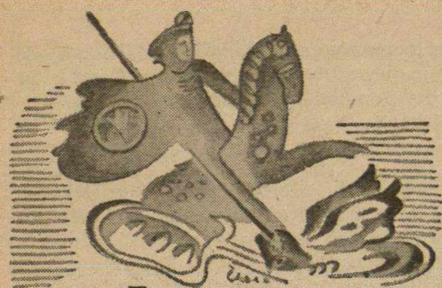
AIDAI

9

TURINYS

GERBIAMUOSIUS BENDRADARBIUS, SKAITYTOJUS IR PLATINTOJUS SVEIKINAME SU SV. KALĖDOMIS IR NAUJAISIAIS METAIS. „Aidų“ Redakcija ir Administracija.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1947 METAI — GRUODŽIO MĖNUO — NR. 9

BETLIEJAUS NAUJAGIMIS - ŽMONIJOS ISTORIJOS AŠIS

KUNIGAS LEONARDAS GIŽINSKAS

I

„Kažkurioj karalystėj, už jūrių už marių, gyveno kadaise vienas karalaitis"... Šitaip prasideda pasakos. Nei vieta, nei laikas, nei kiti būtini istorinės tikrovės rėmai — jose nenurodomi. „Penkioliktais ciesoriaus Tiberijaus viešpatavimo metais, Pontijui Pilotui valdant Judiėją, Erodui gi esant Galiliejos tetrarku, jo broliui Pilypui Ituriejos ir Trakonities krašto tetrarku, Lizanijui Abilėnės tetrarku, po vyriausiais kunigais Annu ir Kajipu, pasigirdo Viešpaties žodis"... (Luk. 3, 1—2). Šitaip kalba istorija. Jos atributai — chronologinė, geografinė, administraciniai politinė ir personalinė precizija. Lygiai taip, kaip mes skaitome Luko Evangelijoje.

Tai, ką pasakoja Lukas ir jo kolegos evangelininkai, yra istorija. Žinoma, ne savo forma! Bet — savo esme. Evangelijos neturi istorinio traktato ar metodiškai apdirbtos istorinės studijos formos bei stiliaus. Žiūrint formos, jos tebėra tik paprasti nuoširdūs, be metodologinių gudrybių ir retorinių triukų surašyti pasipasakojimai. Evangelijose randame, ką jų autoriai yra patys — matę, girdėję ar kaip kitaip su tekste minimais asmenimis išgyvenę. Bet tai juk ir yra esmingiausias skirtumas tarp mitų ir pasakų — iš vienos pusės ir istorijos — iš antros, kad pasakose randama vaizduotės kūryba, o istorijoje — gyvenimo tikrovė.

Čia pat reikia pažymėti, kad Evangelijų atpasakotas Jėzaus iš Nazareto gyvenimas — yra daugiau, negu istorija — gali daugeliui pasirodyti nauja ir neaiški. Bet šitoksai Evangelijų turinio apibūdinimas yra visiškai pateisinamas. Su tuo teks sutikti, jei prisiminsime, kad Dievo Sūnaus Įsikūnijimas nebuvo kažkokia staigmena. Kristaus atėjimas į šį pasaulį buvo amžinojo Apvaizdos plano realizavimas laike ir istorijoje. Tai, kas, pasak Luko, įvyko „penkioliktais ciesoriaus Tiberijaus viešpatavimo metais" (3, 1), Praamžiaus buvo seniai numatyta ir nulemta. Kada dar nebuvo — nei laiko, nei istorijos, nei žmonijos, nei pasaulio... Tačiau žodis „proistorija" šitoje vietoje netiks. Jis turi kitokią, mokslo kalboje jau nusistovėjusią prasmę. Todėl ir tenka į mūsų minčių ratą įtraukti naują sąvoką. Daugiau, negu istorija! Tai yra ta pati sąvoka, kurią vokiečiai išreiškia žodžiu „übergeschichtlich". (Pal. A. Rademacher, L.f.T.u.K., B. II, S. 906)

Laikantis griežtos mokslinės distinkcijos, tenka sutikti, kad Jėzaus Kristaus atėjimo sąryšis su amžinais Apvaizdos planais yra — ne istorijos, bet istorijos filosofijos tema. Bet, antra vertus, net ir tuo atveju, jei mes laikysimės tiktai siaurai chronologinių Kristaus Asmens pasirodymo rėmų, tai ir tada mes negalėsime to pasirodymo laikyti vien tik istoriniu epizodu. Tokių, kaip sakysime, kaip Aleksandro Didžiojo arba Tamerlano imperijų įsteigimas, Amerikos atradimas ir daugelis kitų. Toliau mes patirsime, kad Dievo — Žmogaus pasirodymas istorijos fone sudarė visos žmonijos istorijos kulminacinį tašką. Tie 33 metai, kurių pradžioje stovi Arkangelo „Ave!" ir pabaigoje paties Dievžmogio "Consummatum est!" — yra žmonijos istorijos ašis. Apie ją sukasi visa žmonijos istorija. Visi praeities, dabarties ir ateities įvykiai.

II.

Christocentriniai istorijos filosofijos idėjai krikščionybės senovėje labai stipriai ir įspūdingai atstovavo didysis konvertitas, genialus Hiponos vyskupas ir Bažnyčios daktaras šv. Augustinas. Kaip galingas pajūrio švyturys, paklydusiam ir audros daužomam laivui, taip lygiai ir šito, genijaus antžmoginės potencijos mintis — įstengė praskleisti istorijos chaoso tirščiausias miglas ir surasti tos istorijos centrą ir prasmę.

Augustininė idėja buvo perdaug ryški, perdaug originali ir galinga, kad ji, lyg koks žiemos nakties meteoras, būtų galėjusi nukristi ir užgesti. Visame krikščioniškame viduramžyje ji nebuvo užmiršta. Ji buvo gyva. Tiesa, anų raštijoje mes nerandame nei vieno veikalo, kurį būtų galima bent iš tolo lyginti su tokiu krikščioniškos filosofinės minties gigantu, kaip monumentalus Augustino kūrinys „De civitate Dei". Bet užtat patsai gyvenimas, tasai žinomas bažnytinis ir politinis viduramžio universalizmas, iš esmės buvo ne kitas kas, kaip tik bandymas realizuoti kai kuriuos augustininės teorijos punktus bei dėsnius.

Naujieji ir ypač — naujausieji laikai paėmė visiškai priešingą kursą. Šių dienų gyvenimas, ypač — politinio gyvenimo praktikos ir metodai, atrodo taip, lyg nei Aštuonių palaiminimų, nei iš viso Kalno pamokslo pasaulis niekad nebūtų girdėjęs. Bet Dievo apvaizda budi. Ji niekad neleidžia blogybei pilnai įsiviešpatauti

pasaulyje. Ir štai daugelis gilesnių protų pradeda žvelgti — į šitą nukrikščionėjusi gyvenimą kaip į savotišką, nesąmoningą spontaninį eksperimentą. Tai — žiaurus, nepateisinamas, moraliniai neleistinas ir labai daug aukų kainavęs eksperimentas. Bet jis, kad ir nenoromis, kad ir ne to siekęs — vis dėlto — pateikia krikščionybei naują tiesos įrodymą. Jisai vadinasi „argumentum de contrario". Juk to žiauraus ir daug atsiėjusio eksperimento dėka, žmonija gali aiškiau įžvelgti, kur pagaliau nuveda nukrikščionėjimas. Jisai parodė, kokių karčių vaisių duoda Evangelijos nuostatų ignoravimas arba net boikotavimas. Ir tik tuo galima paaiškinti tasai faktas, kad christocentrinė istorijos filosofija vėl ėmė stipriai reikštis mūsų laikų raštijoje ir dvasingesnių žmonių galvosenoje. Su kalbamuoju filosofiniu judėjimu nūnai siejasi tokie vardai, kaip Nikolaji Bierdiajev, J. Bernhart, O Braun, A. Dempf, T. Sawicki ir labai daug kitų.

III.

Christocentrinė istorijos filosofija remiasi trimis pagrindiniais dėsniais. Ant jų stato jinai savo sistemos rūmus. Pirmoje vietoje, eina krikščioniškas Dievybės supratimas. Antroje — tikėjimas į istorinį Apreiškimą. Trečią vietą užima — krikščioniškos, tradicinės, Apreiškimu pagrįstos pažiūros į žmogaus prigimtį ir jojo galutinį tikslą. Žmogaus laisvę krikščionybė pripažįsta. Ji ją netgi kiekviena proga stipriai pabraukia. Iš antros pusės, asmeninio, laisvai ir sąmoningai veikiančio Dievo supratimas reikalauja prileisti, kad ne tik pavienio žmogaus gyvenimas, bet ir visos žmonijos istorija turi tam tikrą, iš anksto jai paskirtąjį tikslą. Bet šių dviejų minčių gretinimas sukelia sunkumų. Atrodo, kad harmnoija tarp žmogaus autonomijos ir Dievo absoliutizmo sunkiai įmanoma. Susidaro įspūdis, kad natūrali išvada iš tų dviejų prielaidų tegali būti tik nepaliaunamas konfliktas.

Bet iš tikro tėra tik iliuzija. Tos iliuzijos tam tikrų momentų negalėjo išvengti netgi toksai šv. Augustinas. Tačiau jojo genijus veikiai įžvelgė į tos komplikuotos situacijos esmę. Jis tuč tuojau atrado teisingąjį sprendimą. Sunkumai kyla iš to, kad atributai klaidingai sutapdinami su substancija, privalumai — su esme. Jeigu toksai sutapdinimas ir yra galimas, galvojant apie Dievą, tai jisai yra perdėm klaidingas, kalbant apie žmogų. Laisvė nėra, jokiu būdu, visa žmogaus prigimtis. Ji tėra tik pastarosios dalis. Be laisvės, turi žmogus dar protą ir labai plačią įvairių jausmų skalę. Visa tai nelieka be įtakos į jojo veikimą. Antra vertus, ir Dievo absoliutiškumas reiškiasi ne vien tik kaip aukščiausioji galybė. Jis yra drauge ir tobuliausioji meilė. Tik meilės ir malonės vaidmenį pamiršus, galima sakyti, kad Kūrėjo visagalybė ir kūrinio savarankiškumas tegali vesti prie jųdviejų kolizijų.

Nepaisant visų dažnai — tikrai neperžvelgiamų, istorijos painiavų, lygiai, kaip ir laisvų žmonių, sąmoningai Apvaizdai daromų kliūčių, — Apvaizdos nustatytojo tikslo siekimas sudaro vyriausiąją istorijos prasmę. Vieni istorijos visumą apibūdina, kaip „Dievo žygiavimą per amžius ir tautas"... Kiti vėl mato istorijoje „amžių ir tautų žygiavimą į Dievą"... Kiekvienu atveju tačiau — žygiavimas! Vadinasi, ne tūpčiojimas vietoje. Ne betikslis blaškymasis. Tasai žygiavimas gali šen bei ten, tuo ar kitu būdu, būti apsunkinamas bei trukdomas. Su tuo tenka sutikti. Tie trukdymai yra lyg ir savotiškos koncesijos. Lyg ir tam tikri nusileidimai žmogaus autonomijai iš Absoliuto pusės. Iš pusės to didžiojo Viešpaties, to Kyrios, kuris diskretiškai slepiasi už istorijos kulisų... To didžiojo Kyrios, kad ir nematoma — prezencija yra tikriausia garantija ten, kad vyriausias istorijos tikslas, nežiūrint jokių kad ir didžiausių nusileidimų žmogaus laisvei, galutinoję išvadoje — bus pagaliau pasiektas. Jis gali būti trukdomas. Bet jis negali būti sutrukdytas. Dievas, nebūtų Dievas, jei jojo tikslai ir absoliutūs siekimai galėtų nueiti niekais!

IV.

O kas gi galėtų būti kalbamieji tikslai ir siekimai? Kas yra tasai ilgas ir komplikuotas planas, kurio pradžią ar tik pirmąją dalį tesudarė galingas, laikų pradžioje Kūrėjo ištartas žodis: „Fiat!"? Tai nebuvo, aišku, Hegelio prileidžiamas pantejistiškai suprastas išsirutuliojimas bei ištobulėjimas per kosminio proceso pasikeitimus. Hegelio prileidime glūdi vidaus prieštaravimas. Krikščioniškoji buities filosofija mato kitą pasaulio sukūrimo tikslą. Tai — asmeninio ir amžinojo Dievo apsireiškimas ir Jojo aukščiausias pagarbinimas. Tasai aukščiausias Absoliuto pagerbimas tegali būti įvykdytas per protingas ir laisvas būtybes. Jos tai įvykdo, įkuriant ir išplečiant žemėje Dievo karalystę. Kas žino, ar tik Viešpaties maldos žadžiai: „Teesie šventas Tavo vardas! Teateinie Tavo karalystė!" nėra kaip tik iliuzija į tą vyriausią istorijos tikslą?...

Be reikalo piktinasi šitokiu istorijos supratimu įvairūs humanistai ir kultūrininkai. Jie norėtų surasti vyriausią istorijos prasmę kultūroje ir aukštame žmogaus tobulume. Betgi krikščioniškai suprastas transcendentinis istorijos tikslas anaiptol nepaneigia ir neišskiria immanentinio! Tuodu dalyku labai gražiai derinasi vienas su kitu. Jie netgi vienas kitą papildo. Dievo karalystė, pasak paties Atpirkėjo, tegali pasireikšti tiktai žmonėse (palyg. Lukas, 17, 20—21). Suprantama — kilniuose, sudvasintuose, tikrai kultūringuose žmonėse. Žmogus — gyvulys negali būti kultūros bei tikros pažangos — subjektas, kūrėjas, platintojas. Vadinasi, artimieji tikslai sutampa. Krikščionis filosofas gali eiti kartu su filosofu humanistu bei filosofu kultūrininku. Jų keliai nesiskiria Tik... krikščionio filosofo kelias veda žymiai toliau ir aukščiau. Jis žengs dar ilgai į priekį, kada humanistas ir kultūrininkas jau sustos. Kas šiemdviem — galutinas tikslas, anam tėra tiktai labai svarbi ir būtina priemonė. Ne daugiau!

Šitokia istorijos filosofija turi, žinoma, labai daug oponentų. Prieš ją stoja: istorinis skepticizmas (Th. Lessing), reliatyvinis kultūrinis pesimizmas (O. Spengler), vadinamoji „traginės dialektikos filosofija" (N. Hartmann, A. Liebert), istorinis materializmas (K. Marx, Engels, Gobinaux, H. St. Chamberlain), pagaliau — natūralizmas ir filosofinis bei religinis determinizmas. Apie tuos visus krikščioninės istorijos filosofijos priešininkus būtų galima pasakyti, kad „jų vardas — legionas" (Moz. 5, 9). Tokie gausūs jie yra! Bet christocentrinės filosofijos atstovai nesirūpina oponentų gausumu. Jie mat mato šiame nesutarianč‌iame idėjų babilone, tarsi, kokį patvirtinimą pranašinių Simeono žodžių. Jis kadaise pavadino Kristų „Ženklu, kuriam bus prieštaraujama..." (Luk. 2, 34). Mat, ne ką kitą, o tik Kristų ir visą išganymo planą pastato jų atstovaujamojo istorijos filosofija savo pasaulėvaizdžio centrinėje vietoje.

V.

Apaštalo Jono liudijimu, Kristus yra „šviesa, kuri apšviečia kiekvieną žmogų, ateinantį į šį pasaulį", (Jo 1, 9). Kova tarp dievinės šviesos ir pragaro tamsybių prasidėjo šiame pasaulyje jau labai seniai. Būtent, nuo pat to momento, kada liko ištarti žodžiai: „Faciamus!.. Padarykime žmogų mūsų paveikslu ir panašumu!" (Gen. 1, 26). Tais žodžiais aiškiai pasakyta, ko Kūrėjas siekia ir ko nori. Jo siekimas — „panašumas". Priešas daro visa, kad to panašumo kaip tik neliktų. Kad jo iš viso nebūtų. Su visa klasta, gudrumu ir galybe — sie-

kia jisai „paveikslą“ panaikinti. Kam turi jisai tam priešininkui priminti jo taip labai nekenčiamąjį prototipą?! Tai ir yra visa tos kovos prasmė. Ar žmogus išliks paveikslas ir panašumas kūrėjo? O gal jis veikiau pavirs apokalipsinio žvėries, (Apoc. 13, 4) paveikslu?.. Priešininkui užteks, jei Dievo paveikslas pavirs Jo karikatūra.

Toji kova truko per visus amžius. Tai, nelyginant, gigantiškas šachmatų lošimas! Kartais baltos, kartais vėl juodos figūros eina į priekį. Kol, pagaliau, išauš paskutinė Jono Apreiškimo aprašytoji diena. Tada laimėtojas ištars savo galutinį ir neatšaukiamą „šach!“ ir „mat!“ Pirmas žmogaus nupuolimas buvo pirmas neabejotinas tamsybių laimėjimas. Bet. jų triumfas neilgai tetruko. Baltoji figūra, bežiūrint, pasistūmėjo į priekį. Praamžiaus manifestas apie būsimąjį Žodžio įsikūnijimą buvo čia pat paskelbtas. „Tarp tavęs ir moteriškės padarysiu nesantaiką... Ji sutrins tavo galvą!“ (Gen. 3, 15). Tasai manifestas apėmė ne tik Žodžio („Logos“) įsikūnijimą, bet ir to įsikūnijimo vaisių bei tikslą — Atpirkimą.

Žmogumi patapęs Logos pasivadino Jėzaus Kristaus vardu. Per Kristų turėjo būti įvykdytas sakytasis Praamžiaus planas. Atrodo, kad šitą savo uždavinį turėjo galvoje ir patsai Kristus, kada jisai sakė: „Man yra atiduota visa valdžia danguje ir žemėje“ (Mat. 28, 18). Jisai buvo paskirtas tarpininku tarp dangaus ir žemės. Tarp Dievo ir žmogaus. Todėl jame, kaip tarpininke, susitiko ir hipostališkai susivienijo Dievo ir žmogaus prigimtis. Tiktai toksai Dievažmogis, jungiąs savyje du poliarinius elementus, galėjo būti iš žmonių sudarytos Dievo karalystės žemėje — steigėjas ir platintojas. Tik per jį ir jame tegali pasiekti žmonija jai nuo amžių paskirtąjį tikslą.

Tuo būdu Jėzaus asmenyje suranda istorija savo tikrąją prasmę. Todėl jojo istorinis atėjimas į žemę ir sudaro visos istorijos apogėjų, kulminacinį tašką. Mesijanizmas, o ne kitas kas, sudaro metmenis to margojo audinio, kurį mes vadiname istorija. Metmenų negalima atskirti nuo audinio, jojo nesuardžius. Negalima nė mesijaninės idėjos išskirti iš istorijos visumos, jei nenorima, kad vidujinis istorijos vienumas išnyktų, sugriūtų. Mesijaninė idėja yra žmonijos istorijos leitmotyvas. Šventoji istorija, imant iš esmės, nesiskiria nuo istorijos visumos. Ji tėra tik tos visumos santrauka, siekianti išryškinti ir pabraukti visumos leitmotyvą, kad jis nepasimestų detalių daugybėje. To paties išryškinimo siekia ir Šventosios Istorijos padala.

VI.

Senajame Testamente mes randame paveikslą tų laikų, kurie praėjo nuo ano didžiulio manifesto paskelbimo momento iki Betliejaus žvaigždės patekėjimo. Tiems laikams griežtai chronologiškai apskaičiuoti mums stinga davinių. Mes neisime į ginčą su įvairiais antropologais, geologais bei paleontologais, kuriuos, atrodo, kai kada pagauna . . . savotiškas sporto azartas. Tada ima jie lenktyniauti astronominiais skaičiais! Mums šitie skaičiai neturi reikšmės. Mums pilnai pakanka žinoti, kad tie laikai truko, kol atėjo „plenitudo temporis“ (Gal. 4, 4). — „laiko pilnybė“. Nepaisant ilgumo, tie amžiai parodė tam tikrą vieningumą. Jisai pasireiškė atpirkimo laukimu. Mesijaninė idėja yra tasai cementas, kuris jungia tautas ir amžius į vieną darnų paveikslą. Dar neatėjęs, dar tik laukiamas, dar tik ateityje ateisiantis Kristus — jau reiškėsi ir veikė jų istorijoje. Jis darė įtakos žmonių galvosenai ir jų būsenai. Iš tikro, į Jėzaus vardo litaniją galima būtų įvesti dar vieną invokaciją: „Jėzau, tu laikų ir amžių valdove, Tu istorijos Viešpatie, pasigailėk mūsų!“

Nėra abejonės, kad kiekviena religija daugiau ar mažiau siejasi su istorija. Užtenka, kad religija savo idėjai turinį semia iš perdavimo, iš tradicijos. Dar glaudesnis ryšys pasidaro tarp religijos ir istorijos, jei tam tikri praeities įvykiai bei asmenys turi atatinkamai tikybinei bendruomenei religinės reikšmės. Bet krikščionybė siejasi su istorija daug plačiau ir giliau, negu kitos religijos. Jos ryšys su istorija neturi analogijų. Jis yra ypatingas, vienkartinis. Krikščionybė remiasi Apreiškimu. Pastarasis gi yra istorinis įvykis. Tikriau — istorinių įvykių eilė. Juk Apreiškimas buvo duotas tam tikrais istoriniais momentais ir per žinomus, istorinius asmenis. Centrinėje vietoje stovi J. Kristus su savo 33 metus trukusia žmogiškąja egzistencija žemėje. Jojo biografija ir mokslas sudaro Naujo Testamento turinį.

Reikia įsakmiai pažymėti, kad sakytoji centrinė vieta priklauso Kristui ne tik kaip gausiausiam ir tobuliausiam Apreiškimo skelbėjui. Dar labiau priklauso ji jam kaip Atpirkėjui. Naujame Testamente aprašytieji Jėzaus gyvenimo įvykiai, žiūrint tikėjimo akimis, nepriklauso vien tiktai praeičiai, vien tik istorijai. Ne! Jie, tie įvykiai, yra misterijos. Jos visos turi mums soferologinės, destis atperkamosios reikšmės. Per tas misterijas atsirado mums nauji keliai į Dievą. Bendrai imant, išganymas yra mums galimas tik prisišliejant prie dievino Jėzaus Asmens. Jojo žemės gyvenimo įvykiai pavirto mūsų dvasinio bei religinio veikimo ir gyvenimo pagrindais. Atskiri Kristaus biografijos momentai yra tikintiesiems, tarsi, Jokūbo laiptai, kuriais jie kopia į dangų. Taip Kristaus gimimas siejasi mistiniu būdu su mūsų vidiniu atgimimu. Jo prisikėlimas buvo ir bus milijonams nupuolusių žmonių prisikėlimo akstinas. Panašiai ir visi kiti Jėzaus gyvenimo įvykiai, kaip juos dokumentuoja Evangelijos, nuostabiu būdu priklauso-ne tik istorijai, bet ir gyvenimui. Ne vien praeičiai, bet lygiai taip pat-ir dabarčiai, ir ateičiai. Šitam nuostabiam reiškiniui mes nerasime analogijos visoje žmonijos istorijoje. Nė viena kita religija nieko panašaus nepažįsta.

VII.

Tik, ar kalbami reiškiniai yra tikrovė? Vienas kitas realistas galbūt pasakys, kad mūsų pastarosios mintys tėra ne daugiau, kaip paradoksas. Neretai sutinkama religijos skeptikų, kurie rimtai paabejos, ar iš tikro tikėjimo aktas gali remtis tolimos praeities įvykiais? Jiems neatrodo įtikima, kad be politinių priemonių, vadinasi — be vienokio ar kitokio smurto pagalbos, būtų galima priversti mases, visą savo individualinį, šeimyninį ir net viešąjį gyvenimą tvarkyti — ir formuoti pagal seniai seniai įvykusių praeities faktų mintis bei dvasią. Žmonės esą „rerum novarum cupidi“... Jie taip pat lengvai bet ką pamiršta... Jie taip noriai svetimas mintis iškreipia ir prie savųjų pritaiko.

Iš šitų, pagrinde teisingų, prielaidų — linkstama kartais prie šitokios išvados. Istorinis Apreiškimas yra „šūvis pro šalį“! Jis negali atstoti gyvos ir realios Dievo prezencijos. O juk individualiniam atpirkimui yra būtinas kontaktas su Dievybe. Daiktas palieka matomas, jei mes jį atnešam artyn prie šviesos... Ledas ima tirpti, tik priglaudus jį prie vienokio ar kitokio šilumos rezervuaro... Visi šie materialiniai paveikslai, rodosi, kalba už tai, kad ir sielos išganymas, jos nuvalymas ir pašventimas — tėra tik tuo atveju galimas, jei toji siela turi sąlytį su Dievu, skaistumo ir šventumo šaltiniu bei židiniu. Argi galima laikyti pakankamu tik sąlytį, kuris randasi vien tik iš žinios apie prieš tūkstančius metų tartąjį Dievo žodį? Ar gana tik žinoti apie Dievo senovėje atliktą vienokį ar kitokį, ar labai idealų žygį ar mostą? Tuo visu tenka labai ir labai abejoti...

Negalima sakyti, kad šitos abejonės, kalbant teoriškai, būtų nepagrįstos. Bet — praktiškai, jos yra ne-

realios. Tų abejonių reiškėjai pamiršta vieną faktą. Krikščionybė nėra vien tik apreikštoji religija. Ji yra daug daugiau. Ji yra habituališkas, nenutraukiamas Dievo veikimas Bažnyčioje ir per Bažnyčią. Toji Bažnyčia yra žmonijoje gyvenantis Kristus. Šitą faktą prisiminus, savaime išnyksta visi pirmiau iškelti psichologinio pobūdžio sunkumai. Mintis, kad Bažnyčia yra gyvas Kristus, nėrą nei alegorija, nei paradoksas, nei iš viso koks naujų laikų išradimas. Tos minties autorius yra apaštalas Povilas. Jis vadina Bažnyčią mistiniu Kristaus Kūnu (Rom. 12, 5; I Cor. 12, 27). Tą kūną, pasak Pauliaus, gaivina Kristaus dvasia (Col. 1, 18). Jis, tasai kūnas, dalyvauja Kristaus gyvenime. „Tasai mistinis kūnas siekia tų pačių tikslų ir yra valdomas to paties Atpirkėjo, Jėzaus Kristaus. Visai taip pat kaip ansai fizinis žmogiškas Dievo sūnaus kūnas, kurį trisdešimtais ciesoriaus Augusto valdymo metais skaisčiausioji Mergelė pagimdė Betliejaus tvarte.“

Šitaip parafrazuoja šv. Povilo raštuose išbarstytas mintis V. Eickhoff savo studijoje apie Bažnyčios istoriją ir jos ryšį su Naujuoju Testamentu. (Kath. Bltt., Nov. 1938, S. 373). Kai kurie paties Kristaus žodžiai duoda kad ir mažiau aiškų, bet visai pakankamą pagrindą šitokiam respektyviam Bažnyčios identifikavimui su jo paties Asmeniu. Pakanka prisiminti kad ir tuos visiems žinomus posakius: „Kas jūsų klauso, tas klauso manęs...“ (Mat. 28, 19). Šitais žodžiais, atrodo, Kristus siekė paneigti bet kokį realų distansą tarp Bažnyčios ir jojo Asmens. Jo noras, matyt, buvo, kad tikintieji Bažnyčioje regėtų jį patį.

VIII.

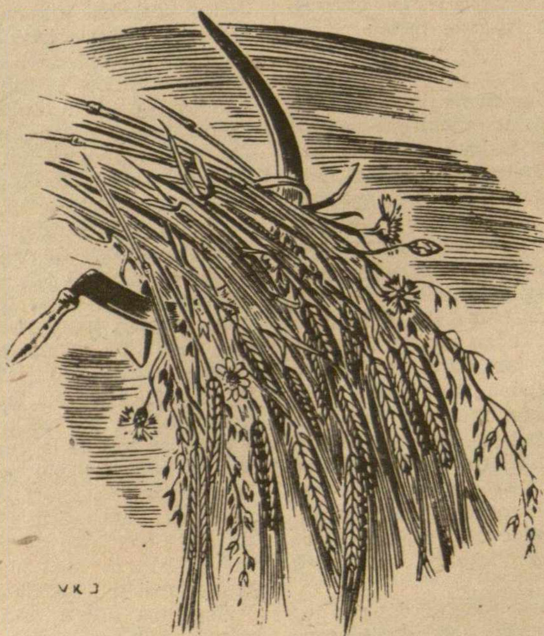
Visos šitos mintys, kurios, kaip matėme, remiasi gana aiškia Apreiškimo raide, įteisina mus padaryti kai kurias praktines išvadas. Akylas skaitytojas bus jas patsai padaręs. Bažnyčios istorija tėra iš tikro tik Naujojo įstatymo tęsinys. Ji sudaro trečią šv. Istorijos dalį. Antra išvada. Nėra kito kelio į Kristų. Todėl ir vadinamoji, „bekonfesinė krikščionybė“ tėra tiktai nesusipratimas. Žinoma, jei ji nėra kas nors dar blogesnio! Pavyzdžiui, melas, nenuoširdus manevras... Ir, pagaliau, trečia išvada. Nuoširdus dalyvavimas visose bažnytinio gyvenimo praktikose — pilnai patenkina pirmiau minėtąjį religinės psichologijos reikalavimą, pagal kurį atskiros asmenybės išganymui bei pašventinimui yra būtinas betarpinis sąlytis su Dievybe. Savaime suprantama, kad kalbamasai kontaktas įvyksta — ne per bažnytinę registraciją. Jisai įvyksta, visų pirma, per malonės gyvenimą. Per Bažnyčiai pavestų ir jos dalinamų sakramentų praktiką.

Mes neturime iliuzijų. Mes gerai žinome, kad skaitytojų reakcija, toli gražu, nebus vienoda. Ateistas ar religinis skeptikas dėl čia pareikštų minčių piktai patrauks pečiais. Kaip Voltaire, kuris kadais sušuko: „Duokite ramybę! Kas gali tokius dalykus suprasti?!“ Kitaip ir būti negali. Ką gali pasakyti kurčias apie simfoniją?! Mūsų mintys skirtos religingam žmogui. Labiausiai tokiam, kuris nepaliovė tikėjęs Apvaizda... Jam neatrodys keista mūsų mintis, kad Šventoji Istorija sudaro visuotinės istorijos kvintesenciją. Kad ji tėra tik jos leitmotyvas. Tik pagrindinė melodija, dirbtinai išskirta iš simfonijos praktikos sumetimais.

Šv. Istorija, kaip žmonijos istorijos speciali santrauka, mūsų padalinta — ne į dvi, kaip priprasta, bet į tris dalis. Ir jos visos trys, jei žiūrėti esmės, kalba apie tą patį. Tiesa, kiekvienu atveju — kiek kitokiu požiūriu. Bet vis dėlto apie tą patį! Būtent, apie Jėzų Kristų, Dievo Sūnų, pasaulio Atpirkėją. Senasis Testamentas kalba apie ateisiantį Kristų. Naujasis — apie atėjusį, žmonių matomą ir savo paties asmenyje veikiantį Kristų. Pagaliau, Bažnyčios istorija, susieta su pavienių kultūringų tautų istorija, kalba apie Bažnyčioje pasilikusį, nematomą, bet joje tikrai gyvenantį ir per ją efektyviai veikiantį Kristų.

Ir taip Kristaus Asmuo istorijos fone prisistato sintetiniam protui, kaip didžiulė ašis. Apie tą ašį sukasi: visi laikotarpiai, amžiai ir eros; visos rasės, tautos ir kiltys; visi religiniai bei politiniai žmonių susibūrimai. Žodžiu — visa istorija!

Miunchenas, 1947.

PRAEITIES REIKŠMĖ LIETUVIŲ TAUTOS IŠSILAIKYMUI

ZENONAS IVINSKIS

1. ISTORINIO LIKIMO SVARBA

Lietuvių tauta prieš 7 amžius subrendo į tikrą-istorišką tautą, turinčią savo istorinį likimą, subrendo ji po tam tikro bendrai išgyvento tarpsnio taip, kaip atskiras individas subręsta į asmenybę. Subrendo ji po visos eilės bendrų žygių. Per savo istoriją tapo lietuviai tauta, susijungdami bendram likimui. Šitaip bendras istorinis likimas, tas pozityvus vaidmuo, kurį lietuvių tauta atliko, ar tai kovoje su iš vakarų einančia agresija, ar tai rytuose skleisdama savo valstybingumą, užgrūdino ją ir tampriau sujungė. Verta tad, kad istorinis likimas, bendrai išgyventa praeitis būtų prisimenama ir dabartyje.

Mūsų aušrininkai pirmieji ėmė kreipti savo žvilgsnį į praeitį. Jei pastatytume klausimą, kokiu būdu lietuvių tautai nušvito bendra tautinė sąmonė, tai tegalėtų būti tik toks atsakymas: kai atsirado grupelė pionierių, kurie ėmė kreipti lietuvių žvilgsnį į praeitį. Su didele meile ir pietizmu eidami prie kiekvienos praeities liekanos jie kvėpė apmirusiai tautai naujos gyvybės, kai jos bajorijos dauguma atskilo nuo valstiečių kamieno.

Jei šiandien daugelis tų aiškinimų ir teorijų apie praeitį (à la Basanavičiaus trakiška-frygiška kilmė) nebeišlaiko kritikos, tai visuomeninė ir tautinė tokių raštų reikšmė buvo labai didelė. Šiandien mes su tuo esame apsipratę ir nebevertiname to, kas įvyko. Tauta pakilo, atgimė per naujas kartas, kai ji įsisąmonino ir ėmė gerbti savo bendrai išgyventą likimą bei praeitį. Iš tiesų, ne kažkokius moksliškai kritiškus, racionaliai-autentiškais faktais nublankintus tyrinėjimus išstudijavę, bet prisiskaitę garsios praeities duomenimis ir originalia lietuviška mitologija nuspalvintų raštų, iš kaimo kilę lietuviai inteligentai ėmė savarankiškiau galvoti ir išsiskyrė iš bendro palikimo su lenkais.

Jei per uolų savos praeities garbinimą tauta atgimė, tai nereikia istorijos išleisti iš akių ir toliau. Savo atskirą istorinį likimą lietuvių tauta visada turi pajausti.

Ne vieną kartą užsienio politikai ir praeities žinovai yra atkreipę mūsų tautiečių dėmesį į tą reikšmingą faktą, jog nė viena rytinio Pabaltijo tauta neturinti tokios didžiulės praeities, kokia yra buvusi skirta lietuviams. Tai esąs kapitalas, iš kurio lietuvių tauta dar galinti ilgai laikytis ir gyventi. Esą pakanka atskleisti Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikus, pažvelgti į tą penkių šimtmečių pozityvų vaidmenį, kad galima būtų, be kitko, apginti lietuvių pretenzijas į daug didesnius istorinius plotus. Ir jei lietuviai nieko daugiau nebeturėtų, o tiktai savo istoriją, jau pakanka įrodyti, kad toji tauta gali gyventi savitą gyvenimą ir tame didžiuliame pasaulio tautų margaspalviame kilime šviesti savo atskira spalva.

Jei ypatingas istorinis tautos likimas taip stipriai sujungė žydus, kad nei erdvės, nei laiko nepalankūs veiksniai nepajėgė jų sutirpdyti kitų tautų masėje, tai po pasaulį išblaškytieji lietuviai šiandien turėtų taip pat uoliai ir labai rūpestingai sąmonintis savo istorinį pašaukimą, savo praeitį, kaip tai darė pradžioje vos keli inertiškos ir apsnūdusios tautos žadintojai.

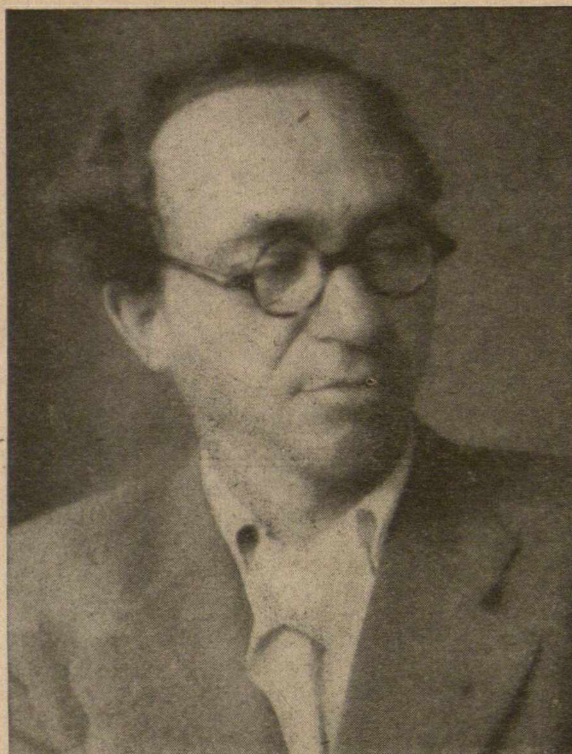
Suprantama, kad emigrantai, tremtiniai ir išeiviai lietuviai, kurie dabar daugelyje pasaulo kraštų išsibarstę, yra palikę savo tėvynę tik materialiai, t. y., nutraukę erdvės ryšį; jie turėjo atsiskirti nuo to pat ploto. Tačiau jie niekados negali su savo tėvyne nutraukti faktiško dvasinio ryšio. Jie niekados negali išsižadėti savo praeities, savo tėvų ir protėvių bendrai sukurto istorinio likimo.

Bendras istorinis likimas sujungia net skirtingai kalbančius krūvon. Jo pasėkoje pasidaro tautos. Tokiu pavyzdžiu yra šveicarai. Tie kalnų gyventojai šimtmečiais turėjo bendrą likimą. Jis juos sucementavo, ir taip gimė nauja tauta, sudėta iš keturių elementų (kalbančių itališkai, prancūziškai, vokiškai ir retoromaniškai). Bet nevienodas tos pačios tautos dalių istorinis likimas perskiria ir formuoja dvi atskiras, nors ir giminingas tautas. Čia tokiu pavyzdžiu yra lietuvių ir latvių praeitis. Jei latvių likimas, trukęs 700 metų, kai juos pajungė Livonijos ordinas, būtų nenuėjęs atskiru ir savitu keliu, kuris juos amžiams išjungė iš Lietuvos valstybės sąstato, šiandien lietuvių-latvių skirtumai būtų labai nežymūs. Jie daug greičiau būtų galėję 1918 m. sudaryti bendrą valstybę; kaip to siekė kai kurie lietuvių šviesuoliai. Panašiu pavyzdžiu galėtų eiti ir Mažosios Lietuvos lietuviai, kurių dvasią skirtingas likimas gerokai performavo. Tad bendras likimas skirtingas tautas gali labiau sujungti, o skirtingas likimas tos pačios tautos dalis gali išskirti.

Bet kai istoriška tauta pasiekia aukštesnio kultūros lygio, jai reikia įsisąmoninti savitą likimą. Jei bendri žygiai praeityje padeda tautai išsilaikyti apskritai, tai tautai sąmonėjant, kai jungiama tautos dabartis su ankstybesne praeitimi, galima pasilikti senosios tautos dalimi, nors ir gyvenančios kitoje teritorijoje. Čia yra pavyzdžiu ne tik žydai, bet ir Kanados prancūzai, nors paskutinieji nuo savo tautos yra erdviškai atskilę prieš pustrečio šimto metų. Jie pasiliko prancūzais todėl, kad jie išlaikė senąją sąmonę. O pavyzdžiui, brazilai, ar argentiniečiai, kurių pirmieji atsiskyrė nuo Portugalijos, o antrieji nuo Ispanijos ir sukūrė savo valstybes, senosios Ibero pusiasalio sąmonės jau nebeturi, nors pirmieji kalba portugališkai, o antrieji ispaniškai. Abi tos tautos, sąmoningai atsiskyrusios, ėmė kurti savo atskiras valstybes.

Dabar žvilgterkime trumpai, kokios reikšmės galėjo turėti, ar turi įsisąmonintas bendras istorinis likimas visai lietuvių tautai. Yra trys pagrindiniai plotai, kur labiausiai reikia saugoti tą ryšį, kad tautos nariai savo sąmonėje jungtų praeitį su dabartimi, ir tuo būdu su-

(Nukelta į 392 psl.)

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

DAINIAUS BALADĖ

Aš sustojau prie mažo upelio,
Pasilsėsiu, tariau, pagaliau...
Ir atsakė iš dugno jo žalio:
— Ne, keliauk! Ne, keliauk! Ne, keliauk!

Aš sustojau prie ežero kranto —
Bėga, bėga banga po bangos...
Kaip stirnelė širdis nusigando:
Ne, ir čia tau nėra atvangos.

Aš sustojau prie kalno pašlaitės
Ir tariau: — Čia statysiu namus.
Ir suošė suošė pušaitės:
— Ryt ledai slinks ir jį čia užmuš...

Nusileido pavasario saulė,
Rūkas apgaubė pievas žalias,
Ir visam begaliniam pasauly
Ėmė sėt angelai žvaigždeles.

Ir iškėliau rankas aš į dangų —
Pilnos rankos man buvo žvaigždžių!
Ir pro jas, lyg pro Viešpaties langus,
Rodės man, lyg šaukimą girdžiu:

— Eik, žmogau, amžinai nepavargęs
Ir kalbėk žemei mano vardu,
Kai paklysi, kelionėje sergės
Mano žvaigždės aukštųjų skliautų.

Ir ėjau.
Dainavau.
Ir sustojau.
Ir sustojau prie mažo upelio,
Pasilsėsiu, tariau, pagaliau.
Ir atsakė padangių ereliai:
— Ne, keliauk! Ne, keliauk! Ne, keliauk!

Griauna lieptus ir nuneša tiltus,
Aš mačiau, ta upelė linksma...
— Kaip srovė, — tarė man: — nepailsęs,
Būk ir tu kaip srovė amžina.

RUGSĖJO SPINDULIAI

Jie krinta, tartum obuoliai nunokę,
Ir bėga pažemiu — ugniniai kamuoliai,
Jie kaip patrakę šoka šitą šaunų šokį
Rugsėjo saulės paskutiniai spinduliai.

Jie krinta į rudens derlingus sodus,
Ir į gėles ir dirvas pakėlėj,
Ir aukso upėm rieda į rugių aruodus
Rugsėjo saulės paskutiniai spinduliai.

Jie krinta tartum žaibas tau į širdį,
Gyvybe žėri vystančioj gėlėj,
Ir skamba, it vynu tave nugirdę,
Rugsėjo saulės paskutiniai spinduliai.

LAIMĖS ILIUZIJA

Visuos languos nakties šešėliai,
Tarytum paukščiai be lizdų,
Ir jieškai žiburio tu sielai,
Ir jieškai saulės valandų...

Ir pro žvaigždžių-sidabro raštą,
Pro tylą juodąją klausai,
Kaip atsišaukia kito krašto,
Kitų širdžių kiti balsai.

Ir tu kaip kūdikis laimingas
Šviesias jų nuotrupas renki,
Ir nieko, nieko tau nestinga,
Ir kad bus amžiais taip, tiki...

KITAN PAVASARIN

Krinta lapai, kaip paklydę žodžiai
Tau po kojų, o tu vis eini,
O tu vis eini pilkam rudens slėny,
Kol prieisi taką šalto gruodžio,
Kol namų šiltajam židiny
Nebešils tau rankos nei ugny,
Šaltos rankos, senos rankos ir seni
Atminimuos likę vasariški žodžiai,
Dar kažin ką tau seką nuobodžiai,
Kad žmogus ne veltui gyveni,
Kad kitan pavasarin eini...

KRIVULĖ

Aš amžinai regiu tave, didžioji
Aukštų padangių šiaurės melsvuma,
Su pumpurais pabudusių pagojų
Ir su rudens paukščiu paskutiniuoju,
Nešu tau džiaugsmo dainą, kai žiema.

Aš vėl šaukiu tave, o amžių upe,
Kad neštum tu, suskaldžiusi, ledus,
Ir kad ūkai, tėvų sodybą supę,
Pakiltų... Ir kad sūnūs nesuklupę
Išneštų saulėn kritusių vardus.

Aš būsiu vis tavy, o žeme, gyvas,
Ir tavyje tava giesmė, tauta,
Ir tavo laisvės atgarsis ankstyvas,
Ir tavo skausmo aidesys vėlyvas,
Mirty — gyvenimo krivulė iškelta.

JAUNYSTĖS ELDORADO

Šaukia ten tave kelionėj — miestai, šalys,
Židiny — žarijų žėrintys žiedai...
Ir tada, kai stingsti tu sušalęs,
Ir tada tau rodos, žiburį radai...

Spalių speigui spindint gėlės žydi,
Ir širdis pilna jų, pilnos rankos jų,
Ir neši tu džiaugsmą, tartum turtą didį,
Tekantį naujų kartų krauju.

Šaukia ten tave kiekvienos durys
Ir kiekvieno uosto švyturys;
Ir tada, kai vėtroj krinta burės,
Ir tada tau rodos, vairą dar turįs...

Ir tada tik ji tave ten veda,
Žiežirba likimo pelenuos.
Ji — šviesi jaunystės Eldorado!
Ji — gelmė gyvenimo dainos!

O VIEŠPATIE...

O Viešpatie, o ištikimas mano
Šešėli saulėtos vidudienio dienos,
O šnabždesy juodų nakties lijanų,
O aide tolstančios pavasario dainos...

O Viešpatie, rudens didysis medi,
Ir židiny šaltų širdies žiemų,
O, šio gyvenimo šviesi Šecherezade,
O ilgesy, o žavesy namų...

PERDAUG

Kontrastai

Perdaug, perdaug, dangau, man tavo saulės,
Ir tavo tų skliautų ir tavo spindulių,
Ir kai agonijoj mirštąs pasaulis
Man šaukia „verk", aš verkti negaliu.

Perdaug, perdaug, bedugnės, jūsų siaubo
Keleivio žingsniuos ant visų kelių,
Ir kai mirties sparnai šią žemę gaubia,
Kai šaukia „juokis" man, aš juoktis negaliu.

Perdaug ilgai šėtonas viešpatauja,
Perdaug trumpa ranka mirties,
Perdaug regiu aš ašarų ir kraujo,
Perdaug tikiu aš dienai ateities!

DIDŽIOJOJ KRYŽKELĖJ

Didžiojoj kryžkelėj žmogus jieškojo kelio
Ir klausinėjo žemės ir žvaigždžių.
Ir žvietė danguje ir švietė jos pirkelėj,
Ir švietė sieloj tūkstančiai žvaigždžių

Ir žodžių nuo žmogaus gimimo negirdėtų
Ir nesakytų lig žmogaus mirties,
Ir nerastų didžiausiųjų poetų
Jų raštuos praeities ir dabarties...

Didžiojoj kryžkelėj ir aš, dangau, dairausi
Ir jieškau marių svetimųjų platumoj
Tik vieno gintaro — brangiausio aisčių aukso,
Tik vieno kelio — kur žmogaus namai?...

Ir eina naktys pro mane ir dienos,
Ir darganos — dienom ir ūkanos — naktim;
Didžiojoj kryžkelėj paklydau aš ne vienas:
Didžiojoj kryžkelėj visas pasaulis su manim.

ŠEŠĖLIO GIESMĖ

Epigrama

Gražu, kai gieda vakare lakštingala,
Ir miela tau, ir nežinai, kodėl,
Bet negražu, kai gieda kas, manding à la
Baudelaire, Cocteau, ar Paul Claudel.

Giesmė lakštingalos nežinomybėje
Prasideda ir baigiasi, ir tu
Jos treliuose kaip laimėj gyveni; beje,
Be muzikos, be žodžių parinktų.

Ir aidint mūzų muzikai, deja, turiu
Šią linksmą epigramą baigt rimtai:
Neilgos dienos esti plagijatorių —
Tartum šešėlio, kol šviesu tiktai.

kurtų nenutrūkstamą savo bendro gyvenimo ir likimo pajautimą. Kiekviename tų plotų yra mažiau ar daugiau milijono lietuvių. Tai bus rytų Lietuva arba Vilniaus kraštas, vakarų Lietuva, arba Klaipėdos kraštas su kairiuoju Nemuno krantu ir lietuviai Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Tik pirmieji du plotai yra erdvės atžvilgiu organiškai su Lietuva suaugę, kai tūkstančius mylių nutolę užokeaniniai lietuviai teritorijalinio ryšio neturi.

Ir istorinės sąmonės atžvilgiu kiekvieno tų plotų gyvenimas nuėjo kitu keliu. Čia turėsime tris skirtingas bendro istorinio likimo nykimo apraiškas, nors galutinas rezultatas bus tas pats — kelias į nutautėjimą. Jei Vilniaus krašto lietuvis bus užmiršęs savo istorinį likimą, tai Prūsų Lietuvos gyventojas tos sąmonės nebus aptikęs, o Šiaur. Amerikos lietuvis ją menkai teįsisąmoninęs.

2. PAMIRŠTAS ISTORINIS LIKIMAS — RYTŲ LIETUVA

Rytų Lietuvos gyventojų istorinis likimas nuo bendro lietuvių likimo tebuvo atskilęs vos porą dešimtmečių, kada tas kraštas su skausmu 1920-tais metais nuo bendro organizmo buvo atplėštas. O tačiau šio krašto gyventojų likimas ir anuomet ėjo kitu keliu. Čia susitinkame su keistu reiškiniu — rytų Lietuvos gyventojas neteko istorinės sąmonės, nors jo plotuose vyko didesnė dalis svarbiausių praeities įvykių. Vilniaus krašte per paskutinius kelis šimtmečius buvo nuolatinis reiškinys to krašto gudėjimas, kuris, tiesa, savo ruožtu vedė į lenkėjimą. Čia susitinkame mes su masiniu sričių gudėjimu, kuris eina, pėda į pėdą, ir lyg kokia lava užpila rytinius plotus. Gudų kalba, ypač į tai reikia atkreipti dėmesį, čia pasidaro pereinamoji stadija, lyg ir raktas į rusų bei lenkų kalbas ir jų kultūrą. Kai dėl lenkėjimo, reikia pasakyti, jog jis nebuvo toks ištisinis. Sulenkėjusi yra Vilniaus apskritis ir kai kur sritys apie dvarus.

Nekalbėsime čia apie gudų kolonizaciją Vilniaus krašto periferijose ir viduje po baisaus rusų užpuolimo 17 amž.pusėje. Neminėsime gudų penetracijos dėl gausesnio prieauglio (paskutiniu metu 20 žmonių vienam tūkstančiui). Nekreipsime dėmesio į gudų amatininkų ir darbininkų veržimąsi į lietuviškas sritis ar mišrias vedybas ir t. t. Lygiai taip pat nekelsime to vaidmens, kurį atliko nesąmoningo lietuvių elemento rusiškai-lenkiškos įstaigos, mokyklos, karo tarnyba, dvarai, bažnyčia. Bet mes kreipsime dėmesį į istorinio pajautimo ir bendro likimo reikalą. Apie daugelį reikšmingų šios problemos momentų gausios medžiagos davė Tübingeno universiteto istorijos stud. J. Kakarieka, kilęs iš lietuvių salos Dieveniškio, gerai pažįstas gudų ir lietuvių santykius.

Masinio ir daug dešimtmečių trukusio gudėjimo procese didelis vaidmuo priklauso tam faktui, kad to krašto lietuviuose buvo didelė bendro istorinio pajautimo bei tautinės sąmonės stoka. Gyventojas visai pamiršo to krašto ir jo protėvių gyventą praeitį. Savo kilme aiškus lietuvis, kurio tėvai ir seneliai tik lietuviškai kalbėjo, ėmė vartoti gudų kalbą. Vadinasi, toks „tuteišas" tikrai nebepažino savo istorinio likimo ir tautinio pašaukimo. Tokiu atveju turėtosios tradicijos buvo menkai vertinamos. O savas tautines vertybes sureliatyvinus, arba jų nepažinus, išsivystė didelis imlumas — receptyvumas.

Mes patys dabar patiriame kasdien iš savo aplinkos ir žinome ypač iš spaudos Amerikos lietuvių gyvenime, lietuvių dvasios atvirumą svetimoms įtakoms, jų didelį kultūrinį receptyvumą, tiesiog kartais nuostabų sugebėjimą prisitaikyti, per trumpą laiką priimti svetimas įtakas. Toks imlumas visada būna surištas su pavojumi sureliatyvinti savas kultūrines vertybes.

Ne vienam juk taip pasitaiko, kad išmokus ir vartojant svetimą kalbą, gimtoji jau nebetenka absoliutinio savo vertingumo. Jai gresia pavojus atsistoti šalia kitų mokamų kalbų lygioje plotmėje. Kaip lietuvių gyvenimas svetur, ypač Amerikoj rodo, tokiais atvejais ir pradedama neišvengiamai pasisavinti svetimus priežodžius, atskirus žodžius bei ištisus sakinius. O tai sudarko kalbą, nes tuo būdu sumažinama jos grožis ir vertė. Šitaip peržengus absoliutaus savo kalbos vertingumo bei nepakeičiamumo ribą einama kalbos suskurdinimo, jos sužalojimo keliu.

Kalbant apie rytų Lietuvą, tuoj kyla klausimas, kodėl tas imlumas labiau apsireiškia aukštesnės kultūros Vilniaus krašto lietuviuose, o ne atsilikusiuose ir tamsiuose guduose? Trumpai: gudai, kaip labiau primityvūs ir kultūriškai mažiau receptyvūs, gyvendami didesnėje masėje, niekada nedėjo pastangų lietuvių kalbos išmokti. Jų masė liko ta pati, inertiška. O lietuvių didelį kultūrinį imlumą lydėjo per menkas savo tautinių tradicijų vertinimas. Dar iki pat mūsų dienų Vilniaus krašte, ypač pietuose (Lydos apskrityje), labai smarkiai nyko lietuviškos dainos, šokiai, vestuvių — krikštynų papročiai.

Ar taip vadinamas „tuteišas" būtų galėjęs išsižadėti savo kalbos, atskilti nuo bendrą likimą šimtmečiais gyvenusios tautos, jeigu jis nors kiek iš nežinios būtų praskleidęs savo praeitį? Žinoma, ne. Ir vos tik vietos lietuvis prasimokęs lietuviškoje mokykloje, iš lietuviškų šaltinių pažindavo savo tautos praeitį, jis tuoj įgydavo imunitetą. Jame atsirasdavo pajautimas, kad jis priklauso garbingai tautai, kad jo proseniai, jo gyventuose plotuose yra atlikę didelių žygių...

Tik visiškas neįsisąmoninimas savos praeities, nežinojimas tautos bendrų žygių, kurių neturėjimas reiškia, kad tauta neturi praeities, tik visiškas nesupratimas to bendrojo praeities lobio, veda prie netekimo savojo veido. Šitaip pamažu apsiprantama ir įsijaučiama į svetimos aplinkos stilių. O tada nejučiomis einama prie pamėgdžiojimo ir pasisavinimo.

Tautiškai mišriose vietose, arba kur gyvenama mažumoje, reikia labai stiprių savų kultūrinių paskatų, įgalinančių sujungti dabartį ir praeitį. Kadangi tokiose vietose aplinkos gyvenimas tautos tradicijas negailestingai niveliuoja ir naikina, reikia labai konservatyvaus ir užkietėjusio elemento, kuris sugebėtų atsispirti aplinkos įtakoms. Tipišku pavyzdžiu čia gali būti anglas. Jis labai nenoriai mokosi svetimų kalbų. Jis ne tik yra linkęs prisiimti svetimas vertybes, bet ir nuostabiai gerbia senas tradicijas.

Tokia svetur patekusi ar tarp svetimų gyvenanti tautos dalis daugiau gali neutralizuoti svetimas įtakas stipria tautine sąmone. Kaip sakyta, toji sąmonė turi sudaryti gyvą ryšį su tautos praeitimi. Bet neužtenka vien tik pažinti savo praeities įvykius. Sausas istorijos žinojimas (scientizmas) dar galutinai neapsprendžia tautinės sąmonės. Yra būtina nujausti tautos istorinį pašaukimą.

3. REIKALAS SURASTI TAUTAI ISTORINĮ PAŠAUKIMĄ

Mūsų patriotams aušrininkams stiprus susirišimas su savo praeitimi ir jos iki padangių išidealizavimas, galima sakyti, laikymas lietuvių tautos beveik išrinktąja, jau buvo savotiškas lietuviams pašaukimo suradimas. Jį plačiai, visu uolumu skelbdami, jie ir prikėlė tautą. Jie parodė, kad tauta vien dėl savo istorijos turi gyventi!

O istorikai ne kartą istorine lietuvių tautos misija laikė sugebėjimą sulaikyti naikinančių rytų Europos tautų veržimąsi į vakarus, pradedant nuo 13 amž. totorių antplūdžio. Akcentuojamas taip pat didžiulis daugelio lietuvių kartų vaidmuo, kai jos nuo Nemuno linijos nė pėdos žemės neužleido ordiniui, siekiančiam įsitvirtinti iki Dniepro plotų.

Bet tai yra tik atskiri stambesni mūsų istorijos epizodai, kurie galutinai dar, rodos, neišaiškina istorijos pašaukimo. Prof. Stasys Šalkauskis tarėsi suradęs lietuvių tautai paskirtį. Gyvendama tarp germanų ir slavų, „ant dviejų pasaulių ribos," ji turinti rytiniame Pabaltijyje ypatingą misiją. Tik lietuvių tautai esą skirta iš tų dviejų kultūrų daryti sintezę, t. y., tas kultūras perkurti nuosavoje naujoje kultūroje ir ją perteikti pasauliui, nes abi kultūras lietuviai turį progos pažinti labiau negu kitos tautos.

Gali kai kas ir nepanorėti su Šalkauskio mintimis pilnai sutikti, bet savo pagrinde lietuvių tautos pašaukimas yra kultūrinis. Tik vertikaliniu būdu augdama kultūroje, nesiplėsdama teritorialiai, niekada nebesiekdama Vytautinės imperijos, toji tauta gali įstengti dar labiau sušvytėti tautų margumyne ta savita ir originalia spalva, kuri jai yra skirta. Šitokiomis pastabomis esame suradę ir raktą į kalbėtąjį rytinio Lietuvos ploto gudėjimą, po kurio sekė antras etapas — lenkėjimas. Labai ilgai didelės lietuvių masės tame plote buvo tautiškai nesusipratusios. Jos ilgiau negu nepriklausomos Lietuvos lietuviai neturėjo galimumo pažinti savo istorinio likimo, savos garbingos praeities, kuri būtų jose sužadinusi norą kovoti dėl savo tautinės individualybės išlaikymo. Įdomu, kad ir knygnešių gadynė praėjo, galima sakyti, nepastebėta.

Vadinasi, jei tautinė sąmonė nėra pilnai išsikristalizavusi, jeigu tauta arba jos dalis nepažįsta nei savo istorinio likimo, nei jai Apvaizdos skirtojo tautinio pašaukimo, ji yra labai pavojingoje buklėje. Toji tautos dalis nežino, kas ji yra ir ko ji siekia. Kaip tautos dalis ji neranda savo egzistencijos pagrindo. Todėl jos masė, kaip matome rytų Lietuvoje, ar vakarinėj Lietuvoje, ir nededa pastangų tautiniam savitumui išsaugot. Be jokios kovos ji pasiduoda bendrajai gyvenimo tekmei. Net toji elementari kova dėl gimtosios kalbos ar savoms tautinėms tradicijoms išlaikyti jai atrodo netikslinga ir galibūt nenaudinga.

Tokį nusistatymą, vedantį į nutautėjimą, atbaigia bendri ūkiniai interesai, bendra kova dėl jų realizavimo, arba bendri išgyvenimai. Šituo būdu darosi naujas bendras istorinis likimas, kuris per ilgesnį laiką sujungia ir sucementuoja į vieną net labai skirtingų tautybių žmones. Ypatingai šis procesas būna greitas, kai tarp šių, savo tautinės sąmonės netekusių, arba ją užmiršusių tautybių nėra jokio antagonizmo ar šiaip ryškaus interesų skirtingumo. Tipiškas pavyzdys yra Amerika, kur tenykštė civilizacija ir visas gyvenimas skirtingas, tautas, palyginti greit, lyg kokios girnos, sumala į vienus amerikoniškus miltus. Ten tėra antagonizmo tik juodajai rasei, kurio pasėkoje negrai sunkiai asimiliuojami.

Užbaigiant kalbėti apie rytinių Lietuvos plotų praeitį, įdomu suminėti tas priemones, kuriomis, pvz. sąmoningasis Vilniaus krašto lietuvių būrelis naudojosi lietuvių masių įsąmoninimui. Vedant kovą prieš nutautėjimą, kur tarp lietuvių ir gudų niekada nėra buvę jokios r a s i n ė s neapykantos, buvo stengiamasi didelį atvirumą svetimom įtakoms pakeisti t a u t i n i u uždarumu. Prieš tautinių vertybių sureliatyvinimą buvo pastatytas jų suabsoliutinimas. Visa, kas lietuviška, turėjo būti gerbtina ir gera, kas svetima buvo laikoma tik antraeilės vertės. Svarbiausias dalykas tokiais atvejais, kaip ir Maž. Lietuvoj ar Amerikoj, buvo sąmoningų veikėjų noras visame plote išlaikyti lietuvių kalbą.

Vedami to paties aušrininkams charakteringo romantizmo, kuris kartais rišosi ir su naivumu, Vilniaus krašto veikėjai akcentavo ir savo kalbos meilę. Svetimų kalbų mokymasis, o ypač vartojimas, buvo toleruojamas tik tiek, kiek to reikalavo būtinas reikalas. Pvz. nepopuliaru būdavo Vilniaus krašto inteligentui girtis gudų kalbos mokėjimu. Taip pat ir kitos savos kultūros vertybės buvo stengiamasi pastatyti didesnėje aukštumoje negu svetimosios, vis pabrėžiant jų vertingumą. Senoji Lietuvos istorija, kuri vystėsi pirmiausia rytų Lietuvos plotuose, teikdavo daug imponuojančių pavyzdžių. Atskleidžiant ją, buvo norima su dabartimi surišti praeitį.

Su dideliu ryžtingumu buvo kovojama prieš svetimų madų beì įpročių brovimąsi. Senos lietuviško kaimo tradicijos buvo propaguojamos per spaudą, per mokyklas ir, labai efektingai, per kaimuose statomus vaidinimus. Lietuviška spauda, kurios buvo stengiamasi kuo daugiausiai išplatinti, lietuviškos mokyklos, o jas lenkų valdžiai uždarius, lietuviškos skaityklos kaimuose turėjo supažindinti tautiečių mases su tautos praeitimi, su jos garbingais žygiais. Tuo būdu buvo siekiama sužadinti senosios didybės ilgesį. Tai buvo vykdoma tokiu plačiu mąstu, kad nepriklausomoje Lietuvoje apie šitą veikimą neturėta nė nuovokos.

Įvyko įdomus reiškinys! Per 20 okupacijos metų nemažoj Vilniaus krašto susipratusių lietuvių dalyje susiformavo ir savas v i l n i e t i š k a s p a š a u k i m a s: jis reiškė kovoti dėl Vilniaus grąžinimo Lietuvai, taip kaip panašus tautinis pašaukimas yra dabar atsiradęs sąmoningoj Amerikos lietuvių dalyje — kovoti už Lietuvos valstybės atstatymą. Bet kai staiga Vilnius buvo atgautas, ne vienas idealistų vilniškių veikėjų pasijuto lyg už borto išmesti ir nebepajėgė įsijungti į naujas sąlygas. Šitoks vykdymas pašaukimo Vilniaus krašte, kad ir apréžtais politiniais bei kultūriniais pasireiškimais, buvo labai efektingas veiksnys, saugojęs lietuvius nuo nutautėjimo. Gyvenant kitataučių masėje buvo stengiamasi išjungti savąjį į s t o r i n į likimą iš bendros interesų painiavos ir gyventi savu uždaru gyvenimu à la žydiškų ghetto. Ten susidarė du antipodai. Iš vienos pusės greitu tempu vykstąs tautinis sąmonėjimas, iš kitos pusės, tuteišų masių tamsumas ir visiškas nesiorientavimas. Vienoje pusėje patriotai, idealistai, sugebą vertinti tautines brangenybes, potencialūs kūrybiniu atžvilgiu, iš kitos pusės gi, masės nesusipratusių, ir jokio tautinio apsisprendimo neturinčių gyventojų.

Šitaip, kalbėdami apie Vilniaus kraštą, esame didele dalimi atskleidę panašius lietuvių santykius Maž. Lietuvoj ir Šiaurinėj Amerikoj. Šiuo metu mums aktualesnis Amerikos lietuvių veidas, kai Maž. Lietuvos tautiniai santykiai lieka įdomiu jau artimos praeities reiškiniu. Bet ir apie tą lietuvių plotą trumpai!

4. NESURASTAS ISTORINIS LIKIMAS — MAŽ. LIETUVA

Kad Maž. Lietuva nuo Labguvos, Isrutės ir Gumbinės plotų vokietėjo, kad ten nuo 18 amž. pusės nyko lietuvių kalba, yra visa eilė veiksnių. Jų didelė dalis tiko minint Lietuvos rytų gudėjimą. Čia daug didesnis vaidmuo negu Vilnijoje atiteko marams, ypač tam didžiajam marui 1710. Kada ištisi plotai išmirė, arba ūkiuose liko tik mažamečiai vaikai, į tuščias sritis buvo sodinami zalcburgiečiai — kolonistai, hugenotai. Daug reiškė karinė tarnyba, vokiški miestai ir jų amatininkai. Tačiau viską suvedus krūvon, svarbiausias dalykas — nebuvo pasigaminta savos kultūros, nes, galima sakyti, nebuvo lietuviškos mokyklos. Netiesa, kad vokiečiai ramiu būdu migdė. Jie jau nuo Bismarko laikų pavartojo visą eilę prievartos priemonių, o jos sukliudė masėse lietuviškai kalbančiųjų žiebti t a u t i n ę s ą m o n ę.

V. K. Jonynas

Iliustracija Prosper Mérimée veikalui „Lokys" (medž. raiž.)

Kol lietuviška mokykla buvo suvaržyta arba užgniaužta, vokiečiai mokytojai lietuviškose srityse turėdavo truputį pramokti lietuviškai. Bet greitai gimta kalba bebuvo galima mokytis tik tikybą. Buvo motyvuojama: lietuviškai vaikai pakankamai kalbasi su tėvais namie, o mokykloj jie turi išmokti valstybinės kalbos. Tiesa, pradžioje dar buvo lietuvištų vadovėlių, kurie brangiai kaštuodavo. O vokiškieji, arba dviem kalbom spausdinami, buvo veltui dalinami.

Kada Bismarkas paruošė Prūsijos karalystės rytinių sričių didžiulį ir daug lėšų reikalaujantį kolonizacijos planą, šalia lenkų ir lietuvių mažuma buvo imta sistemingai germanizuoti. Pamažu lietuviams ne tik buvo atimtos ar suvaržytos mokyklos gimtąja kalba, bet susiaurintos lietuvių pamaldos bažnyčiose, įvesta spaudos cenzūra. Ypač daug prisidėjo mokykla, kai buvo įvestos vokiečių kalbos pamokos nuo pirmųjų mokslo metų. Nulietuvinimo keliu taip pat stipriai vedė ne tik minėtoji karinės tarnybos prievolė, bet ir apskritai valdžios bei administracijos įstaigos. Ir kur tik lietuvis bepasirodė, ar kaip vaikas mokykloje, ar kaip jaunuolis kariuomenėj, ar kaip teisybės ieškotojas teisme, ar kaip pilietis įstaigoje, ar net iš dalies kaip maldininkas bažnyčioje, visur jis jautė, kad su savo lietuvių kalba ir lietuvišku pasireiškimu bei nusistatymu, nors ir labai lojalus valstybės pilietis, yra nedraugiškai sutinkamas, tiesiog nepageidaujamas.

Prūsų Lietuvoje sąlygos buvo kitoniškesnės negu Didžiojoj. Prūsų lietuvis nesugebėjo ir negalėjo remtis savo praeitimi. Kaip rytų Lietuvos tuteišas visai pamiršo

bendrą išgyventą likimą ir turtingą praeitį, taip vakarų Lietuvos gyventojas visai neieškojo ir nerado lietuvių istorijoj didybės, kurią surado Didžiajai Lietuvai aušrininkai. Aušrininkai gerokai apstabdė šviesuomenės nutautėjimą, lenkėjimą. Jie gyvais praeities pavyzdžiais parodė, kad lietuviai nuo Vytauto laikų kovojo už savarankiškumą, pavyzdžiui, už atsiskyrimą nuo lenkų. Ir mūsų švenčiamoji rugsėjo 8 — ji yra juk tipiškas įrodymas, kaip karaliaus vainiku Vytautas stengėsi akcentuoti savarankiškumą santykiuose su lenkais. Todėl ir 19 amž. lietuviams su pagalba istorijos atsidalinimas nuo lenkų nebuvo taip sunkus, ir pirmasis jį pradėjo Daukantas.

Santykiuose su vokiečiais Prūsų lietuviai tokių pavyzdžių savo srities praeityje neturėjo. Senųjų Prūsų kovos už laisvę, garsusis jų sukilėlis Herkus Montė buvo tik tada dar mažai žinomi epizodai. O Didžiosios Lietuvos lietuvių praeities ir jų istorinio likimo Prūsų lietuviai kažkaip niekada n e l a i k ė s a v u o j u, nes jame nedalyvavo.

Reikšmingas dar buvo ir kitas faktas! Prūsų lietuviai visada turėjo, kad ir cenzūruojamą legalią spaudą. Nelegalios spaudos jie neorganizavo, kai didlietuviai ten pat Prūsuose susikūrė sau tokią spaudą, kurios vienas svarbiausių privalumų buvo tas, kad joje galėjai rašyti, ką tik nori. Ji buvo jokios cenzūros nevaržoma. Idomu, kad Prūsų lietuviai, nors padėjo organizuoti spaudą Didlietuvai, bet patys tos turiningos spaudos neskaitė, ir patys iš blankios laikraštijos išeiti nepajėgė.

Ne mūsų uždavinys čia išskaičiuoti visas vokietinimo priemones, kurios buvo vartojamos ypač mišriose srityse. Bet ir tose masinio lietuvių elemento dalyse tautinė sąmonė buvo silpnoka. Ji šiek tiek reiškėsi lietuviško folklioro palaikymu, dainos propagavimu bei chorais. Chorai laikydavo, pvz. savo pareiga aplankyti Tilžės, Ragainės ir Pakalnės apskrityse visus didesnius bažnytkaimius. Sauerveinas — Girėnas, Dr. Bruožis, vėliau Vydūnas kėlė lietuvybės reikalą, bet masėse nebuvo pagautas bendras istorinis tautos likimas ir praeities didybė. Politinių sambūrių negalėjo būti, todėl ir daugelyje lietuvių valstybinė sąmonė buvo perdėm prūsiškai-kaizerinė. Ji šiek tiek išryškėdavo, kai būdavo renkami Prūsų Landtago ar Reichstago atstovai, nes lietuviai kelis kartus sugebėjo pravesti po vieną savo kandidatą. Tautiškai-politinė reikšmė tokio atstovo būdavo nedidelė. Bet svarbu, kad lietuviai burdavosi už vieną savo tautietį.

Jei Vilniaus krašto lietuviai iš tiesų šimtmečius išgyveno vienoje valstybėje bendrą likimą su kitais lietuviais, tai Mažoji Lietuva iš jo kunigaikščių gadynės pradžioje greit išsijungė. Toji lietuvių dalis nuėjo kitu politiniu ir kultūriniu keliu, Šitaip ir išliko šiaurinės Rytprūsių dalies lietuvio dvasinis veidas kitoks, performuotas, svetimesnis didlietuvio sielai. Reikšminga čia aplinkybė buvo protestantų tikėjimas. Šis padėjo labiau sutapti su vokiečių kultūra, kai katalikybė labiau užkonservuodavo lietuvybę. Pavyzdžiui Stalupėnų apskritis jau seniai buvo germanizuota, kai nedidelė katalikų parapija Bildviečiuose ilgai laikėsi, lyg kokia oazė iki 20-tojo amž. Ir kitose vietose buvo Prūsų lietuvių katalikų, kurie lietuvybę ilgiau išlaikė, nors jų skaičius buvo labai mažas. Tetzner'is apie 1880 metus buvo nustatęs, jog Prūsų lietuviai katalikai 19-tam amž. vis dar daugėjo, kai lietuviai protestantai vokietėjo. Mat, pastoriai daugiausiai buvo vokiečiai. O kiek jie sugebėdavo pramokti vietinių gyventojų kalbos, lengva įsivaizduoti. Jie tik darkydavo ją. Užtat iki paskutinių laikų tokį didelį pasisekimą turėjo „sakytojai"—„surinkimininkai", kurie liaudies kalba skelbdavo Dievo žodį. (Įdomių ir plačių pastabų tuo reikalu, t. y., apie religiškai psichologinius veiksnius Prūsų lietuvių nutautėjimo procese jau 1914 m. buvo iškėlęs žymusis mūsų ekonomistas Albinas Rimka.) Kaip Valančiaus laikų katalikybė Didžiosios Lietuvos lietuvius iš vienos pusės apsaugojo nuo paskendimo provoslavų jūroje, o iš kitos puses iš dalies prisidėjo prie Vilniaus krašto nutautinimo, taip Prūsų Lietuvoje, nors ir mažyčiame skaičiuje lietuvių, katalikybės vaidmuo išėjo pozityvus.

Kodėl Prūsų krašto, t. y., Mažosios Lietuvos lietuviams buvo sunku išsilaikyti lietuvybė, yra lengva atsakyti. Neturėdami žymesnio skaičiaus savo inteligentų, pajėgiančių tautiečiams įsąmoninti praeitį ir ją sujungti su dabartimi, tie Prūsų lietuviai menkai arba ir visai nesijautė turį bendro istorinio palikimo bei bendro praeities ryšio, su artimiausiais lietuvių giminėmis, ar savo protėviais. Kaip minėta, jei Vilniaus srities gyventojai tokį ryšį užmiršo, tai Klaipėdos ir Tilžės srities gyventojai jo nesurado.

O ką, darė vokiečių istorikai? Jie veikė savo raštais Rytprūsio kolonisto-vokiečio naudai. Vokiečių gyventojų sąmonėj jie sudarė tam tikrą savarankiškumo pajautimą paremtą to krašto pirmykščių gyventojų teisėmis. Vikriai panaudodami istoriją ir ją labai uoliai propaguodami, vokiečiai pasijuto suradę kontaktą su žiląja naujosios tėvynės praeitimi. Jie sujungė kolonistus ateivius su senaisiais krašto gyventojais, artimiausiais lietuvių giminėmis, senprūsiais. Stengdamiesi būti geri šios žemės gyventojų palikuonys, jie norėjo atsikratyti nejaukios k o l o n i s t o savijautos. Tam padėjo visa eilė aplinkybių. Viena iš jų buvo ir ta, kad Brandenburgo kurfiurstas ir Prūsų herzogas Fridrichas III Karaliaučiuje 1701 užsidėjo Prūsų karaliaus karūną. Senųjų Prūsų vardas buvo panaudotas pavadinti naujai Prūsų karalijai, siekiančiai iki pat Reino. Šitaip ir ordinas viduramžyje, kovojęs visuotinės katalikų Bažnyčios naudai ir savo sienų praplėtimui, buvo atvaizduotas kaip grynai vokiška institucija, o Rytprūsių vokiečiai, kaip jų palikuonys. Šitaip Rytprūsių gyventojas sau p a s i d a r ė, tiesiog susikūrė septynių šimtų metų istoriją. Jis ją ėmė įsisamoninti, gerbti ir mylėti, kai kolonisto sąvoka buvo perkelta lietuviui. Buvo imta urbi et orbi skleisti, jog Maž. Lietuvos gyventojai nieko bendra neturį su senaisiais krašto gyventojais nadruviais ir skalviais. Visi jie buvo kildinami iš Didžiosios Lietuvos, kurią esą apleidę ne anksčiau kaip 16-17 amž.

Nuo Did. Lietuvos, galima sakyti, „geležine uždanga" atitvertas ir kultūriškai-religiškai atskilęs Prūsų lietuvis nebesugebėjo surišti bendro istorinio savo likimo su Did. Lietuvos lietuvių praeitimi. Kiekvienas gyveno savitą gyvenimą, mažai bendraudamas kultūriškai. Net tautinei sąmonei atbudus, nedaug buvo pastangų, ieškančių juodu sujungti krūvon. Tiesa, anuo metu buvo Mažojoj Lietuvoj žymių veikėjų, patriotų, bet ir jie negalėjo surasti pakankamai kultūrinių priemonių spirtis krašto germanizacijai. Tad ir atsitiko taip: ištisi valsčiai ar apskritys dar turi lietuvišką kraują, lietuviškus veido bruožus, iš dalies lietuviškus papročius. Bet lūpos nebetaria lietuviškų žodžių, o širdis, nebeplakdama lietuvių tėvynės laime, nebejaučia bendro istorinio likimo.

Jei kalbą laikyti esmingu tautos požymiu, ryškiai skiriančiu jos narius nuo kitų žmonių, tai čia jos pirmiausia buvo n e t e k t a. O paskui ėjo kitų lietuviškų etninių ypatybių nykimas. Taip buvo ir čia Vakarų Lietuvoje. Šiaip jau, žinoma, kalbos absoliučiai etnine vertybe laikyti negalima. Bet Vilniaus ir Prūsų Lietuvos srityse ji tokia pasidarė.

Užbaigdamas apie Mažąją Lietuvą, nenoriu sudaryti įspūdžio, kad tame krašte nebuvo jėgų, pajėgiančių įgyti politinę sąmonę, kuri apsireiškė pastangomis s u s i-

j u n g t i su Didž. Lietuva. Tokios pastangos jau žinomos nuo 1919 metų, kai atsirado Mažosios Lietuvos klausimas politinėje arenoje. Apie tai kalbėti būtų atskira tema.

5. NEPAKANKAMAI ĮSISĄMONINTAS ISTOR. LIKIMAS — Š. AMERIKOS LIETUVIAI

Nemažiau gyvus pavyzdžius apie reikalą labiau įsisąmoninti tautiečiams savo praeitį ir tautos likimą duoda Amerikos lietuvių gyvenimas. Jei yra žinomas bendras reiškinys, kad visos į Ameriką patekusios įvairių tautų dalys greit amerikonėja, tai lietuvių amerikonėjimo tempas ligi šiol buvo itin greitas.

Žinomas žuralistas, kun. Dr. Juozas Prunskis (buvęs „XX Amžiaus" redaktorius), labai aktyviai dalyvaująs Amerikos lietuvių visuomeniniame gyvenime, buvo prašytas nurodyti to amerikonėjimo priežastis. Čia jas iškeliu jungdamas su tema.

Įdomu, kad pati valstybė mažai daro pastangų suamerikoninti, bet nutautinimas ateina n a t ū r a l a u s proceso keliu. USA yra tautų konglomeratas. Per eilę dešimtmečių, ypač mokyklose, pasiekta, kad tautiniai skirtumai niveliuojasi, įvairių tautybių žmonės gerai sugyvena. Beveik visuotinas reiškinys, kad jaunimas lietuvių sąmonei yra pasidaręs svetimas, nors beveik niekas nesigėdi prisipažinti esąs lietuvių k i l m ė s. Todėl toji jaunuomenė labai menkai beatvyksta klausyti lietuviškų paskaitų, nes ji nebekalba arba menkai besupranta lietuviškai. Tad jai ir nebeįdomu. Amerikos lietuvių jaunuomenė yra pagauta, tiesiog p r i t r e n k t a Amerikos civilizacijos kolosalinio progreso. Tam jaunimui didinga Amerikos d a b a r t i s labiau imponuoja, kaip tėvų pasakojimų sukeltas sentimentas apie Lietuvą, kurios jie nematė ir kurią pažįsta n u s k u r u s i ą, kokią jų tėvai prieš keliasdešimt metų paliko. Tad tenykščio lietuvio sąmonėje Lietuva atrodo tamsi ir juoda.

O Amerikos valstybinėje mokykloj yra visos sąlygos prarasti tautiniams skirtumams. Tiesa, labai daug nusipelno katalikai, steigdami lietuviškas mokyklas. Bet ir čia dėstomoji kalba turi būti anglų, nes kitaip moksleiviai bus atsilikę aukštojoj mokykloj. Tad kolegijų (gimnazijų) ir universitetų jaunimas jokio lietuviško auklėjimo nebegauna, išskyrus nebent bendravimą lietuviškuose rateliuose, kurių yra mažai ir jų veikimas silpnas.

Šeimos labai dažnai būna m i š r i o s tautiniu atžvilgiu. Čia yra ir specifiška priežastis lietuviams, į kurią reikia atkreipti dėmesį. Į Š. Ameriką visada vykdavo lietuvaičių 2—3 kartus mažiau negu vyrų. Jei nuo 1899 metų iki 1914 į USA emigravo 252 594 lietuviai, tai moterų tebuvo trečdalis (81 895). Pvz. 1905 metais nuvyko lietuvių 18 604 (vyrai tame skaičiuje sudarė 13 842, moterys — 4762), 1910 m. atvyko lietuvių 22 714 (vyrų 15 360, moterų 7354), 1914 metais atvyko 21 584 (vyrų 12 282, moterų — 9302). Tad daug jau ir senesnės kartos lietuvių neturėjo progos vesti lietuvaičių. Dabar mišrus jaunimas dar labiau turi galimybės darbe susipažinti, vesti kitataučius. O kai tėvų tautybės skirtingos, jie visai eliminuoja tą klausimą, kuris gali jų gyvenime nesutarimo įnešti. Net vaiką leisdami į lietuvišką mokyklą, tėvai dažnai tokiu atveju reikalauja, kad jų vaikas nebūtų mokomas lietuvių kalbos. Toks jaunimas bepajėgia skaityti iš viso tik anglišką spaudą. Ir pirma sąlyga, kurią sau stato Amerikos lietuvių veikėjai yra reikalas leisti lietuvių dvasioje, bet anglų kalba, laikraštukas pradžios mokyklų vaikams. (Jų lietuvių mokyklose dabar priskaitoma apie 10 000.) Kitas tokios pat dvasios angliškas žurnalas būtų reikalingas vyresniam jaunimui, kurį skaitymas angliškų amerikoniškos dvasios žurnalų tautiškai sunaikina.

Nuo 19-tojo amž. galo Š. Amerikoj Bažnyčia, t. y., lietuviškos p a r a p i j o s buvo tas veiksnys, kuris lietuvybę daugiausiai palaikė, sutraukė lietuvių šeimas į artimesnes apylinkes, kur jos bendrauja draugijose, parengimuose. Juk ir lietuviškų mokyklų niekas kitas neturi, tik parapijos, katalikai. Bet vis tik, kai klebonai priklausomi nuo airių vyskupų (lietuvių vyskupo nėra), o įvairios organizacijos parapijose įsteigiamos pagal diecezijos bendrą planą, tad kuriant a t s k i r a s lietuviškas organizacijas (sodalicijos ir t. t.) atsiranda sunkiai suderinamas p a r a l e l i z m a s, Todėl ir Vyčiai pvz. daug kur nyksta.

Mes europiečiai dažnai nepagalvojame, kokius psichologinius niuansus žmogui įneša p r a b a n g o s gyvenimas. Kai pvz. eilinė lietuvaitė dabar nesunkiai per mėnesį uždirba 150 dolerių, tai šeimai vieno automobilio nebepakanka. Sūnūs, o net ir dukros, perkasi po automobilį sau. Visi pasinešę į „good times"-pramogas ir malonumus. Tokiu atveju nebėra nei laiko, nei noro įsijausti į savo tautinius bei visuomeninius reikalus.

Neužmirškim dar pridėti, kad Amerikoj visi yra absorbuoti biznio nuotaikų. Amerikos lietuvių žodžiais, visokių „bučernių", „grossernių", „bekernių" ir kitokių „storų" (krautuvių) savininkai žiūri biznio ir su kitais. Jie internacionalėja, nes stengiasi aprūpinti ir kitus „kostiumierius". Todėl, pvz. toks prekybininkas, ar koks verteiva, nori palaikyti ryšį, turėti savo pirkėjais ir kaimynystėje gyvenančius lenkus, airius ir kitus. Jis nori bendrauti su visais ir būti kaip visi.

Štai tos priežastys, kurios pakerta lietuviškąjį entuziazmą. Bet pagrindinės jų sukasi apie tą faktą, kad Amerikos lietuviai labai ilgai neturėjo didesnio skaičiaus inteligentų, sugebančių įžiebti gyvesnį kultūrinį gyvenimą. Didžiausioji lietuvių emigrantų banga išėjo dar tais laikais, kada vos vos buvo pradėjusi busti ir šviesti lietuvių kaimo visuomenė. Be to, išeiviai pirmiausia ėjo iš vargingojo ir tebesnaudžiančio sodžiaus, kuris ne tik nematė „Aušros", „Varpo", „Apžvalgos" ar „Tėvynės Sargo", bet nė caristinės mokyklos. Todėl dar 1908—14 metų J. A. V. valdinė statistika rodo lietuvių vyrų beraščių 45%, o moterų analfabečių — 59. Dar ir šiandien Š. Amerikoje, nors yra apie 20 lietuviškų laikraščių vienetų, lietuvių spauda labai menkai skaitoma. Palyginti, dar daug žmonių tamsūs, kai tuo pačiu metu jaunimas stipriai suamerikonėjęs.

Galima sakyti, Amerikos lietuviai iki pat šiol tikrosios l i e t u v i š k o s i o s kultūros beveik neturi ir ją silpnai tepažįsta. Nors ten skaičiumi daug lietuvių spaudos, bet ji beveik visa skursta, yra anemiška. Tas pat galima pasakyti apie kokybės atžvilgiu smunkančią knygą. Jeigu Amerikos lietuvių spaudą, pvz., palyginsim su 60 000 lietuvių tremtinių spauda Vokietijoje, kur nuolat susiduriama su popieriaus ir licensijų sunkiai nugalimomis k l i ū t i m i s, tai tas lyginimas išeis užjūrio lietuvių nenaudai.

Tiesa, Amerikos lietuviai turi taip pat daug organizacijų, draugijų, bet ir jose dažnai pasigendama kūrybinės dvasios, lietuviškos sielos. Tik paskutiniuoju laiku ten atsirado keletas vertų dėmesio rašytojų poetų, mokslininkų, nors visuomenininkų buvo nuo anksčiau. Toji paviršutiniška kultūrinė nuotaika, kuriai įtakos turėjo pilka dienos tikrovė su savo lenktynėmis už geresnį materialinį gyvenimą, negalėjo palenkti lietuvio į gilesnį tautinės kultūros darbą. Ir čia, kaip ir Prūsų Lietuvoje, reikia iškelti didelį trūkumą pajautimo savo praeities, tėvų ir jų protėvių istoriją rišančio bendro likimo.

Jeigu Amerikos mokyklas ar koledžus lankantiems, dar Lietuvą mačiusių ir ją mylinčių tėvų, vaikams kas nors sugebėtų įkvėpti Lietuvos, jos praeities meilės, jeigu sugebėtų šalia didžiųjų Jungtinių Amer. Valstybių laisvės kovotojų ir žymiųjų 18-19-tojo amž. jų prezidentų pastatyti eilę Lietuvos didvyrių ir garsiųjų valdovų bei prieinamu būdu atskleisti tos mūsų praeities vertus dėmesio lapus, kuriuos ir mes kartais apmirštame, tikėkime, daug didesni laimėjimai būtų sulaukti.

Kai gyvenome nepriklausomoje Lietuvoje, nebuvo kreipiama į Amerikos lietuvius reikiamo dėmesio. Gal būt, totalitarinės sistemos vyriausybei kai kuriais atvejais buvo nepatogu uoliau domėtis demokratinio krašto tautiečiais ar klausyti jų priekaištų. Tad su išvykimu dažnai nutrūkdavo išeivio ryšys su tėvyne, iš kurios jis silpną garsą begirdėdavo. Propagandos nebuvo. Laimingai, kad ir pavėluota prošvaistė toje srityje buvo Draugija Užsienio Lietuviams Remti (DULR) ir Pasaulio lietuvių kongreso sušaukimas.

Turbūt perdėm klaidinga būtų pažiūra norėti šiandieninį angliškai kalbantį Amerikos lietuvių jaunimą vėl išmokyti lietuviškai. Tos pastangos vargu turėtų daug vaisių. Kalbos pramokymas negalėtų tokio jaunuolio įdomauti. Todėl reikėtų užsiimti ne įtikinėjimu atlietuvinimui, kad reikia grįžti prie tėvų kalbos. Tai vargu bėra galima. Pirmiausia reikėtų prieiti iš istoriškai propagandinės-kultūrinės pusės.

Turėtų pakakti, jeigu savo lietuvišką kilmę išpažįstąs jaunuolis palaikytų savy lietuvišką sąmonę bent tokiu būdu, kad jis jaustųsi priklausąs tautai, kuri rytų Europoje yra atlikusi didelę misiją ar tai sulaikydama vokiečių agresiją, ar tai įsijungdama į kovą prieš totorius, ar sulėtindama šimtmečiams rusų veržimąsi į vakarus, ar dalyvaudama kovoje prieš turkus ir t. t.

Toks „boy" ar „girl" turėtų žinoti, kad dauguma tų reikšmingų įvykių yra atsitikę tada, kai joks europietis dar nebuvo įkėlęs kojos nei Virginijon, nei į Massachusetts. Vaizdingai tai atrodo, kai imami atskiri faktai. Štai pvz. nuo garsiojo Tannenbergo (1410) iki tų metų, kai Walter Raleigh Anglijos Elžbietai surado pirmąją koloniją, praėjo 174 metai. Šitoks žilosios Lietuvos istorijos vaizdingas priešpastatymas prieš labai vėlyvą U.S.A. istoriją gal būtų imponuojantis ir reikšmingas Atrodo, kad tam reikalui lietuviai turėtų bandyti išleisti anglų kalba sinchronistines tabeles. Ar neįdomi tokiam jaunuoliui atrodytų tos vis tik s a v o s tautos praeitis, apie kurią tėvai tiek maža tesugebėjo papasakoti.

Vadinasi, į Amerikos lietuvius reikia eiti labiau išryškinant ir supopuliarinant nepakankamai įsisąmonintą savą istorinį likimą. Reikia įvesti į sportiškai-prabangiai nusiteikusio lietuviškos kilmės jaunuolio p a s a u l ė ž i ū r ą ir šitokį istorinį momentą.

Kaip žinoma, būti paprastu amerikonu nėra laikoma ypatinga garbė. Toje kosmopolitinėje „košėje" labiau išryškinti savo tautinę individualybę turėtų pasidaryti mados dalyku. Ir kiekvienam turėtų būti duodama tiek, kiek sugeba pagauti jo intelektualinis lygis. Vieniems, kurie pirmiausia mėgsta jungti didybę su tuo, ką jau įsivaizduoja, reikia labiau parodyti didžiuosius lietuvius. Jų tarpe turi būti, žinoma, ir boksininkas Sharkey—Žukauskas. Kitiems gi reikia įsteigti „istorines kerteles" ir nuosekliai įsąmoninti apie lietuvių tautos praeitį. Amerikos lietuviui mes negalime nunešti nei technikos, nei prabangos, nei patogaus gyvenimo. Viso to jis turi per akis. Bet mes galime jam nunešti ten mažai pažįstamą, bet didingą mūsų praeitį, ten galim mes ir tarp angliškai kalbančiųjų propaguoti savo kultūrą.

Nevienam mūsų teko, ypač vos karui pasibaigus 1945 m., užtikti Vokietijoje Amerikos kareivį, kuris mokėjo darkyta kalba ištarti žodį Kaunas ar Vilnius, gal dar porą sakinių, ar savo motinos — tėvo gimimo vietą. Tai buvo viskas. Daugiau jis apie savo tėvų ar senelių kraštą ir jo praeitį nieko nežinojo. Lietuva jo sąmonei buvo virtusi jau svetima žemė. O jeigu jam būtų buvę iš mažens įkvėpta tam kraštui pagarbos, jeigu jis būtų žinojęs apie anuos herojiškuosius laikus, kada jo protėviai kovojo hamletišką būti ar nebūti kovą, tikrai tas istorinis ryšys daugelį būtų Lietuvai išgelbėjęs arba bent tvirčiau sujungęs.

Tokiais atvejais mėgstama p a s i g i r t i savo protėvių bei savo tautos didžiais nuopelnais. Tai nuolat kartojant, atsiranda pastovus pasididžiavimas didele praeitimi. Žinoma, būkim realūs! Kai naujame žemyne formuojasi su Europa erdvinį ryšį pametusiose tautų dalyse naujas istorinis likimas, sunku yra galutinai pakirsti šaknis nutautėjimui. Šiaurės Amerikoj amerikonėja visos ten patekusios tautos ir mūsų akivaizdoje duoda naujos nacijos tipą. Iš to neišsilenkia nė lietuviai. Bet vis tik kultūrinėmis pastangomis amerikonėjimo tempą galima sulėtinti. O stabdyti jį reikėtų visomis priemonėmis, kad tie užjūrio lietuviai, lyg anie garsiosios Venecijos respublikos po pasaulį išsivažinėję jūreiviai, kur tik bebūdami, visada turėtų savo dvasiai vėl tą atramą kultūringoj ir nepriklausomoje Lietuvoje, rišdami su ja savo istorinį likimą. Ir mūsiesiems, kurie šiandien patenka į U.S.A., atsiskleidžia didelės darbo perspektyvos šia kryptimi. Atsiminkime, kad pirmieji išeiviai atėjo į Ameriką, be lietuviškos kultūros ir nesudarė laiku rezistencijos. Bet dabar jau lietuvių tauta nebeduoda tokių išeivių, kur nė kiek neišlavintas tėvas vaikui ne tik nesįstengdavo perduoti savo tradicijų, bet kartais net skatindavo jas pamiršti. Toks nesąmoningas, jau praeities lietuvis, daugiausia paprasto-neapmokyto darbininko, ar kaimo berno pavidale, ilgai Amerikoj laikėsi vien todėl, kad jis nepajėgdavo greit asimiliuotis. Tada dažnai į Ameriką vykdavo žmonės, kuriems su Lietuva nebuvo sunku skirtis, nes jie ieškojo tik materialinių gėrybių. Tarp anų emigrantų ir dabartinių atvykėlių, kurie kitų momentų verčiami turi vykti į Ameriką, turėtų būti skirtumas. Jeigu pirmųjų tikslas buvo tik išvažiuoti, įsikurti ir ten gyventi, tai mūsų susipratusios kartos reikalas yra ne tik apsaugoti savo egzistenciją, bet sustiprinti ten silpstančią lietuvybę, ir, atėjus laikui, grįžti atgal į savo tėvynę.

Niekas negali išdrįsti pasakyti, kad Š. Amerikoj tarp lietuvių nebūtų ir nuo seniau prošvaisčių. Yra dešimtys tūkstančių lietuvių, kurie neužsidaro savo kiaute, kurie įstengia skirti esminius dalykus nuo neesminių, kurie aukodami daug materialinių gėrybių taip pat daug veikia Lietuvos labui. Daugelis jų, ir kalbėdami angliškai, gerbia ir myli savo gimtąją kalbą, ir mokydamiesi Amerikos istorijos, jie nepamiršta savosios. Šitoj vietoj noriu priminti skirtumą: lietuvių kalbą galima laikyti pirmuoju etniniu požymiu Vilniaus krašte ir Prūsų Lietuvoje, bet ji nėra absoliučiai būtina kitose sąlygose gyvenančiam užjūrio tautiečiui. Daugelis jų, išvykę dėl savo blogos padėties tėvynėje, kuri ne visada juos motiniškai traktavo, sugebėjo išlaikyti gyvą jausmą tam kraštui. Jau nuo pirmojo didžiojo karo išeiviai lietuviai ėmė labai efektingai remti aukomis savo tėvynės reikalą. O juk jų retas kuris teturėjo noro ir perspektyvų į ten sugrįžti. Tuos žmones dar vis rišo su tėvyne sentimentas ir lietuviška sąmonė.

Šitą lietuvių tautinę sąmonę dar labiau sustiprinti, pakelti jų kultūrą, dar stipriau juos surišti su nemirštančia tautos praeitimi ir gyvu istoriniu likimu būtų mūsosios kartos uždavinys. Tam reikia padėti visos pastangos.

Jeigu į Mažosios ir Rytų Lietuvos tautiečius, galima sakyti, dabar įtakos daryti negalima, tai veikt Amerikos lietuviuose mums gali atsiverti galimybės.

Ir, būdami tremtyje, turime pajusti, kad mūsų dvasinis ryšys su tauta, jos praeitimi ir su visos tautos istoriniu likimu nėra nutrūkęs. Šiandieninis mūsų šūkis, tikrasis mūsų pašaukimas tremtyje turi būti ne tik nepriklausomos valstybės atstatymas, bet ir savos tautinės kultūros gelbėjimas ir palaikymas, apsaugojimas jos nuo iš visų pusių gresiančios ardančios aplinkos, nes kultūrinės vertybės yra pats geriausias ginklas kovoje už tautos laisvę. Kalbos išlaikymas nėra dabartiniame mūsų gyvenime jau viskas. Mes turime išlaikyti nesulaužytą kūrybinę savo dvasią.

Jeigu 19 amž. buvo laikas, kada mokslininkai lietuviais domėjosi tik kaip nykstančia tauta — ir nevienas jau buvo ją palaidojęs, laikydamas lyg kokia praeities liekana à la prieštvaniniai gyviai, tai dabar mūsų kultūrinės pastangos turi visada liudyti apie mūsų teisė gyventi. Kultūra yra dažnai tikrai galingesnis ginklas už politinius veiksnius.

Tvirtai pasisavinę savą istorinį likimą ir suvokę reikšmingiausius savo istorijos etapus, matysime, jog mums yra dar skirta parodyti, kas mes esame. Kaip tauta mes dar nesame pilnai atlikę to, kas mums Apvaizdos yra skirta.

Tam pasiekti yra užkrauta ant mūsų, visų tų kartų, kurios pirma žengė, istorinis atsakingumas. Būkime jo verti!

Paulius Augius „Eglės, žalčių karalienės" iliustracija (medž. raiz.)

MILŽINAS LIETUVIŲ TEATRO PAUNKSMĖJ

STASYS PILKA

GĖLĖS ANT TOLIMO KAPO

Gimnazijos direktorius St. Cibulskis, šiaip didelis tolerantas, protestuodavo:

— Lietuviai puikūs, gabūs vyrai, bet kam jie tokius ilgus plaukus nešioja!

Ilgi, ką tik ne iki pečių plaukai buvo ne tik mada, bet lietuvio studento savęs demonstracija: štai, matykit, esu naujos gadynės žmogus!

Mano — gimnazistuko akims — studentai (ir net septintokai, aštuntokai) buvo galingos samsoniškos būtybės. Ir ne tik dėl tų ilgų plaukų ir net ne dėl to, kad dažnai buvo ilgais ūsais ir barzdom pasipuošę, kad bosu prašnekdavo. Man jie kažkodėl primindavo agresingus piliečius, kurie 1905 metu revoliucinėmis dienomis nuvertė nuo bėgių arklių tramvajaus vagoną. Dėl to suardyto transporto tėvas kelias dienas iš tarnybos negalėjo grįžti... Buvo baisu, neramu... O tuos vagonus vertė irgi ilgaplaukiai vyrai.

Kai mama į lietuvišką vakarą į Pavlovos salę nusivesdavo, ten tie surdutuoti, žibančiom sagom, baltom pirštinėm studentai, dievaži, darydavo daug didesnį įspūdį, negu ką tik matytas mėgėjų spektaklio veiksmas. O čia dar keli Kariškos medicinos Akademijos auklėtiniai (tie, kurie kardus ir špagas garderobe palikdavo), dar su baltesnėm pirštinėm (ir jau pakirptais plaukais), bet garsiau už kitus lietuviškai šaukę! Vienas jų buvo pentinuotas. Kai šoko kotiljoną, mazurką, vengerką ar suktinį, tai pentinų žvangėjimas buvo žavingesnis ir už serpentino lietų, už konfeti sniegą, už skrajojamo pašto amūrines išdaigas. Pentinų skambėjimas ne tik talkininkavo orkestro mušamiesiems, bet pasiekdavo kažką kitą. Gal įsijungdavo į bendrą romantinę nuotaiką? Taip, taip — r o m a n t i k a — š t a i tas pats tikras žodis. Laikotarpio (per lietuvišką prizmę) plevesuojantis standartas.

Ilgi plaukai, šokių sūkuriuose tokie neramūs, primindavo ką tik scenoje matytus lietuvius barzdočius. Tačiau studentai buvo spalvingesni, poetiškesni. Prakaitą po šokio šluostydami, jie arba labai parausdavo arba dar labiau išbaldavo. Bet jų balsai čia salėje buvo skardesni, negu ką tik nuo scenos girdėti. Nors ir ne paslaptingi, nors realūs ir suprantami, bet tokie lyg į tolius šaukiantieji... O, toji gaida, tasai aidas...

Balys Sruoga vargu čia lankėsi, Petrapilio Pavlovos salėje. Šokančių maišatyje Poeto nenorėtumėm matyti. Užtekančiai lyrikos skaidriai žvaigždei linksmom kojom nedera minti serpentino ir konfeti šiukšles. Rankas krūtinėje sunėręs, į marmuro koloną atsirėmęs, mintimis, širdies plakimu jis yra ten, kur D i e v ų t a k a i, kur S a u l ė i r s m i l t y s, kur D e i v ė i š e ž e r o... Simboliai, neišaiškinamos, tik giliai juntamos sąvokos, kurios negali nesuskambėti sidabrinių (kaip tos baltosios Nevos pakrančių vasaros naktys!) eilių muzikoje.[1])

Bet kas gi dar čia? Nagi, tolimo, gimtojo kaimo tokia sultinga, juodžemiu ir moliu kvepianti realybė! Aukštaitijos pirkių palangėse pražydę raudoni (kepurėms kaišyti) bijūnai, nuo miestelio gonkų už žemę ir laisvę prakalbos... Kažkas bėga, kažkas šauna. Štai kraujuotu skuduru papuošti šventoriaus vartai, o iš bažnyčios veržiasi, ir į laukus, ir į miškus pasilieja šventų giesmių vis stiprėjantis, užtarimo ir pagalbos šaukiantis skambėjimas. Tegu būgnas muša ugningą marseljetės taktą, tegu visą pasaulį raudonais gaidžiais paleidžia!... O gal tai ne būgnas, ne svieto pabaiga? Gal tik žodžių pynės, skambių, eiliuotų, gaivalingų žodžių. Rudens šalna ir pavasario sula kvepiančių, laisvės pazaru apsvaigintų. O, kad tave kur!— nusikeikt net noris, stipriai, paprastai, mužikiškai. Iš džiaugsmo, matykit! Juk ateina žmonės, kurie k u r s L i e t u v ą b e p o n ų i r v e r g ų!

Balys Sruoga, jau universiteto profesorius, parašė scenai veikalą. Ši jo pjesė Kauno Valstybiniam Teatre buvo tik du syk suvaidinta. Po to, kaip galintis protus sumaišyti, kaip nepageidaujamas pasekmes galįs iššaukti pavojingas prasimanymas, šis lietuviškos dramaturgijos šedevras buvo jėga iš repertuaro išimtas. Nors Dobilo „Blūdas" pasiliko bibliotekų lentynose, lygiai kaip ir šiai pjesei buvo leista puošti knygynų vitrinas. Kas tąsyk baimę įvarė — tesprendžia, teišvedžioja būties istorikai: ar vaikystės Rašytojo dienų reminiscentinis kūryboje nušvitęs veidas, įvykių ir sapnų kaleidoskopas, ar naujos lietuviškos buržuazijos savo pačios vakarykščio šešėlio baimė?

Kito scenai taikomo kūrinio įžangoje autorius turėjo paaiškinti:

„t o j e s u k i l ė l i ų t r a g e d i j o j e m ū s ų l a i k ų ž m o g u i v i s ų b r a n g i a u s i a: l i e t u v i ų t a u t o s v a r g o ž m o n i ų h e r o i z m o e m o c i j o s."[2])

Tokios pat emocijos turėjo praskambėti ir šitame Balio Sruogos veikale. Tik nejautriai scenoje interpretuojama ir perjautriai tam tikrą žiūrovą įbauginusi pjesė toliau vaidinti nebuvo leista. Nors tai vienas pačių žymiausių lietuviškos dramaturgijos kūrinių. Ir tokios savos, retos, taip originalios tematikos.

Tenka tik priminti: veiksmas vyksta Lietuvoje 1905 metų įvykių fone, o pats veikalas vadinasi B a i s i o j i n a k t i s. Rašytas jis eilėmis. Autoriui būdingu aštriu, gyvu, originaliu stiliumi.

Veikalo B a i s i o j i n a k t i s vyriausieji didvyriai — studentai. Gal todėl tokiu ryškiu vaizdu atsistojo prieš akis subjektyvūs įspūdžiai. Juose yra truputis „atmosferos", be kurios dažnai daug kas skęsta rūkuose. Tokioje pieno rūko tirštumoje Kauno Teatro šios pjesės spektaklis ir nesurado (nes ir nebandė ieškoti) Balio Sruogos kūrybinių savybių ir, aišku, jų neatskleidė. Tai buvo formaliai pagimdytas darbas. Vieni aktoriai paklydo „sistemų" labirintuose, kiti skubiame pastatymo darbe neatkreipė net dėmesio, koks lietuviškas veikalas buvo jiems į rankas patekęs. Rolės buvo tarp kitko „žiauriai" padalintos, kažkokios „aukštesnės matematikos" neišplanuojamais sumetimais. Veikalą statė Vl. Sipavičius. Jis tuo metu su darbu teatre lagiagrečiai studi-

(Nukelta į 402 psl.)

[1]) Nelyginant, kaip J. Baltrušaičio, Al. Bloko, V. Briusovo ir K. Balmonto kūryboje.

[2]) Dramai „Apyaušrio Dalia"

Balys Sruoga

IŠ POETO PALIKIMO

* * *

Karaliau Vytaute! Atleisk klajūnui,
Kad tavo vardą keikdamas minėjau!
Apsvaiginai tu man akis ir klausą!
Bet tu žinai, kad tavo vardo niekas
Nedrįso prie manęs minėt niekingai!
Dabar iš aukšto sosto tu žiūri,
Už tūkstantį karalių galingesnis!
Dangaus vardu palaimink tu mane.
Kad aš galėčiau eit keliu tavuoju,
Pakelt galėčiau tavo naštą!
Tu dėl tėvynės mano nemarios
Kaip milžinas vargai, kaip viešpats koveis!
Prisiekiu tau, laisva tėvynė tavo
Galinga ir didi per amžius bus!
Te prabočių nusmeigs mane Perkūnas,
Jei mano priesaika bus neverta!
Kol nors viena plastės širdis lietuvio, —
Tu būsi amžinasis Lietuvos karalius
Neleisk suklysti man ir nusilpnėti!
Žodžius tetikrins man šitoji žemė,
Bučiuodams ją tavęs šaukiuos, karaliau,
Jei tavo valios pildyt neįstengsiu —
Tegu geriau ji manęs nenešios!

(Švitrigailos priesaika iš „Milžino paunksmės.")

* * *

Motule mano, mylima motule,
Tegu šis baltas papuošalas žemės
Papuoš tau taką amžinoj kelionėj, —
Tegu žiedų šie virpantys lapeliai
Bus tau pasiuntiniai manosios sielos, —
Kad tu, motule, jaustum, kad žinotum, —
Jog aš tavim ir tau tegyvenu!
Pasilikau. Kaip lyg laukų liepelė.
Prarymojau rankas, suvirkdžiau širdį
Tavęs besiekdama, ir vis man rodos,
Kad aš tavęs pasiekti negaliu.
Kad aš užaugu ne tokia, kaip tu
Norėjai. Nuėjau ne tuo keliu.
Motule mano, man atleisk klaidas...
Jei nemokėjau aš pasekt tavim, —
Ar aš kalta? Sakyk, motule mano!
Juk tu girdi mane? Sakyk, girdi?
Juk tu regi kiekvieną mano žingsnį
Ir kiekviena mintis tau regima...
Aš, beklajodama pasaulio liūnuos
Nun atsidūriau ant bedugnės krašto
Nebežinau, kur eiti? Ką veikti? Kaip būt?
Tave, motule, viena aš jaučiu —
Šlamėjime girelės, kvėpmenoj
Žiedų, lakštingalų meilioj giesmėj,
Rasos krikštoluos, mėnesienos burtuos,
Visam alsavime gerosios žemės...
Jaučiu tave. Jaučiu aš tavo dvasią
Bet žodžio negirdžiu aiškaus ir tvirto,
Kuris varge nurodytų man kelią...
Motule, aš prašau, ištark man žodį.
Motule, žodį tark! O, neapleisk!
Stebuklą padaryk! Prašau stebuklo!

(Iš „Pavasarinės giesmės.")

* * *

Didis Viešpatie galybių,
Kurs davei žmonėm gyvybę,
Žoleles pasodinai, —

Kurs iš pragariškų pančių
Per Golgotos kryžiaus kančią
Nevertus mus vadavai,

Kurs gali per mirksnį menką
Ir ištiest pagalbos ranką,
Ir mirtim paverst žvaigždes, —

Atsigrįžk į mūsų šalį,
Geras Tėve visagali, —
Į Tavų vaikų kančias.

Po Tavų gėrybių plotį
Monų pragaro apžioti
Pasiklydom kaip miške.

Išklausyk, kaip širdį gelia,
Kur mum eit, parodyk kelią,
Nesibaigiama nakčia.

(Giesmė iš „Kazimiero Sapiegos.")

* * *

Sužaibuos rasoj dalgelė
Virpančia ugnim, —
Išvaliosim laisvės kelią
Degančiom širdim!

Nę dalgelėm sužaibuosim —
Sakalų sparnais,
Žemę liūdinčią paguosim
Smūgiais kaip varpais!

Kryžiaus kančią be rytojaus
Kentėm alpdami, —
Mūsų tėviškę apžiojo
Ponai svetimi!

Prigriozdojo mum žemelę
Ponų ir dvarų,
Mums palikę skurdžią dalią
Merdinčių vergų!

Apsivers grabai iš baimės,
Mūrai subyrės,
Kad kovoj už laisvės laimę
Smogsim iš peties!

Mes kaip vėtra pasikėlę
Širdimi laisva
Eisim guosim Tėviškėlę
Ašmenų daina!

(Daina iš „Apyaušrio Dalios.")

* * *

Užgęsta žvaigždės... Perdega širdis...
O Vilniaus bokštai — kaip stebuklas šventas..
Kaip jie atsimuša dangaus mėlynėj!
Lengvučiai, balsgani, perregimi, —
Lyg ne pūslėtos rankos statė juos,
O geras burtininkas meilėj pynė
Iš pasakų, iš dangiškos malonės...

— — — — — — — — — — — — — — — —

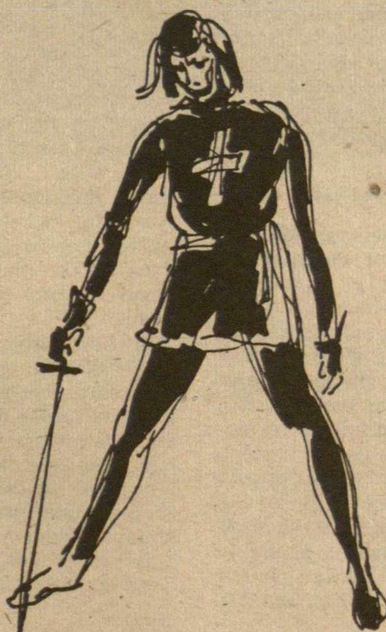
Kaip aš norėčiau Vilnių aplankyti!
Pasivaikščioti paunksmėse bažnyčių,
Prieš Gedimino kalną nusilenkti...
Nors vienai dienai, nors valandai trumputei...

(Iš „Apyaušrio Dalios.")

* * *

...Dabar kiekvieno sieloj liūdesys, —
Kiekvienas jaučia, kaip lemties sunkybė
Prigniaužė paslaptingai ir niūriai,
Kaip ši naktis, bendriją mūsų visą.
Nustojom nun svetimo mum brolio.
Bet — brolio. Mūsų buvo jis. Turėjom
Jį sergėti, — ir mes... nesugebėjom!
Poetas žuvo! Sergėsim šventai
Jo skaistų vaizdą — dovaną dangaus!
Liūdėjimas dėl jo sustiprins mus,
Nors mum ir plėšosi širdis iš skausmo...

(Iš Sem Benelli „Apsiausto", B. Sruogos verstos draminės poemos. Tai paskutinis poeto darbas, baigtas prieš pat jo suėmimą.)

V. K. JONYNAS „Hamleto" iliustracija

javo ir Kauno Universitete ir buvo tasai, kuriuo Balys Sruoga tuo metu pasitikėjo (eilinis susižavėjimas!). Dailininkas St. Ušinskis davė puikų scenovaizdį, bet pastarasis visiškai nesirišo nei su vaidybiniu spektaklio stiliumi, nei, pagaliau, su pačiu veikalu. O svarbiausia, niekam net į galvą neatėjo apsidairyti ir pamatyti, kad to spektaklio ir fabula, ir jo stiprus poetinis aromatas gali būti lengviau atskleisti, tik atsigrįžus į netolimą praeitį. Joje meninės teisybės bejieškant, nebūtų to nelemto tarp trijų formalizmo epušių paklydimo.

Lietuviško Petrapilio vakaro nuotaika — antrasis šiam straipsniui parašyti stimulas. Prisimenant, kad gavęs pamatyti anų laikų mėgėjų spektaklio dalyvio ir organizatoriaus Antano Jasūdžio su dideliu vargu į Lietuvą atgabentą tos srities archyvą[3]) Balys Sruoga parašė pirmąją mūsų literatūroje tos rūšies monografiją

L i e t u v i ų t e a t r a s P e t e r b u r g e,

tuo būdu tapdamas pačiu pirmuoju lietuvių scenos istorijografu.

— — — — — — — — — — — — —

Sykį eidamas Petrapilio gatve, negalėjau nesustoti. Garsaus fotografo — menininko Šabelskio vitrinos pačiame centre buvo išstatyta fotografija. Keturių ilgaplaukių vyrų, kurių trys buvo barzdoti. O vienas jaunutis, liesas, liūdnu žvilgsniu, kad ir labai nudrykusiais plaukais, bet beūsis — Balys Sruoga. Greta mažiau ar daugiau iškilmingose pozose sėdėjo Adomas Varnas, Stasys Šilingas ir Ignas Šeinius (pastarojo plaukai buvo kiek labiau apkirpti). Fotografiją užsigeidžiau turėti! Juk tai lietuviai, kažkuo panašūs į tuos, kuriuos esu matęs Pavlovos teatro scenoje. O vienas net kitoks: ne tai lohengriniško veido, ne tai sapne matytas — patraukiančiai artimas.

Gan ilgai laukiau, kol Šabelskis sutiko iš vitrinos fotografiją išimti. — Visi baisiai domisi, kas tie tokie nepaprastai įdomūs žmonės — aiškinosi. Iš negatyvo antros kopijos kažkodėl nedarė — matomai, neapsimokėjo. Vėliau tą nuotrauką vistik išgavau. Atgabenau su savim į Kauną. Iki paskutinės dienos kabėjo jinai mano darbo kambaryje. Šabelskio fotografija buvo man brangus suvenyras. Pats Balys Sruoga keliais atvejais prašė perleisti — egoistiniai užsispyriau ir nedaviau. Kabėjo sienoje švelniai pageltusi, paties laiko sudarytos sepijos tonuose.

Lyg jaučiu, artilerijai šaudant ar bombai sprogstant, nukrito nuo sienos (visai prie lango pakabinta) nuotrauka. Subyrėjo stiklas. Gal įrėžė ar audringo Varno ar auksaburnio Šilingo veidą. O gal ir Poeto bruožų nepagailėjo. Aštri, pjaunanti realybė palaidojo simbolinį romantizmą ar kokį kitą, bet vistik tokį šviesų proto aptemdymą.

— — — — — — — — — — — —

Naujųjų 1922 Metų sutikimas Vilkolakyje (Maironio g-vėje, kur vėliau buvo konservatorija). Po antro (vėliau savotiška tradicija virtusio) T r a v i a t o s spektaklio. Kaip ir iš kur ten patekau — neatsimenu. Buvo gal kokia trečia valanda ryto. Įėjęs gavau pajusti, kad populiariosios anais laikais čekiškos slišovicos atkimštų butelių arsenalas veikė širdžių ir smegenų plazdėjimus. Buvo smagiai paprasta, linksma ir nevisiškai tylu. Šios išplaukiančios ir vėl žemas patalpas pripildančios minios ūžesyje išsirikiavo keli žmonės. Jų tarpe savo temperamentu man į akis metėsi baltagalvis Vaižgantas ir labai aukštas, kietos energijos Balys Sruoga. Nedideliame būryje jie tęsė kažkokį ginčą, kažką sprendė. B. Sruogą pamačiau gyvenime pirmą kartą. Išoriniai jis buvo kitoks, negu mano fotografijoje. Be ilgų plaukų, suvyriškėjęs, jam (iki profesoriavimo laikų) taip būdingu ir, matyt, mėgstamu sportiniu kostiumu su ilgom vilnonėm kojinėm. Kun. Tumas kažką rėmė, Sruoga (jam tipingu būdu) pusiau pritarė, bet tuoj bandydamas klausimą giliau analizuoti.

Reikia priminti, kad Vilkolakis buvo ne tik improvizacinio žanro satyrinis teatras, bet kartu ir menininkų klūbas, kuriame išgėrimai buvo pačioje paskučiausioje vietoje (vėlyvesnio meto klūbo sąvoką prisimenant). Tai buvo klūbas, kuris provokuodavo, stimuluodavo Kauno kūrybinę dvasią. Balys Sruoga — vienas tų, kuris Vilkolakį iššaukė gyveniman. Vienas tų ryškiųjų menininkų, kurie nenorėjo būti sumalti mūsų biurokratinės jau į vaisingą dirvą paleistos mašinos. Vienas iš tų — ambicingų, energingų, drąsiųjų, pirmeiviškų, Laisvės apsvaigintų, titaniškai kietų.

Per Vilkolakį Balys Sruoga pradėjo lietuviško teatro iki europinio lygio kėlimo misiją. Antanas Sutkus anuo metu buvo pats pažangiausias, moderniškiausiųjų užsimojimų lietuvių scenos režisierius ir pedagogas. Ir prie jo, prie tų drąsesniųjų pastangų Balys Sruoga negalėjo neprisidėti.

— — — — — — — — — — — —

Gaudavau pasiskaityti Amerikos lietuvių dienraščio „Naujienos" numerius.[4]) Juose tilpdavo Balio Sruogos pavarde (neabejoju, rašė ir pseudonimais) įspūdžiai iš Bavarijos. Skaitytojams autorius nepataikavo, straipsnių stilių valdė stipri ranka. Vėliau girdėjau, kad tie tokie „neaktualūs reportažai" buvo ypač laukiami, buvo ir įvertinti ir atmintyse pasiliko. Tarp kitko, autorius rašė ir apie meno įvykius ir apie vokiečių teatrų veiklą.

— — — — — — — — — — — —

Po užbaigtų studijų iš Miuncheno sugrįžusiam Sruogai užvelkama mokslininko toga. Jis tampa Kauno Universiteto rusų literatūros katedros docentu. Kompaso adata pasisuka mokslinio darbo kryptimi ir kuriam laikui nusistovi. Bohemos, laisvo menininko tipo žmogus pradeda daryti mokslinę karjerą. Užeina persilaužimo, bėgių perjungimo dienos ir metai. Darbštumo, užsidegimo, nesustingimo pasėkoje savaime ateina extra-ordinarinio ir ordinarinio profesoriaus titulai. Aukštosios mokyklos pedagoginis darbas įpareigoja. Rašomi knygų tomai ir straipsniai, straipsniai, straipsniai. Lygiagrečiai Balys Sruoga tampa ir literatūros kritikas. Karčiu, atviru dažnai ironizuojančiu stiliumi, pseudonimų skydais prisidengęs, jisai puola, polemizuoja. Bet ne tuščiais žodžiais ir ne dėl tuščio reikalo. Jam, didėjant skriptomanų armijai, rūpi jaunąją lietuvių literatūrą išvesti į aukštumas, nukreipti tikruoju keliu. Kad ir rusų kritikos tradicijų įtakoje, tuose rašiniuose prakalba kaipo aiškus europietis. Atrodytų, kad net taip savitos miunchenietiškos mokyklos griežto ir principiniuose dalykuose nenuolaidaus kritiko plunksna. Ar bent vokiškoje, erudito ir meno filosofo manieroje, tačiau visiškai originaliu būdu.

Be literatūros kritikos Baliui Sruogai atsiveria dar nauja stichija: teatras. Pirmieji tos aistros (ne amitiee amoureuse, bet tikra didelė aistra!) liudininkai — lietuviškos scenos darbų kritikos rašiniai. Bet Sruoga iškelia dar naują vėliavą! Šį kartą už aukštesnių tikslų lietuvišką teatrą. Prasideda nenuilstama kova prieš „Buridano asilus", „Pirmus skambučius", „Siuvėjų dienas Silmačiuose" ir prieš panašų, tik žiūrovo virškinimui palengvinti skirtą, pramoginį repertuarą. Maskvos ir Vokietijos didmiesčių nepaprastai aukšto lygio akademiniai valstybiniai ir ten pat — naujų

[3]) Dovanojo Kauno Universitetui.

[4]) Radikališkiausiųjų tąsyk socialdemokratų organas, leidžiamas Cikagoje.

V. K. Jonynas „Hamleto" iliustracija (1947 m.)

srovių, moderniškų tradicijų teatrai Balį Sruogą įtikino, patraukė ir, norėtųsi teigti, tiems idealiems jaunystės įspūdžiams per visą gyvenimą jis juto nuoširdų sentimentą. Tai buvo geri pavyzdžiai; tik panašius lygiaverčius bandymus ir Lietuvoje reikia daryti, tik aukštesnių — intencijų repertuare reikia ir mūsų publiką ir aktorius brandinti, auklėti. Tie teatrinėm temom straipsniai, deja, mažiausiai domino teatralus ir teatrinio gyvenimo vadovus. Jie užpildydavo žurnalų skiltis, ir būsimam lietuvių scenos istorikui bus nepamainoma orientacijai ir laikotarpio charakteristikai medžiaga. Nors autorius toje kritikoje degino savo neramaus pulso širdį, nors tokius šviesius akiračius rodė, nors, atsisveikindamas su lyrika, demonstravo savo kilnią meilę naujajai Dulcinėjai — kaimiškais rūbais apsirengusiai, išdidžios, bet kvailos išraiškos kaukę užsidėjusiai, pačiai nepalyginamai deivei Melpomenai!

Teatro ideologas bei istoriografas Balio Sruogos našioje ir įvairiaspalvėje literatūrinėje veikloje užima ne pačią paskutinę vietą. Petro Vaičiūno dramaturgija (storas, literatūriniu ir sceniniu atveju svarbus tomas), su Viktoru Žadeika žymaus mūsų daininiko jubiliejui skirta monografija Kipras Petrauskas, vienam iš meniškiausiųjų Kauno scenos spaektaklių pašvęsta iliustruota knyga Vinco Krėvės Šarūnas Valstybiniame teatre, nepriklausomo gyvenimo dvidešimtmečiui paminėti lei-

diniui Lietuva išsamus, kad ir stipriai subjektyvus įspūdžių apie lietuvių teatrą straipsnis. Ir tiek įvairių rašinių periodikoje.

Antano Jasūdžio Universitetui dovanotas Petrapilio scenos mėgėjų garsus archyvas Balį Sruogą uždega mintimi steigti Teatro Muziejų.[5]) Ir čia sumanytojas parodo daug norų, pasišventimo, iniciatyvos.

Teatro seminaras, paruošęs naująją ideologų, kritikų, scenos menininkų kartą, yra reikalingas ne atskiro straipsnio, bet ištisos studijos. Greta įvairių grynai profesinio, praktiško naujoms jėgoms scenai paruošimo mokyklos, Balio Sruogos vedamas Universiteto Teatro seminaras priartino mus prie tų kultūringų kraštų, kur Universitetai ne tik bendradarbiauja, bet nustato gaires, stimuliuoja ir moraliai vadovauja kūrybinėms scenos meno institucijoms.

Balys Sruoga šiaip buvo Kauno Valstybiniam teatrui negriežtoje opozicijoje. (Šis teigimas paliečia dramos teatro raidą ir veiklą). Daug kartų duodavo sau žodį nekelti kojos nei į salės parterį, anei direktoriaus kabineto slenksčio neperžengti.

Bet tik keli žingsniai nuo neapykantos iki meilės. Lengva ir atsileisti, šviesesniu žvilgsniu, širdim atvira atsiliepti. Tie susidariusiom progom bendradarbiavimo mėnesiai, ryšys kad ir laikino pobūdžio, jei ne visad entuziastingi buvo, tai bent visiškai nuoširdūs. Balys Sruoga negalėjo veidmainiauti, nemokėjo ir nenorėjo. Kostantą Glinskį labai mėgo kaip aktorių. Puldavo jo repertuarą, tačiau rezervuotumą nuduodamas, gėrėjosi ir žavėjosi . . . aktorium ir gal žmogumi. Juozui Vaičkui jautė antipatiją, bet savo laiku ir jam padėjo ir pripažindavo pastarajam profesinės scenos pradininko misiją, ir jai deramą vietą skirdavo.

Jaudino ir tulžį erzino ir širdį veikė dramos teatro atsilikimas, publikos blogam skoniui pataikavimas, valdininkiškas meno įstaigos tvarkymas. Manytumėm, kad šalia Universiteto Baliui Sruogai vaidenosi antroji katedra, iš kurios, anot N. Gogolio — „daug gero galima pasakyti“. Ir toji institucija, be abejo, turėjo būti dramos lietuviškas teatras. O jis juo nevisada buvo.

Iš Rusijos grįžęs, Borisas Dauguvietis kurį laiką savo ūkyje žemę arė. Į Kauną pargabentas, vaikščiojo ilgais batais, rusiško tipo marškiniais, į akį krintančiu auksiniu auskaru. Bohemiškai dekoratyvus, ekspansyvus, jis patraukė dėmesį. Laisvais vakarais rašytojų ir žurnalistų draugijoje arielką gerdamas, prikimusiu balsu nuotaikingai dainavo čigoniškus romansus. Bet apsisvaiginimo procese niekuomet nebuvo nei ciniškas nei trivialus. Gimdavo „komerciniai“ projektai, naujos perijodikos leidimo mintys, prasiveržimas iš sustingimo, ko nors naujo siekimas — štai kas svarbu, štai kas tapo įdomu.

Amžinesnės, gilesnės tiesos jieškojimas rašytojo ir, apskritai, menininko dalia ir likimas. Balys Sruoga atšaldavo nuo visko, kas paviršutiniška. Žanrinės scenos, charakteringi veidai kuriam laikui palaiko dėmesį, bet iki turinys paaiškėja, dėmesys atslūgsta: nebeįdomu

Andrius Oleka — Žilinskas tampriau ir ilgiau paveikia. Ar tai Maskvos laikų susitikimai, ar 1920 m. Kauno dienų prisiminimai, ar stiprus K. Stanislavskio Meno teatro hipnozas — ryšio stiprumas nuo to nemenkėja. Užsimezga, susipina bendrų siekimų gijos. Nesenų laikų opozicionierius tampa bendraginkliu ir laimėjimus melodingais fanfarų garsais skelbiančiu trimitininku. Puiku, kad ir vėl kas nors gaivaus, be tų pelėsių kvapo, kad jauti, kaip verda ir kunkuliuoja . . . Tuose nuobodžiuose, nepakenčiamuose rūmuose, po tuo pačiu stogu jau reiškiasi kitoks: ir akdeminės platumos ir drąsesnių jieškojimų teatras.

[5]) Vėliau to rinkinio eksponatai buvo pavesti Universiteto bibliotekai. Dalis perduota Valstybės Teatro Muziejaus bokdui.

Scenos galia ir veiksmas, lygiai kaip ir muzika, Balį Sruogą traukė. Premjerose, operos ir baleto spektakliuose, simfoniniuose ar kameriniuose koncertuose jo imponuojanti figūra matėsi parterio eilėse: Sielą slegiantieji, o taip artimos dramos vaidinimai traukdavo tik tuomet, kai žinojo, kad merdėjimas iššaukė prabudimo reakciją. Arba, kai norėjo griežtą teigimų teisingumą parodyti.

— — — — — — — — — — — — —

Kompozitorius Jurgis Karnavičius savo antrąją originalią operą Radvilą Perkūną parašė Balio Sruogos tekstu. Užmarinuotoje ir užmarštin paskirtoje praeityje siužeto suradimas — savaime neeilinis žygis. Atsargus mandagumas ar mada leido literatūrinių temų ekskursijas daryti ligi Vytauto ir Skirgailos. Romantiškai herojiniai XVI—XVIII šimtmečių momentai dėl neaiškaus dengiančio šydo buvo kiek pavojingi. Nuo jų sveikiau būtų susilaikyti. Balys Sruoga tačiau nesusilaikė. Prabilo savitomis aidinčiomis baltomis eilėmis. Lietuvos žemės sunkiais, bet vistik savo atsidūsėjimu aldančiais žodžiais ir vaizdais.

— — — — — — — — — — — — —

Magneto adata darosi nepastovi. Literatūros profesoriaus ir istoriko darbas kreipia ligiška linkme, o nesuvaržomas rašytojo talentas verčia ją reaguoti ne vien tik į akademinio gyvenimo pareigas ir rutiną. Kitų veiksmų įtempime Balys Sruoga rašė draminį kūrinį. Ir vytautiniais metais laimi konkursą. Veikalu, kuris atitinkamai ryškiai iškelia didžiojo politiko ir stratego asmenį. Nors patsai didvyris veikale ne tik kad neprakalba, bet visiškai net ir nepasirodo.

Milžino paunksmėje pavadinimu pjesė buvo suvaidinta vieną, du ar tris sykius (spektaklių skaičiaus patikrinti nesugebu). Svarbu pažymėti, kad repertuarinio svorio nesudarė, bet tuo pat metu sudarė didelį ne tik literatūrinį, bet ir teatrinį įvykį. Nors premjera ir įvyko Kauno scenoje, bet spektaklis buvo skelbiamas ne Valstybinio Teatro firma, o ją įgyvendino atskalūniškų galvų kolektyvas, gan trumpai, bet šiek tiek prasmingai pagyvenęs, taip vadinamas Jaunųjų Teatras.

Įvyko kažkas neįtikėtino. Abejoju, ar kurio kito teatro analuose toks faktas yra užrašytas. Teatriniu žargonu šnekant, buvo nutrauktas spektaklis. Ir ne bet koks, o Shakespeare'o Hamleto vienas pirmųjų, dar iškilmingos nuotaikos vaidinimų. Besirenkančiai publikai buvo patarta grįžti į namus. Sustreikavo vaidybos studijos mokiniai! (To paties teatro būsimieji korifejai). Keli jų šiame M. Čechovo pastatyme vaidino ryškias roles, o kiti kėlė inscenizavime taip svarbios minios naštą. Ar Švietimo Ministerija jiems iš viso pinigų neišmokėjo, ar mažiau žadėjo išmokėti — tasai ginčas šiuo atveju nėra esminis dalykas. Bet svarbu, kad lietuvių teatro istorijoje reikia atžymėti pirmąjį streiką. Ir ne tiek meniniais, kiek grynai ekonominiais sumetimais.

Neužilgo visas streikininkų kolektyvas iš Valstybinio Teatro globos pasitraukė. Ir nuėjo su savo mokytoju, tuo metu iš direktoriaus pozicijos turėjusiu pasitraukti A. Oleka-Žilinsku, į viliojančios nežinios ir šviesių akiračių naujo teatro kūrimo procesą.

Harriet Beecher Stowe su savo Uncle Tom's Cabin (mūsiškai — Dėdės Tomo lūšnelė) rampos šviesą matė įvairiose redakcijose ir pritaikymuose. Jaunųjų teatras pastatymui paėmė iš Maskvos gautą sceningą, bet užtektinai tendencingą inscenizavimo egzempliorių ir jį sąžiningai iš rusų kalbos išvertė. Ir dideliu užsidegimu Kaune ir daugelyje provincijos vietų (vėliau ir Vilniaus Valstybiniame Teatre) vaidino. Spektaklio pasisekimą iššaukė veikalo fabulos populiarumas, neblo-

gai supinta intryga ir dalyvių jaunatviškas liepsnojimas Stengdamasis būti objektyvus, turėčiau konstatuoti, kad ypatingai pasidžiaugti vertusių aktoriškų laimėjimų nebuvo. Bet buvo ryžtas, drausmingas ir draugiškas ansamblis, daug darbo ir vargo, alkanos dienos ir savarankiško darbo džiaugsmas.

Balys Sruoga buvo vienas tų, kurie moraliai, o gal net materialiai šį sumanymą rėmė. Kuris dėl šito eksperimento su jaunimu sielojosi ir džiaugėsi. Įsteigtoje oficialioje rėmėjų draugijoje (kartu su V. Krėve ir St. Šilingu) rodė nemenką aktyvumą. Pasėkoje Rom. Juknevičius dvejus metus režisūros studijų tikslais išbuvo Maskvoje, o Alg. Jakševičius vienus metus — irgi Maskvoje, o antrus — New Yorke.

Antroji Jaunųjų Teatro premjera — Balio Sruogos minėtas scenos veikalas Milžino paunksmėje įvyko Kauno Valstybinio Teatro scenoje. Gal kokio spaudimo ar kurtuazijos dėka buvo Valstybinio Teatro dirbtuvėse pagamintos dekoracijos, kostiumai, butaforija ir padargai. Sūnūs palaidūnai ir neištikimos dukterys kaipo svečiai ir viešnios atėjo į kategorijomis laimingos vyresnės genkartės pastogę ir pademonstravo savo jaunąją galią. Sceninio prieauglio kolektyvas ir vėl pasirodė visoje savo jaunoje drąsoje ir žalumoje. Išryškėjusius talentus atstovavo Romualdas Juknevičius (vaidybiniai M. Čechovo įtakon patekęs) ir ypatingai stipriai švystelėjęs Algirdas Jakševičius. (Buvęs spektaklyje K. Glinskis tuo metu sirgęs apie pastarąjį taip prasitarė: „Galiu mirti, yra kas mane pavaduos".

Milžino Paunksmę statė A. Oleka—Žilinskas, kiek palūžęs, suapatiškėjęs, bet meninės potencijos nepraradęs. Ekspresingą konstruktyviai-dekoratyvinį scenovaizdį davė St. Ušinskis. (Asmenininiai autoriui labai artimas žmogus.) Visumoje — stiprus spektaklis, kuriame stipriausiai prakalbėjo pats veikalas. Originaliai ir sceningai sukomponuotas, gaivališku užsidegimu parašytas ir labai poetiškas.

Tačiau ir antrą kartą Baliui Sruogai teko dalia nematyti savo veikalo ateinančių savaičių repertuaro lentoje. Rašydamas draminės formos, ne vien pasiskaitymui, bet vaidinti skirtus veikalus tik dvejus jų tepamatė scenoje. Ir tai vien premjeriniame iškilmingume. Lemta buvo, kad vieni iš pačių sodriausių, nuoširdžiausių, literatūriniu ir sceniniu atžvilgiais tobuliausių lietuviškos dramaturgijos veikalų su perrašytomis rolėmis, pagamintais vaidinimo aksesuarais nuėjo dulkėms pasipuošti į nedėkingą užmiršimo archyvą.

— — — — — — — — — — — —

Dvi vėlesnės Balio Sruogos romantiniai herojinės pjesės Kazimieras Sapiega ir Apyaušrio Dalia iki šiol dar nebuvo vaidintos. (Antro veikalo rašymą gal kiek stimuliavo numatytai, bet neįvykusiai Maskvos dekadai repertuaro krizė). Tematikos šaltinių autorius jieško aptemdymo miglose paskandintuose šimtmečiuose. Veiksmo spyruoklė, raudonasis siūlas, intrygos besisukantis ratas — sukilimai, revoliuciniai vargdienio žmogaus kovos už teisę laisvėje gyventi momentai. Bajorijos piktų tendencijų užmačios, prispausto žemdirbio drąsių, pro ūkanas spindulių prasiskverbiantis triumfas.

Vietomis abu šie veikalai atrodo lyg neužbaigti, lyg nedasakyti. Jų puslapių keli gali pasirodyti tik škicinio pobūdžio. Bet ar tai nėra sąmoningas rašytojo veiksmas, ar nėra net speciali priemonė? O gal nuo paskutiniojo varianto, nuo galutinės redakcijos (— iki tam tikro laiko, kol ta ar kita padėtis išryškės sceniniame veiksme) susilaikymas.

Irgi baltomis eilėmis rašytas vienaveiksmis draminis paveikslas Algirdas Izborske žymesnio teatrinio įgyvendinimo taip pat nesusilaukė.

Po kelių metų Stutthofo kacetiniame košmare Didžiojo Aitvaro (koks su tais aitvarais teatrališkumui nusilenkimas!) didelė, nerami Poeto dvasia dar sykį nusilenks tyrajai aistrai, kurdama net tris draminės formos veikalus. Kuriais, deja, ir turi būti užbaigta jo sceninių veikalų bibliografija.

— — — — — — — — — — — —

Manding, vaidybos mene Balys Sruoga labiausiai vertino gyvą aktorių, scenos dėžėje veikiantį žmogų. Ranka džiaugsmingai virpa, kai savo rašiniuose mini vaidybiniai stipriai pasireiškusius. Ypač malonūs tie, kurie scenoje rodo didelį temperamentą, kuriems pasiseka blokšti nesulaikomą reagavimo bangą į hydrožiūrovo daugiakį, daugiaširdį kūną.

Bendralaikio įspūdžiais bando charakterizuoti mūsų teatro raidą bei evoliuciją, charakterizuodamas reiškinius, kuriuose matė sukrėtimo ir kūrybinio aktyvumo ženklą.

Realistinis teatrinių pastatymų stilius, natūralistinė maniera, tarytumei, nežavėjo. Atmintyje šiuo metu nerandu faktų, teigimą neigiančių.

— — — — — — — — — — — —

Lyg matau iš Universiteto rūmų išeinančias ar kuria artima gatve beeinančias dvi taip kontrastines figūras: Vincas Krėvė ir Balys Sruoga. Iš tų tokios neuniversitetinės išvaizdos, paties už save neprakalbančio fasado, tokiomis neuniversitetinio miesto tipo gatvėmis. Du profesoriai ir dar labiau — du rašytojai, kuriuos daug kas glaudžiai rišo, vidumi ir išore taip skirtingus suartindavo.

Stoja akyse ir kiti veidai, kitos asmenybės: akademinio elito atstovai, menininkai, studentai, (ypač iš teatro seminaro), keli teatralai. Bet Vincas Krėvė mano vaizduotėje dominuoja.

— — — — — — — — — — — —

Laisvės Alėja vistik buvo gan nuobodi gatvė. Joje daug kas tapo sukimšta. Ji atrodė ir paradinė ir tuo pat metu užtektinai blanki. Besišvarinanti, bet nevisiškai švari. Joje buvo ekonominės ir teismo institucijos, kinematografai, bankai, puošnios ir mažytės parduotuvės, geresnieji viešbučiai ir antros rūšies nakvynės namai, pirmaeilės kavinės, pirmaklasiai siuvėjai ir dar visokių pavadinimų įstaigėlės bei kitoki civilizuoto gyvenimo neblogi prasimanymai. Toji centrinė, reprezentacinė gatvė nuo to laiko, kai ją pirmąsyk gyvenime šlapios 1921 metų žiemos pradžioje pamačiau, savo veidą visiškai pakeitė. Anąsyk ji buvo labiau grafiška ir tapybinė: siauručiai mediniai trotuarai, kuriais beeinant vandeningas purvas čiurkšlėmis ligi pat viršugalvio tiško. Vienaaukščiai, daugumoje mediniai namai ir namukai, mėsinės, visokio šlamšto krautuvėlės. Buvo ten ir karčiamos, kuriose žmonės nusišaudavo arba iš kurių parėję paryčiais vyrai patys įsikinkydavo į vežimą ir, arkliui duodami poilsio valandėlę, pastarąjį savo sualkoholintom jėgom (atgailos vardan) traukdavo net iki Žaliakalnio geležinių vartų. Tokia gatvė tiko vaikščioti poetams, filosofams, lunatikams ir idealistams. Joje buvo provincijos užkampio aromatas, buvo ir kitokių garsesnių ar smukdančių, bet gaivinančių kvapų. Toje atmosferoje atsirasdavo noras griauti, iš naujo statyti, aukotis ir kurti. Vėliau čia patogu pasidarė išsimokėjimui baldus įsigyti, geresnį ir net labai puikų užsieninį daiktą nusipirkti, iškilmingiau papramogauti ir, kas svarbiausia, kokį nors svarbų reikalą atlikti. Bet tik iš praktiško taško reikalą sutvarkant, apskaičiuojant ir griežto padorumo ribose. Su atatinkamu galingesniam respekto pareiškimu. Laisvės Alė-

joje savo aiškią ir patenkintą fizionomiją rodė ekonominė gyvenimo pusė, tapo ši gatvė materialės krašto pažangos veidrodžiu, kaimiečio į miesčionis greitos metamorfozės liudininke. Pasigražinusioje, į akmeninį aukštą palipusioje namų rikiuotėje buvo vitrinos, iškabos, gėrybių pripildyti sandėliai, geležinės kasos. Pro cementinius trotuarus asfaltuota lyguma riedėjo autobusai ir automobiliai. Tačiau namų fasadai iš viso moderniojo Kauno statybos buvo bene patys blogiausieji, šaligtaviai irgi nedidmiestiniai, nors ir platūs, bet dar policijos griežtumu nesutvarkyti. Gyvenimas Laisvės Alėjoje virė, tik nevisada gal sutapdamas su šalies kraujo spaudimu, su dvasiniu pulsu.

Kultūrines įstaigas Laisvės Alėjoje atstovavo gimnazija ir nuo gatvės pabėgę į miesto sodą Valstybinio Teatro rūmai. Palaipsniui didinę savo fasadą, šitie rūmai lygiagrečiai kėlė ir meno lygį. Įvairių šakų sceninį ir muzikinį meną. Bet irgi valdiškai, oficialaus biurokratiško aparato tvarkomą.

Balį Sruogą naujo pavidalo Laisvės Alėjoje tekdavo sutikti rečiau, negu senojoje. Dar nepriaugo lygsvara, materialusis gyvenimas — dvasinio sąskaiton — nematomų svarstyklių lėkštę nusverdavo. Mąstytojas nesirišo su fonu ir aplinka kūrėjo netraukė. Knygos (daug knygų, o jose minčių ir akstinų) buvo mielesnės, negu realūs, praktiški, kasdieniai žmonės. Ne pats gyvenimas, kaipo toksai, bet žmonių mažuma. Tie, kurie į menininkus žiūrėjo kreiva akim, kiek iš aukšto. Nes jie nesuprato ir gal nebandė pagalvoti, kad literatūros kūrinį dažnai yra sunkiau sukonstruoti, negu plačiausioje vietoje per Nerį gelžbetoninį tiltą pastatyti ar įgyvendinti į kaimyninę šalį raguočių eksportą. Ir kad materialaus ir dvasinio gyvenimo puiki lygsvara yra šalies geriausia rekomendacija. Svarstyklių lėkštelė ir priešingoje pusėje vis kildavo, bet tą procesą lydėjo dvasinės pusės atstovų dienų ir naktų darbas, nusivylimo liūdnos valandos, nepailstamos su vėjo malūnais grumtynės ir tautos akių, širdžių ir protų šviesėjimas. Į literatūrinę areną dar visai jaunas išėjęs, gladiatoriaus-kultūrininko kardo Balys Sruoga per visą gyvenimą iš rankų nepaleido. O reikėjo ne tik pačiam reikštis, bet ir dirvą tolimesnei ateičiai ruošti. Romantinis palikimas užkrėtė, naujoji realybė tą pareigą dar labiau įsąmonino.

— — — — — — — — — — — —

Su Baliu Sruoga susitikti vis tekdavo prie miesto sodo vartų. Kelių metų būvyje atmintini liko trys tokie susitikimai.

Pirmą sykį paprašė pakalbėti teatro seminarui apie mano statomą teatre Molière'o komediją.

Antrą kartą vėl toje pačioje vietoje sustabdė. Po kelių mažiau reikšmingų frazių, paklausė — „Ar nežinai, kas iš teatro žmonių tokiam ir tokiam žurnale rašo?" (Į pseudoniminį Balio Sruogos straipsnį buvau atsiliepęs aš pats, — irgi pseudonimu). Suvaidinau, kad supratimo neturiu, pradėjau pėdas mėtyti: gal vienas iš mūsų pirmųjų operos tenorių. Pažiūrėjo į mane, staiga atsisveikino ir perėjo į kitą gatvės pusę.

Trečią sykį jau aš pats sustabdžiau. Paklausiau, ar kuriam iš teatro seminaro studentų negalima įpiršti mintį parašyti studiją apie J. Vaičkaus veiklą. Nes jau buvo pusėtinai sistematizuota to lietuviško scenos pionieriaus veiklos medžiaga. Balys Sruoga susidomėjo. Sutartą valandą punktualiai atvyko į Valstybinį Teatrą (turėjau prižadėti sutikti prie užkulisio įėjimo). Apžiūrėjo ir griežtai nusprendė, kad tą darbą turi atlikti medžiagą surinkęs ir sutvarkęs. Vaičkaus asmens liesti, matomai, dar nenorėjo. Nes dar permenka buvo laiko perspektyva.

Tuos susitikimo nuotykius prisimenant, užsinorėjo nupiešti Balio Sruogos išorinį vaizdą, aiman, visame rašiny tiek mažai gyvojo žmogaus, tiek sunku jo vidų atskleisti! Didelio žmogaus vidų! Šiose nuotaikų, blankių eilučių, silpnos charakteristikos, artimai nebendravusio bendralaikio iš šalies stebėjime, nėra to, kas turėtų būti. Ką gali atlikti tik originalui tolygaus pajėgumo biografo plunksna. Ir ko nesugeba padaryti netekimo nelaimės paveikta ši mažai galinga ranka.

Kas labiausiai į akį krisdavo, kad Balys Sruoga visada labai kukliai dėvėdavo, į išvaizdą didelio dėmesio nekreipdamas. Kaklaryšis nepuošniai parištas, skrybėlė galėjo būti kiek ir suglamžyta. Kalbėjo nelabai garsiai, viešai kalbėti ar savo kūrybą kartoti vengdavo. Žymu buvo, kad tai kabinetinio darbo žmogus, kuriam brangi yra vienuma. Visada buvo kuklus ir tylintis, tiktai dėl principinių dalykų karštai ir energingai sukildavo. Nesidrovėjo pulti, kas, jo įsitikinimu, buvo negero ir taisytino. Be afektacijos, bet visu aukštaitišku smarkumu.

Jam gal už viską brangesnė buvo vienuma. Tasai paslaptingas, toks būtinas Mąstytojo ir Kūrėjo nuo kasdieninių smulkmenų izoliavimosi džiaugsmas.

— — — — — — — — — — — —

1943 metų kovo mėnesio viduryje karčiu ir tamsiu siaubu visą Lietuvą apgaubė žinia: su kitais vokiečių areštuotas ir išvežtas Universiteto profesorius ir rašytojas Balys Sruoga. Masėms toks savas ir brangus rašytojas, už mokslo žmogų net artimesnis. Ir kai viso krašto bažnyčiose stovėjo juodi katafalkai, kai gūdžiai ir graudžiai skambėjo tautinės giesmės gaida, toji spontaniška akcija, to milijono širdžių tylus, bet galingas protestas negalėjo net tamsios galios nepaveikti.

Dryžuotame kacetininko drabužyje, nuskusta galva lietuvių didžiajam rašytojui buvo leista paslapčiomis (siuntinius kelionėje dengusiuose popiergaliuose) pasinerti į savo vidinį pasaulį. Vogčia, apsidairydamas renka apie save nelaimės draugus, juos skatina griebtis plunksnos, mokina. Aitvarai turi būti nemirštami, gyvi — ateitis turi būti jų! Patrioto intuicija šnabžda, skelbia, skiepija šviesos pergalę. Jaunimo draugo poelgiai ir rafinuotos katorgos sąlygose tokie pat, kaip ir Kauno ar Vilniaus universitetinėse auditorijose, nelyginant lyg ir seminaruose. Dalia lėmė pakelti kančią už kitus, dalia leidžia ir vėl kelti, auginti, kad ir tuos retus, tuos tokius pat parblokštus, bet tokius pat nenugalėtus. Dalia skyrė žengti sausros išdegintų kultūrinių Lietuvos prerijų keliu, liepė kopti į nepasiekiamo kalno viršūnę, davė progą gyventi ir dirbti šimtmečių miego dar nevisai atbudusioje, dar nevisais plaučiais šviežio gyvybės oro įtraukiančioje tautoje. Ir ten prie savo stalo ir iš fakulteto katedros, ir čia už spygliuotų, elektrizuotų vielų, kartuvių paunksmėje, krematorijaus siaubingo karščio kaimynystėje — eiki, rašytojau, pašaukimo, lemties keliu. Duoki deguonies! Nes be deguonies nebus ugnies — neįžiebsi!

Ne kryžkelėje su pavirtusiais kryžiais, ne upių giliuose vandenyse, bet kaimo ir istorinės praeities atmosferoje iki šiol pasinerdamas, Stutthofe Balys Sruoga, kad ir svajodamas apie neo-romantikų ateities sambūrį pasirenka temą iš aplinkinės realybės. Škicuoja prozinę Penkialapio dobilėlio komediją. Taip pat proza rašo linksmo turinio sceninį veikalą Uošvė. Nelyginant kaip kadaise jaunų dramaturgų įkvėpimą koreguodamas, šiandien pats sau diktuoja lengvesnes temas. Bet tuo pat laiku (nuo 1944 metų pavasario iki rudens) daro reikšmingesnio scenos veikalo Pavasarinė giesmė škicinius variantus. Ši lyrinė dramatinė poema, kad ir proziniu stilium rašoma, įkvėpimą nukrei-

pia į legendarinį laiką, kur nereikia istorinius šaltinius studijuoti, kur Pegasas gali laisvai sparnais kelti. Pagonijos ir krikščionybės susikirtimas racionalizmo ir poetiškos galios, sapnų ir abejonių negalinčios kelti doktrinos konfliktas. Poetas šioje dviejų frontų kovoje tiek aiškiai stoja stabmeldiškos romantikos pusėje, kad ir pats susigalvoja: — „Reikės dar taisyti!"[8])

Svyruojančių vaiduoklių eisenoje, ginkluotų ir žudančių tamsios galios sargybinių apsuptas, eina ir Balys Sruoga. Parkrenta, bet, draugų keliamas, vėl sunkiai kelia mirties žygio koją. Pakirstas, jau pasikelti nebegali. Pasilieka. Alkanas, fiziniai išsemtas, ligos pakirstas. Atsidurs vėl Vilniaus mieste, vienišas, jausdamas visą gyvenimą nerimusios širdies silpnėjantį plakimą.

Iš audrų kėlėsi kraštas. Jam buvo dirbta, tiek dar reikia dirbti. Širdis deginta ir deginama neišlaiko. Sustoja. Tokia dar jauna ir taip pervargusi didelio žmogaus jautri, iškankinta širdis.

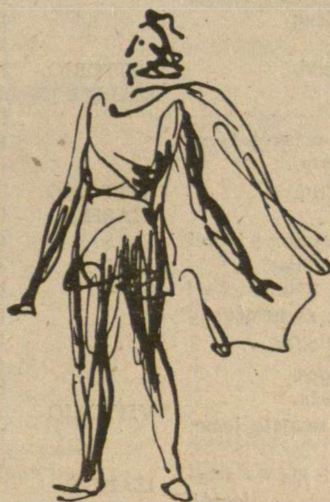
[8]) Prof. St. Ylos atsiminimai.

Kai amžinam atsisveikinimui sumerkia akis jėgos, turto ir valdžios galiūnai, darosi nejauku ir kiek baisu: kokia ta žemiška galia vistik yra menka.

Bet kai leidžiamas į žemę Poeto-Mintytojo karstas, yra viltis ir nusiraminimas: koks trumpas žmogaus gyvenimas, bet kaip prasmingai yra jisai užpildytas.

Šaltos, naikinančios ir nesuvaldomos rankos šešėlis krito ant Lietuvos žemės mokslininko, lyriko ir draminės kūrybos rašytojo veido ir užbaigė ieškojimų, abejonių, kovų ir audrų, džiaugsmų ir nelaimių kelią. O kad ir neilgi šios būties metai, — bet jie — nemirė. Jie pasiliko. Gyvenimo pavyzdy ir kūryboje. Ir sukrėstos sielos žino, kad mūsų tarpe gyveno dar vienas rašytojas, kuris nemirė. Kuris ir paskutinėje ramybėje ilsėdamasis — pasilieka gyvas. Reto žmogaus, reto menininko retas pavyzdys. Lietuviškoje rašliavoje jo vardas spindi: Balys Sruoga.

Nevisai suprastas ir nevisai panorėtas suprasti, šiandien visiems pasidarė aiškus: ir savo idealisto gyvenimu ir kūryba. Ir savo dideliu įnašu į mūsų dramaturgiją. Lietuvių teatro pažangos ugdymu ir dėl jos sielojimosi. Milžinas paunksmėje amžinu miegu užmigo, bet jo dvasia liko gyva.

V. K. Jonynas „Hamleto" iliustracija

MIRTIS*)

JONAS GRINIUS

Puošnus baroko kambarys Vittorio palociuose. Dešinėj ant pastovų — Madonos paveikslas, kuris beveik uždengia sienoje esančias duris. Prie pastovo padėtas kitas paveikslas.

1.

VITTORIO (sėdi susimąstęs kėdėje).
IZABELĖ (įėjusi pro duris tiesiai).
Prašau man raktą nuo kalėjimo.
VITTORIO. Pas tą?...
IZABELĖ. Pas dailininką.
VITTORIO. Gana. Užteks to kvailo žaismo.
IZABELĖ. Jis mano sužadėtinis, Vittorio.
VITTORIO (nustebęs). Tas elgeta?
IZABELĖ. Taip.
VITTORIO (atsistodamas). Pamišėle!
IZABELĖ. Vittorio!... valdyk liežuvį.
VITTORIO. Turėtumėt bent gėdos... susirišti
su burtininku.
IZABELĖ. Tik atiduokite man tėvo skirtą dalią,
ir šitą gėda niekada jums nebadys akių.
VITTORIO. O kur gi jūs su juo? Į Lietuvą?
Į tą laukinį kraštą?
IZABELĖ. O Bonnai Sforzai ar buvo jis laukinis?
VITTORIO. Jinai tekėjo už karaliaus.
IZABELĖ. O aš — už genijaus... ir Lietuvos bajoro.
VITTORIO. Už pačio tikrojo... skarmaliaus.
IZABELĖ. O jūs? Kuo jūs už jį ir už mane geresnis?
(Tyla). Ar jūsų sužadėtinė — ne elgeta?
Ar jos karališkasis kraitis daug
pralenkia žvirblio dalią?
VITTORIO. Princesė nekalta, kad jos tėvai,
netekę sosto, mirė.
IZABELĖ. O ji pati, šita išblyškėlė?
Kokiais stebuklais taip jus sužavėjo?
VITTORIO. Palikite tai man, kunigaikštyte.
IZABELĖ. Kodėl tada jūs braunatės, Vittorio,
į mano širdį?
VITTORIO (nieko neatsako, pereina per kambarį ir vėl
kreipiasi į seserį) O kaip baronas?
[Nepatinka?]
IZABELĖ. Jūs žinot pats — girtuoklių aš nemėgstu.
VITTORIO. Bet jis bent turi titulą, tradicijas...
IZABELĖ. Ir dar pridėkit — jūsų draugas.
Tik mano širdžiai to per maža.
VITTORIO. Tai ko jūs jieškote?... Ką randate jame,
tame teplioriuje?
IZABELĖ. Tikrai šį — tą daugiau, nei jūs — prin-
[cesėj.
VITTORIO. Per daug jūs neteisi šiandieną, Izabelė.
Ar galima tą burtininką lyginti
su ja?
IZABELĖ. Ir aš manau, kad ji to neverta.
VITTORIO. Aš jums draudžiu ją niekinti. (Patylėjęs).
Ir jeigu moteriškas pavydumas
neiškraipytų jūsų žvilgsnio,
galbūt ir jūs pajustumėt bent kiek
tą spindulingą jos būtybės grožį,
tą švelnią ir žavingą mislę,
kurios aš ligi šiol jokioj gražuolėje
dar nebuvau suradęs.

IZABELĖ. Ir džiaukitės! Bet ko jūs pykstate,
kad man gaidys prieš sakalą
atrodo, kaip višta.
VITTORIO. Tai tą niekšelį jau į sakalus iškėlėt?
IZABELĖ. Jūs iš pavydo jam per daug šiurkštus.
Kitaip jūs pats nustebtumėt, Vittorio —
koksai turtingas jo pasaulis.
VITTORIO. Kaip jūs apakot, Izabele,
ir nebepastebit, kaip jis piktai
užbūrė jus.
IZABELĖ (atsidususi). Galbūt... kad mano toks likimas.
Bet aš dėl to nesigailiu ir vieno teprašau —
neliesti jo.
VITTORIO. Tai aš jam padarysiu galą!... tam likimui.
IZABELĖ. Tai nužudyt jį norit? Taip?...
VITTORIO. Tai mano reikalas, kunigaikštyte.
IZABELĖ (ironiškai). Ne, šviesiausias kunigaikšti.
Taip pat ir mano reikalas. Jūs pats
bent pasistenkite tą savo dievišką
princesę sutvarkyti.
VITTORIO. Princesę?
IZABELĖ. Taip. Juk ji kalčiausia. Ji...
Jums gėdą daro prie visų didikų.
Ji pirmąją vestuvių naktį — pagalvokite —
pas jį nubėgo. Mane išvijusi,
viena ten užsidarė.
VITTORIO. Tai jūs taip pat kalta, kad vieną ten
nuleidote ir man tuojau nepranešėt.
IZABELĖ. Koks juokdarys? Aklybės skraistę jums
nuplėšiau, kad kilnios akys teiktųs pama-
kokia šventa ta jūsų išrinktoji, [tyti,
kad tuoj meilužio jieškosi, o jūs...
VITTORIO. Nutilkite!
IZABELĖ (švelniau įtikinėdama).
Ir ji anksčiau — atsimenat — nebuvo abe-
Slaptai rašydavo jam laiškus, [jinga.
mėgindavo ir dovanų atsiųsti.
VITTORIO. Dėl to tam niekšui tik blogiau.
IZABELĖ. Galbūt jūs atbulai norėjot pasakyti?
(Patylėjusi). O jį suprasti reikia.
Juk jis — svajotojas, fantazijom gyvena.
Dėl paprasto kaprizo jūs uždarytas,
pasiilgęs laisvės ir gyvos širdies,
negali būti toks akiplėša, —
atstumti gražią moterį — princesę,
kai ji pati pas jį ateina.
VITTORIO. Nutilkite, sakau.
Ir juo labiau jį ginat, juo labiau
mane pagauna pasiutimas jį pakarti.
IZABELĖ. Gerai, Vittorio. Tada dantis už dantį.
VITTORIO. Jūs man grasinat?
IZABELĖ. Tik drįstu įspėti.
Jei nužudysit jį, aš jus pati nunuodysiu.
VITTORIO (juokiasi). Kokia karšta galva. Su juo
atsiskaityti aš surasiu atsargesnį būdą.

2.

TARNAS (įėjęs). Šviesybe, leiskite pranešti;
įsakymas išpildytas ir kalinys jau čia.
VITTORIO. Aš tau pirmiau liepiau pakviesti mano
[žmoną.
TARNAS. Deja, kunigaikštienė užsidariusi
ir nieko neįleidžia.
VITTORIO (pagalvojęs). Tada įveskite tą valkatą.
TARNAS. Klausau. (Išeina).

*) Trečias ir paskutinis „Stella Maris" veiksmas.

IZABELĖ. Vittorio! man leiskite vienai
su juo pasikalbėti.
VITTORIO. Sakiau jau kartą: baigta.
IZABELĖ. Vittorio! dar kartą jus prašau, —
pasigailėkit jo talento ir manęs.
Juk aš vistiek — sesuo, kuri ištikimai
tarnavo jums ir gero telinkėjo. (Tyla).
Galbūt, kad aš suklydau, leisdama
princesei naktį jį lankyti;
galbūt, kad jis taip pat nėra per daug kil- [nus,
bet jo mirtis iš jūsų rankos
man būtų durklas į pat širdį.
VITTORIO. Jei pats neužsispirs ir visa pasakys,
tada dar pažiūrėsim. (Tuo tarpu tarnai
įveda Adalbertą).

3.

IZABELĖ (skubiai eidama į Adalbertą).
Adalbertai...
ADALBERTAS (nusigręždamas). Ir jūs čia išdav...
IZABELĖ. Ką tu pasakei?
VITTORIO. Prašau, kunigaikštyte, mus palikti.
IZABELĖ. Vittorio, tik porą žodžių...
VITTORIO. Jūs žinote, kad aš kartot nemėgstu.
IZABELĖ (išdidžiai apsisukdama). Koks nedėkingas!
(Ji išeina).
VITTORIO (į tarnus). Atriškit jam rankas. (Tarnai nuima
pančius). Dabar jau galit eiti.
(Tarnams išėjus).
Na, kuo dabar man pasiteisinsi?
ADALBERTAS. Deja, aš nieko neturiu...
VITTORIO (patylėjęs). Bet ar žinai,
koks tau likimas skirtas?
ADALBERTAS. Jūs pats man vakar sakėt.
VITTORIO (nusijuokęs). Apsirikai!
ADALBERTAS. Kokia prasmė?
VITTORIO. Nesu toks piktas, kaip mane vaizduoji.
Apsvarstęs nutariau tau bausmę
atmainyti.
ADALBERTAS. Ar tai jūs darot savo noru? ar kieno
nors kito?
VITTORIO. Tai tu manai, kad tavo užtarėjos
jau tiek įgijo galios, kad mane
priverstų?
ADALBERTAS. Jūs pats geriau tai žinot.
VITTORIO. Nors tu šią naktį atskleidei tokių niekšy- [bių,
kad šuns mirtim jas tegali išpirkti,
bet aš dar kartą noriu tau suteikti progą
parodyti man gerą valią
ir pasiaiškinti. Ar sutinki?
ADALBERTAS. Jei jūsų noras nuoširdus, kodėl gi ne?
VITTORIO (sėsdamas). Gerai. Štai sėsk ir pasakyk-
kur glūdi tavo bùrtininko paslaptis?
ADALBERTAS. Jau porą kartų jums buvau minėjęs,
kad jokios paslapties aš neturiu
ir nežinau.
VITTORIO. Iš tikro nežinai?
O kaip su mano seserim,
kunigaikštyte Izabele?
Girdėjau slaptomis peršies, vedi iš proto...
Jei savo paslaptį man kiek atskleistum,
galėtum gaut leidimą vesti ją
ir grįžt' į Lietuvą.
ADALBERTAS. Deja, tos jūsų sąlygos aš negaliu
išpildyti. Todėl man lieka padėkoti jums
ir nuoširdžiai atsiprašyt kunigaikštytės.
VITTORIO. O šis paveikslas? — jį matai. — Kokiu būdu
be burtų, taip staigiai, galėjai nutapyti,
kai neseniai beveik jo nebuvai pradėjęs?
ADALBERTAS. Aš tą Madoną jau seniai tapiau
ir kankinaus ilgai be įkvėpimo.
Bet vakar laimė leido man išvysti
princesę nuostabioj grožybėj...
VITTORIO (atsistodamas). Nenaudėli! ir tu ją nutapei
Madona?
ADALBERTAS. Taip, nutapiau. Ir nemanau,
kad šitas kūrinys bet kuo įžeistų jos
ar jūsų garbę.
VITTORIO. Gudruolis! Tik kodėl nepasakei,
kad tavo įkvėpimo šaknys
nešvarios ir klastingos?
ADALBERTAS. O gal nekilnios mintys ir jausmai
visai ne pas mane, o kur kitur?
Bet kalbant atvirai, kūrėjas juk nekaltas
dėl to, kas jo kūrybines galias
pažadina iš miego — ar bedantė senė,
ar margaspalvė peteliškė,
ar reto grožio ir kilnumo moteris.
VITTORIO. Bet aš buvau tave perspėjęs,
kad ta gašlinga velniava
tau gresia mirtimi.
ADALBERTAS. O šitokia grėsmė kaip tik paskatina
budėt ir duoda įtampos kūrybai,
nes ji yra kova su mirtimi
ir nebūtim dėl nemarybės.
VITTORIO. Palauk... Sakai kova?
ADALBERTAS. Taip. Kūryba — tai sunki kova
su chaosu ir medžiaga, kad joj
spindėtų amžiais mūsų kančios
ir mūsų idealai, kurmių išjuokti.
VITTORIO. Ar tai nereiškia, kad į kovą
tave sukursto moteris? Juk taip?
ADALBERTAS. Nebūtinai.
VITTORIO. Bet kam tada tau buvo reikalingas
manosios sužadėtinės, dabar žmonos
medalijonas? (Trumpa tyla).
Iš kur tu jį gavai?
ADALBERTAS. Ar tai jau tardymas? Jei taip, tai leiskit [man
į klausimą neatsakyti.
VITTORIO. Aha... Labai įdomu man... Kūryba — [tai kova...
kur susitinkam, lyg arenoj, aš ir tu.
ADALBERTAS. Deja, mes susitinkam ne kūryboj.
VITTORIO. Tai netiesa. Juk aš — valdovas,
kuris taip pat su chaosu kovoju
ir savo žygiais amžinybės siekiu.
Tai reiškia, kad ir aš esu kūrėjas,
nors tu ir griauni mano darbus.
ADALBERTAS. Jūs klystate. Aš griaunu melą ir menkystę.
Bet tai nėra kūryba.
VITTORIO. A! Nors negirtas, bet kalbi gudriai —
daug įdomiau, kaip vakar. Tik ar neatrodo,
kad mudviejų drąsos ir grožio žygiai
tėra kišimas kumščio Dievui po pat nosim,
kad Jo kūryba luoša ir kuprota?
ADALBERTAS. Tiesa, kai kas taip mano.
VITTORIO. Vadinasi, kūryba — maištas Dievui.
Kūryba ir valdžia — šėtono darbas? Taip?
ADALBERTAS. Atrodo, lyg norėtumėt suklysti,—
aš šitaip nesakau.
VITTORIO. Tai kaip gi tu manai? Kas duoda
amžinybę, Dievas, ar šėtonas?
ADALBERTAS. Man leiskit pastebėt, šviesybe,
kad vėl jūs teikiatės nukrypti
į tardymą. O tai savaime...
VITTORIO. Koks juokdarys! Kūrybos paslaptis
stengiuos plačiau suprasti. (Sėda).
ADALBERTAS. Per tardymą, deja, vargiai pasieksit tikslą.
VITTORIO. Tai pats tada būk atviresnis
ir pasakyk, kas verčia žmogų kurti?
ADALBERTAS (atsiduses). Atsakymas nelengvas. Bet [manau,
kad nemari ir nerami dvasia.
VITTORIO. Kokia dvasia? Kieno?

ADALBERTAS. Žmogaus... Jame ji sujungta su
kurios jį apvaldyti nepajėgia, [medžiaga,
nes medžiaga — tik chaoso sesuo.
Todėl žmogus čia žemėj jaučiasi,
lyg skersvėjuose žvakė uždegta.
Bent šitaip aš dažnai jaučiuosi.
VITTORIO (nusijuokęs). Čia vėl jau neteisybė.
Aš šitaip niekada nesijaučiu.
Bet kaip toliau?
ADALBERTAS. Galbūt jūs esate laiminga išimtis,
kaip tie Olimpo nemarieji.
Tačiau žmogus ir juo labiau kūrėjas
tą savo tragišką likimą jaučia.
Todėl jis stengias išdavikei medžiagai
atkeršyti ir ją pavergti savo galiai,
kad švento nemarybės alkio
nors pėdsakai per amžius neišdiltų.
VITTORIO. Jei supratau, kūrybines kovas,
pagal tave, sukursto kerštas? Taip?
ADALBERTAS (truktelėjęs pečiais).
Galbūt, kad kai kieno veiksmus...
Bet man tikra kūryba — ne kas kita, kaip
veikli didžiosios mažinybės meilė
dėl meilės vargšui žmogui, meilė
[formoms...
VITTORIO (trinktelėjęs kumštimi, stoja).
Ak, meilė... moteriškoms formoms.
ADALBERTAS. Ir vėl jūs stengiatės mane blogai suprasti.
VITTORIO. O mano sužadėtinės medalijoną,
kodėl jį pas save laikei? Ar ne tai pat
kilniajai savo aistrai?
ADALBERTAS (nusijuokęs). O! Jei blankus medalijonas
man būt' įžiebęs kibirkštėlę įkvėpimo,
tai savo kūrinį aš būčiau jau seniai
užbaigęs.
VITTORIO. O ką gi reiškia žiedas?
kurs buvo rastas pas tave?
ADALBERTAS. Koks žiedas? leiskite paklausti.
Jų radot pas mane ne vieną.
VITTORIO (ištraukęs iš kišenio ir rodydamas).
Štai, sukčiau, va, žmonos, kunigaikštienės!
ADALBERTAS. Tai kas gi čia nepaprasto ar užgaulaus?
Jį man pati princesė buvo davus iš
kalėjimo išeiti.
VITTORIO. Melagi! Ar tavęs ji negalėjo
išvesti ir be to? Tada tau būtų neprisėję
to žiedo taip giliai paslėpti.
ADALBERTAS. Deja, sugavote mane, šviesybe.
Dabar jau priverstas atskleisti jums
be galo nemalonią savo paslaptį.
Princesės žiedą ir medalijoną aš
buvau pavogęs.
VITTORIO. Pavogęs?
ADALBERTAS. Taip. Prisipažįstu,
kad nuo mažens sergu bjauria yda,
kuri priverčia pasisavinti
slaptai smulkiuosius dailės darbelius.
Bet aš labai prašyčiau jus, šviesybe,
nepasakyti to kunigaikštytei,
kad jos širdy nors mano atminimas
nesuteptas išliktų.
VITTORIO. Aš netikiu tiems tavo plepalams, viliūge!
ADALBERTAS. Bet jei aš jums prisipažįstu...
VITTORIO. Jei šitaip tau brangi kunigaikštytė,
kodėl tada ne ją Madonoj nutapei,
bet priešingai — princesę, mano žmoną?..
Kodėl neatsakai, kai klausiu?
Žiūrėk!
ADALBERTAS. Tam jūsų tardymui aš viena tepridursiu.
Princesės lygint su kitom aš nedrįstu,
nes mano sieloj ji — šventa.

VITTORIO. Tai tu, kekšy, dėl to mane išniekinai?
ir demonu antai nupiešei?
ADALBERTAS. Jūs teikėtės suklysti, mielas pone.
Tai jūsų dieviškasis Apolonas
kvatojasi archangelišku Panu.
Nors be sparnų, bet su ragais.
VITTORIO (trenkdamas į veidą).
Štai tau už tuos ragus, šunie!
ADALBERTAS (susiėmęs veidą). A!.. barbaras!
VITTORIO (rodydamas į paveikslą prie pastovų).
Už tai tave, kaip slieką, aš sutrinsiu.
ADALBERTAS. Dėkoju.
VITTORIO. Šventojoj Inkvizicijoj man padėkosi...
kai karštą geležį laižysi.
ADALBERTAS. Inkvizicijoj?
VITTORIO (sudaužsaid damas į gongą).
Tada tikrai mes sužinosime,
kokia kilni dvasia tau įkvėpė
tą šlykštų Demoną ir tą Madoną!
(Tarno lydima įeina Beatričė).

4.

BEATRIČĖ. Jūs kvietėte mane?
ADALBERTAS. (paėjėdamas porą žingsnių). Princese...
BEATRIČĖ (eidama į Adalbertą). Kas? Jūs sumuštas?
VITTORIO. Kunigaikštiene, aš draudžiu kalbėti.
BEATRIČĖ. Kodėl jūs jį kankinat?
VITTORIO. Emilio, išvesk tą kalinį. (Tarnas išveda).
BEATRIČĖ. Kodėl taip sumušėt tą vargšą dailininką?
VITTORIO. Tai paaiškės vėliau, kunigaikštiene.
(Susivaldęs, beveik ramus).
Dabar labai norėjau jus atsiprašyti...
dėl to netakto, kurs šį rytą...
Jūs taip išgasdinta atrodėt.
BEATRIČĖ. A, koks baisus jūs buvot!
VITTORIO. Atleiskite. Pavydo kraujas
man buvo taip užplūdęs protą.
BEATRIČĖ. Jums, rodos, nuoskaudos nebuvo padaryta.
VITTORIO. Bet jūs su tuo pasaulio perėjūnu
ten meilės priesaiką kalbėjot.
BEATRIČĖ. Jūs klystate.
VITTORIO. Kunigaikštiene,
jūs ten nubėgote vestuvių naktį.
Užmiršote, kad esat man žmona.
BEATRIČĖ. Žmona?.. Iškeltas jūsų durklas
visai ką kita sakė.
VITTORIO. Priešingai.
Jūs man perdaug brangi. Ir padarysiu visa,
kad iš to burtininko pinklių jus
išplėščiau.
BEATRIČĖ. Bet jis nėra joks burtininkas.
VITTORIO. Tai kas gi jis? Mergišius? Suvedžiotojas?
(Patylėjęs). O šis paveikslas? ką jis
[reiškia?
Ar tai neženklas, kad tas valkata
išdrįsta apie jus perdaug svajoti?
BEATRIČĖ. Deja, nesuprantu, kuo gali jus įžeisti
šita Madona?
VITTORIO. O man be galo širdį gelia.

5.

IZABELĖ (įėjusi). Vittorio, teta išvykti ruošias.
VITTORIO. Jei nusibodo, teišvyksta.
IZABELĖ. Ji turi svarbų reikalą į jus
ir nori atsisveikinti.
VITTORIO. Atleiskite, kunigaikštiene.
Aš tuoj sugrįšiu. (Išeina).
IZABELĖ. Blogai, princese. Nepaklausėte manęs.
BEATRIČĖ. Dėl ko nepaklausiau?
IZABELĖ. Sakiau jums neiti ten, pas dailininką.
BEATRIČĖ. Tiesa. Bet aš turėjau jam nunešti laisvę.
IZABELĖ. Dabar pražudėte.

Paulius Augius „Eglės, žalčių karalienės" iliustracija (medž. raiž.)

BEATRIČĖ. Ar nesate ir jūs kalta, kad pranešėte
kunigaikščiui?
IZABELĖ. Kai ten užtrukote perdaug ilgai,
ir mano brolis ėmė jūs' ieškoti,
tada aš pasakiau ir jam ir kardinolui.
BEATRIČĖ. Bet, rodos, ir seniau, užuot tarpininkavus,
man dailininko siųstus laiškus
jūs atiduodavote savo broliui.
IZABELĖ. O! jei visus jo kvailus kliedėjimus
aš būčiau broliui atidavusi,
seniai jo gyvo nebebūtų.
BEATRIČĖ. Vistiek. Tai buvo man nedraugiška
ir negražu.
IZABELĖ. Bet jūs man buvot priešas ir varžovė.
BEATRIČĖ. Izabele! Jūs dėjotės geriausia drauge.
IZABELĖ. Ir kas čia nuostabaus? Juk man rūpėjo
sužinot, kokie jausmai jus riša...
Ir aš pati prieš jus nesislėpiau,
kad mano širdžiai jis brangus.
BEATRIČĖ. Tik klausimas, ar jūs tokia jam buvot.
IZABELĖ (juokiasi). Koks klausimas?
Dar vakar jis paprašė mano rankos.
BEATRIČĖ. O gal jis juokėsi iš jūsų? . .
Juk ir seniau į jūsų užmačias
jis nežiūrėdavo rimtai.
IZABELĖ. Tai norit pasakyt, kad jūs viena —
jo išrinktoji?
BEATRIČĖ. O šis paveikslas su Madona? — tas
jo sielos veidrodis — ar nieko jums
[nesako?
IZABELĖ (juokiasi). Juokinga... Ką man gali pasakyti
šita bergždžia svajonė? Juk aš pati
visu krauju, visa būtybe savo
esu patyrusi, kaip myli jis mane.
BEATRIČĖ (suskaudinta, bjaurėdamosi).
Kokia be gėdos jūs! lyg būtumėt iš
[gatvės . . .
IZABELĖ. O ko man gėdytis, šventoji?
Ar savo laimės?
BEATRIČĖ. Juk jūs klasta ir geiduliais,
kaip laumė, mėginote supančioti jį sau,
sparnus naikinot jo talentui.
Bet sielos gelmėse jis buvo gyvas
tik manim ir laukė ženklo.
Ir kai mane išvydo vėl . . .
IZABELĖ. Tai jį galutinai pražudėt.
BEATRIČĖ. Išgelbėjusi jo talentą,
neduosiu žūt ir jam pačiam.
IZABELĖ. A, juokdare! Verčiau nė nemėginkit.
Kiekvienas jūsų užtariantis žodis,
jam bus, kaip kirvio smūgis prie bedugnės.
BEATRIČĖ. A, koks žiaurus, tas jūsų brolis!
IZABELĖ. Jei norite, kad jis išvengtų brolio keršto,
jūs turite pati išnykti.

BEATRIČĖ. Palaukite. Ką tuo norėjot pasakyti?
IZABELĖ. Trumpai ir aiškiai: turit mirti.
BEATRIČĖ (išgąstingai). Izabelė!
IZABELĖ. Kitaip jį brolis nužudys.
BEATRIČĖ. Kokia beširdė! . .
IZABELĖ. Taip, aš reikalauju.
BEATRIČĖ (siaubo pagauta). Ne! Aš nenoriu mirti!
IZABELĖ. Bet jūs privalote! . . jei jūsų meilė jam
nėra tik kaprizinga pagyra.

6.

VITTORIO (sugrįžęs ir metęs žvilgsnį į pokalbininkes).
Tai maloniai pasikalbėjot?
IZABELĖ. Pasikalbėjome.
BEATRIČĖ (kunigaikščiui prabilus, eina prie lango ir [nusigręžus sėda).
VITTORIO. Prašau, praneškite, kunigaikštyte,
jo eminencijai, kad čia jo laukiu.
IZABELĖ. O man pasikalbėti su maestru leisit?
VITTORIO. Reikės dar pagalvoti. Gal vėliau.
IZABELĖ. Gerai, Vittorio. (Išeina).
VITTORIO (patylėjęs). Kunigaikštiene . . .
BEATRIČĖ (staiga atsigręždama). Aš jus klausau.
VITTORIO. A, nebūkite tokia šalta, kaip ledas.
Supraskite mane nors kartą.
BEATRIČĖ. Bet ką suprasti?
VITTORIO. Aš taip kenčiu... ir noriu jus prašyti,
kad pasakytumėt man atvirai,
kas riša jus su tuo lietuviu, tuo? . . .
BEATRIČĖ (atsistodama). Ir vėl tie klausimai
mane kankinti.
VITTORIO. Bet man žinoti reikia.
BEATRIČĖ. Ar jūs nežinote? Jis mano dailininkas.
VITTORIO. Ir nedaugiau? . . Jūs neatsakote,
kunigaikštiene.
BEATRIČĖ. Jis-didelis talentas, mano dailininkas.
Ir aš prašau jo laisvės.
VITTORIO. Juk tas eretikas ir burtininkas
kėsinasi į jus.
BEATRIČĖ. Ir vėl jūs prasimanot.
VITTORIO. Neginkit jo. Aš pats ištyriau ir matau,
kaip jis vylingai per poezija ir meną,
lyg velnio burtais, skverbiasi visur —
ir seserį ir jus jau apkerėjo.
BEATRIČĖ. Aš jums sakiau. Tai šmeižtas.
VITTORIO. Įrodykit! Prisipažinkit.
BEATRIČĖ. A, Dieve mano! Ką įrodyti?
VITTORIO. Tai nors paaiškinkit, kokiu būdu
pas burtininką atsirado jūsų žiedas ir
medalijonas.
BEATRIČĖ. Aš tą medalijoną jam pati daviau,
kad pagal mano motinos šešėlį
galėtų nutapyti apžadų Madoną.
VITTORIO. O žiedas? Štai, va šis žiedas?
(paduoda jį Beatričei).
BEATRIČĖ. Ir jį padovanojau jam, kaip laisvės [ženklą,
kad iš kalėjimo išeitų.
VITTORIO. Tai netiesa, princese. Netiesa.
Jūs ir be žiedo būtumėt galėjus jį
išleisti.
BEATRIČĖ. Tuo žiedu aš drauge norėjau
bent kiek atlyginti jam tas skriaudas,
kurias patyrė čia tapydamas Madoną.
VITTORIO. Aš netikiu.
BEATRIČĖ. Tai ką aš begaliu įrodyti,
kai jūs visaip įtarinėjat?
VITTORIO. Jei neprisipažinsite man atvirai,
kas slepiasi po žiedu ir medalijonu,
aš Inkvizicijai jį atiduosiu.
Tegu ji svilins jam padus ir sąnarius
pasukinės. Tada gal paaiškės
visa tiesa.
BEATRIČĖ. Koks jūs—nežmoniškas! Tiktai grasinti ir
kankinti.
VITTORIO. O jūs ar pagalvojote, kodėl aš toks? (Tyla).
Gal tyčia noriu būt pabaisa?
BEATRIČĖ. Aš nežinau.
VITTORIO. Ar neateina jums į galvą,
kad jūs kalta, jei aš toks nelaimingas ir
suskilęs?
BEATRIČĖ. Aš? Kokiu būdu?
VITTORIO. Taip. Jūs, princese. Jūs žadėjote
man laimę. Didelę ir nepatirtą.
Bet jūs man davėte tik nerimą
ir gėlą širdyje.
BEATRIČĖ. Aš nieko jums nesu žadėjusi.
Tik savo ranką, bet ir tai . . .
VITTORIO. O aš tikėjau šita laime.
Aš jus seniai mylėjau ir myliu.
Aš laukiau jūsų. Aš tikėjau,
kad jūs užmiršit tą niekšelį
ir tapsit drauge mano širdžiai.
BEATRIČĖ. Ar aš kalta, jei taip nėra.
VITTORIO. Bet jūs man davėt ranką, ir maniau
supratote mane, kad aš toks vienišas
savy, bailių ir pataikūnų apsuptas.
Jūs sakote, kad aš nežmoniškas.
Bet man kiekvieną žingsnį reikia grumtis
dėl laimės ir garbės su niekšais ir vilkais.
Supraskite, jei nors per pėdą atsitraukčiau,
ar aš besuvaldyčiau tą plėšriųjų gaują?
Tikriausia gatvės dulkėse sudribęs,
nuo akmenų laižyčiau savo kraują.
BEATRIČĖ. Tačiau gailestingumas ir teisybė —
valdovo vainike gražiausi daimantai.
VITTORIO. O! jeigu jie mane mylėtų,
ir jūs atvertumėt man savo širdį?
Tada jus garbinčiau, lyg deivę,
Aš užkariaučiau Romos sostą . . .
BEATRIČĖ. Tiek daug aš neprašau. Tik laisvės tam [lietuviui,
kurs myli mūsų kraštą, lyg saviškis,
ir žavis mūsų genijų didžiais darbais.
Tiesa, jis kiek savotiškas, drąsus [svajotojas,
tačiau nei jums nei kam kitam nenori [pikto,—
tik laisvės savo genijui išskleisti,
kad būtų svečias mūsų žemėj, o ne [kalinys.
VITTORIO. Deja. To pažadėti negaliu.
BEATRIČĖ. Jūs sakotės mylįs mane. Bet kai aš prašau,
tai jūs užmirštate net savo pažadą,
kurį man davėte prieš vestuves.
VITTORIO. Tada nenumaniau, kad jis —
toks pavojingas mano priešas.
BEATRIČĖ. Jums vien tik priešai! Net nebepastebit,
kad laužote garbingai duotą žodį.
VITTORIO. O ką gi reiškia šis spaudimas, pasakykit?
BEATRIČĖ Tik bandymą pažadint sąžinę.
VITTORIO. Kieno? Gal jūsų?
BEATRIČĖ (patylėjusi). Tai mano prašymą
patenkinti jūs atsisakot?
VITTORIO. Atsisakau.
BEATRIČĖ. Tada... ir mano priesaika, kurią daviau,
tiek pat tereikš. (Išeina).
VITTORIO. Kunigaikštiene... A, tas velnias taip
giliai įsiskverbė į širdį. (Įeina Solano).

7.

SOLANO. Kunigaikštytė pranešė, kad kviečiat mus.

VITTORIO. Atleiskit, eminencija, kad varginu,
tačiau tik jūs man galite padėt
išaiškinti . . .
SOLANO. Tai jūs turbūt dėl vakarykščio,
tikriau dėl šiandien ryto incidento?
VITTORIO. Šiek tiek rimtesnį reikalą turiu.
Jūs matot šį paveikslą, kardinole?
SOLANO. Taip. Matom.
VITTORIO. Tai mano atvaizdas. Šėtonu valkata
mane nutapė.
SOLANO (juokiasi). Cha — cha — cha. Ką jūs kalbat!
Juk tai puikus satyras.
VITTORIO. O kaip patinka jūsų eminencijai
Madona?
SOLANO (kurį laiką stebėjęs paveikslą).
Graži. Tiesiog šedevras.
VITTORIO. Tai sakote, šedevras?
SOLANO. Tikrai stebėtis reikia, kad kalėjime
galėjo jo talentas šitaip išsiskleisti.
VITTORIO. Ar žinot, eminencija, kodėl?
SOLANO. Nežinome, bet spėjam.
VITTORIO. Ar neatrodo jums, kad tam darbe
galėjo jam padėt piktasis?
SOLANO. Na kaip gi čia dabar! Piktasis...
VITTORIO. Juk šis paveikslas, kardinole,
tik Dievo Motinos išniekinimas.
SOLANO. Turbūt suklydot, kunigaikšti.
Tikriau spalvų ir meilės himnas.
VITTORIO. Tik jūs įsižiūrėkit atidžiau.
Madonos veidas — tai gyva princesė.
O šis piemuo, kurs klūpi prie jos kojų ir
ant delno tiesia jai kregždutę,
tai įžulusis autorius, pats dailininkas.
SOLANO (surimtėjęs). Tiesa, gal veidas kiek ir panašus.
Tačiau tie bruožai taip sukilninti,
kad nieko nepapiktins.
VITTORIO. Deja, ta tariama kilnybė ir yra
pikčiausias to eretiko - manicheisto darbas,
Jis šitaip Dievo Motinoj paneig.a kūną,
lyg medžiaga ir kūnas būtų kažinkas
baisaus ir pikto.
SOLANO. Įdomiai... ir šiek tiek suktai analizuojate,
šviesybe.
VITTORIO. Prašau gerai įsižiūrėti. Jo Madona
čia visai be kūno, lyg ne moteris.
Greičiau kokia svajonė, kupina šviesos.
Ir ašaros per veidą rieda.
SOLANO. Aha. Tai kas čia blogo?
VITTORIO. A, kardinole! Argi taip madonas tapė
didieji mūsų vyrai, kaip Correggio
ar Tizianas?
SOLANO. Nesuprantame,
kodėl lietuvis ar kas kitas
turėtų taip tapyt, kaip jie?
VITTORIO. Galų gale tai — skonio reikalas.
Bet burtininko įžulumą už manęs
ir Dangiškosios Karalienės įžeidimą
mes turime nubausti.
SOLANO. Nubausti norit?
VITTORIO. Taip. Ir tikinčiuosius mažutėlius
apsaugoti nuo jo papiktinimo.
SOLANO. Bet jūs... man rodos, netikite, kuni-
[gaikšti.
VITTORIO. Bet aš tikėjimą gerbiu ir jį ginu.
Ir žmoną kardinole, tam vedžiau pamal-
[džią,
kad mano bylą su dangaus šventaisiais
galėtų vesti sekmingiau negu aš pats.
SOLANO. Aha. O mes kitaip tikėjome. (Sėda).
Mes manėm, kad princesė jūsų širdyje
yra įžiebus šventąją liepsnelę...
O pasirodo, būsim apsirikę.

VITTORIO. Ne, kardinole. Jūs neapsirikot.
Nuo tos dienos, kai pažinau princesę,
aš viduje pasijutau kitoks.
Lyg turtingesnis. Ir už tai labai
prašyčiau, eminencija, padėti man,
kad burtininko įžulieji kėslai
tos laimės nesugriautų.

8.

TARNAS (įėjęs). Atleiskite, šviesybe. Jums turiu
pranešt, kad Inkvizicijos vyriausias
sekretorius jau atvyko.
VITTORIO. Gerai, Emilio. Tuojau. (Tarnas išeina).
SOLANO (atsistodamas). Ar jums negėda, kunigaikšti,
su jūsų pažiūrom, tuoj šauktis Inkvizicijos?
VITTORIO. Juk dailininkas — mano priešas.
Aš negaliu jam leisti su Piktojo pagelba
kovoti prieš mane.
SOLANO. Dabar mes jūsų jau visai nebesuprantam.
VITTORIO. Bet ko jūs nesuprantat, kardinole?
SOLANO. Tų jūsų pinamų intrygų ir darbų.
Machiaveliškų metodų. Jie man
šlykštūs ir žemi.
VITTORIO. Nesmerkite manęs perdaug.
Ir aš nenoriu būti blogas.
Bet aš — valdovas, o valdžia, deja,
nėra iš Dievo.
SOLANO. Mes ne apie tai...
VITTORIO (tęsdamas). Kunigaikštystės valdžią aš gavau
ir ją turiu išplėsti iki Romos. [iš tėvo
O čia visokie valkatos — vagišiai
ir gatvės šiukšlės pranašus vaidina
ir puola mano kūrinį iš pasalų,
kaip tie plėšikai iš po tilto.
Tiesa, galiu jiems čiupti už šašuoto kailio
galiu pasvilinti padus, bet kas iš to,
jei nerandu nei įrankių nei būdų,
kaip jų maištingas sielas užvaldyti.
O čia, išniekinęs mane, tas valkata
tepliorius įsibrovė į princesės širdį.
Ir štai aš jūsų klausiu, kas daryti?
Ar verkti, kaip tai nuplaktai mergaitei,
ar leisti, kad iš pasaulų mane paskerstų?
SOLANO. Geriau atleisti, kunigaikšti.
VITTORIO. Ne. Verčiau nusukti sprandą, kad kiti
visuos kampuos drebėtų.
SOLANO. Bet tai vistiek tebus tik nuogas jūsų
ir dar per Inkviziciją. [kerštas
VITTORIO. Ta Inkvizicija ir man nemiela.
SOLANO. Tai ir nereikia šauktis.
VITTORIO. Gerai. Aš jos galiu atsisakyti.
Už tai tą burtininką, kardinole,
pasmerkti mirčiai jums pavesiu.
SOLANO. Na kaip gi čia dabar, apsaugok Viešpatie!
VITTORIO. Kunigaikštienė, kardinole, man
perdaug brangi, kad teismas valkiotų
jos vardą gatvėj tarp smalsuolių;
arba kad ji pati mane apkaltintų
dėl to eretiko mirties.
SOLANO. Aha. Tai savo įrankiu jūs teikėtės
parinkti mus?
VITTORIO. Bet jūs juk tikit, kardinole...
kad Dievo Motinos išniekinti
su Piktojo pagelba nevalia.
SOLANO. Tiesa. Mes tikime šventai. Bet prietarams
ir jūsų keršto užmačioms mes netarnausim.
(Eina lauk).
VITTORIO. Prašau, palaukit, eminencija. (Šiam susto-
Tai jį pasmerkti atsisakot? [jus).
SOLANO. Taip. Atsisakom.
VITTORIO. Vadinas, Dievo Motinos
ir mano priešas jums brangesnis?

SOLANO. Prašome palikti mums tai spręsti.
VITTORIO. Gerai. Jei norite skandalo, tebūnie
skandalas. Jį tardys Inkvizicija,
o jus aš skųsiu Romai.
SOLANO. Romai?
VITTORIO. Taip. Tegu ir Roma sužinos,
kokia kilni globa, kurią jūs teikiate
eretikui ir svetmoteriui.
SOLANO. Tai skųskit! skųskit, šantažiste!
Tegu išgirs pasaulis nuogą tiesą,
kai jūsų skundas atsitrenks į Petro uolą.
Tegu Timidės kalavijas atsigręš
prieš jus pačius ir jūsų darbus.
VITTORIO (sušvelnėjęs). Palaukit, kardinole.
Kam pyktis ir dėl šiaudo verst vežimą?
Verčiau kalbėkime apsvarstę.
Jūs, rodos, mylite princesę.
Jai trokštate visokios laimės. Taip?...
Vadinasi, dėl jos ramybės ir garbės
tą valkatėlį paaukoti — neperdaug.
(Duryse pasirodo Beatričė).

9.

BEATRIČĖ (į Vittorio). Ten jūsų laukia...
Šventosios Inkvizicijos atstovas.
VITTORIO. Dėkoju jums, kunigaikštiene, ir einu.
SOLANO. Mes vis dėlto jums siūlom, kunigaikšti,
dar kartą apsvarstyt ir neskubėti.
VITTORIO. Jau apsvarstyta. O iš jūsų, eminencija,
aš laukiu paskutinio žodžio.
SOLANO. Iš mūsų nieko nesulauksite,
kol Adalbertas pats dėl padėties
mums savo valios nepareikš.
VITTORIO. Gerai. Tada jį neužilgo jums
atsiųsiu. (Apsisuka išeiti).
BEATRIČĖ. Kunigaikšti,
man leiskit jums priminti pažadą
ir jus prašyti...
VITTORIO. Deja, ištikimoji mano žvaigžde,
aš nieko naujo neturiu jums pasakyti.
(Išeina).
SOLANO. Koks keistas...tas žmogus!
BEATRIČĖ. Padėkit! Gelbėkite jį, kardinole.
SOLANO (sėda) Deja, ir man nelengva.
BEATRIČĖ. Jis nužudyti dailininką nori.
Įduoti Inkvizicijai.
SOLANO (susimąstęs). Žinau, žinau...
BEATRIČĖ. Tai jūs negalit nieko jam padėti?
SOLANO (patylėjęs). Ar matote, princese, ten
tą atvaizdą?
PRINCESĖ. Matau.
SOLANO. Dėl jo ir niršta kunigaikštis,
kad dailininkas jį lyg demonu nutapė.
BEATRIČĖ. Labai teisingai nutapytas.
SOLANO. Princese! Jūs gi — jo žmona!
BEATRIČĖ (atsidususi). Aš ja nesu ir niekada nebūsiu.
SOLANO. Na kaip čia dabar? (Stoja). Juk jūsų prie-[saiką
aš pats palaiminau. Ir dar tik vakar...
BEATRIČĖ. O jis šį rytą savo durklu ją palaidojo.
SOLANO. Tai didelis netaktas buvo. Taip.
Bet jūs taip pat nebuvot atsargi.
Todėl ir jam atleisti reikia.
BEATRIČĖ. Galiu atleisti, kardinole,
tačiau su juo... su žmogžudžiu
aš negyvensiu.
SOLANO. Neteiskite perdaug kietai, princese.
Juk jis — valdovas, jūsų vyras.
Ir jūsų pareiga dabar sušvelninti jo širdį.
BEATRIČĖ. Jūs man nuolat tik pareigas teprimenat.
SOLANO. Aha... Tai jūs pati man pasakykit visa,
ką manote daryti.
BEATRIČĖ. Ką daryti?...
Man lieka tik išnykti.
SOLANO. Kaip išnykti?
BEATRIČĖ. Kur nors į vienuolyną.
O dar geriau numirti.
SOLANO. Na kaip gi čia dabar tokias kalbas?
BEATRIČĖ. Taip, kardinole. Jei aš gyva išliksiu,
jis dailininką nužudys.
SOLANO. Bet jūs dėl to juk nekalta, princese.
BEATRIČĖ. O jums... ar sąžinė neprikiša?
SOLANO. Dėl ko?... Dėl jo nelaimių?
BEATRIČĖ. Ar gi ne jūs atidavėte dailininką
į kunigaikščio sauvalią?
SOLANO. Bet aš turėjau jį nubausti, nes...
jis kaltas buvo. Jus slapčia viliojo.
BEATRIČĖ. Aš jam nesigailėčiau nieko.
(Rodydama). Dėl šito vieno kūrinio
visas kaltes atleisčiau.
O kunigaikštis nukankins, sudegins.
Tik pagalvokit, kardinole, jį sudegins,
kaip Giordanną Brunno.
SOLANO. Jūs perankst spėliojat. Niekas, net
ir kunigaikštis dar nežino,
kaip reiktų pasielgti.
BEATRIČĖ. Man Izabelė aiškiai sakė,
kad kunigaikštis neatleis ir nužudys.
SOLANO. Tik moterų tušti gandai. O kai praeis
jo įtūžimas, pamatysim.
BEATRIČĖ (patylėjusi). Pasiaukoti ir už kitą mirti,
manau nebūtų mirtingoji nuodėmė.
Tik aš labai bijau...
SOLANO. Princese, liaukitės su šitokiom kalbom!
BEATRIČĖ. Jum lengva, kardinole...
Bet ką gi jūs darytumėte mano vietoj?
Jei sužinotumėte, kad dėl jūsų nekaltai
bus nukankintas jums brangus žmogus,
kuris labai mylėtų jus ir jumyse
išganymą matytų?
SOLANO. Tai tik fantazijos, princese. Klaidžios mig-[los!
Tarp jo ir jūsų nieko panašaus nėra.
Ir juo labiau dabar negali būti...
kai tapot kunigaikščio.
BEATRIČĖ. Bet jeigu taip yra? Jei aš tik jam išgel-[bėti
už kunigaikščio ištekėjau?
SOLANO. Na kaip gi čia dabar? te Viešpats jus
apsaugo! Taip toli klaidon nueiti
ir nieko man anksčiau neprasitarti!
BEATRIČĖ (patylėjus). Dabar suprantat, kardinole,
koks man gyvenimas bebūtų,
jei dailininką nužudytų.
SOLANO. A, kokia jūs... (Ilgai pasvyravęs).
Gerai, princese. Dar mėginsiu spausti.
Sutelksiu visą argumentų svorį.
Jei kunigaikštis nesutiktų nusileisti,
jam ekskomunika aš pagrąsinsiu.
BEATRIČĖ. Ar jūs pajėgsite priversti Inkviziciją,
kad nekankintų jo?
SOLANO. Sakiau: aš visa padarysiu.
Tačiau turėsite, princese,
man pažadėti niekada daugiau
su Adalbertu nebesusitikti.
BEATRIČĖ. O šitą gražiąją Madoną jūs
taip pat išgelbėsit?
SOLANO. Taip pat mėginsiu.
BEATRIČĖ. Ne, kardinole. Jūs man turit pažadėti
ją būtinai išgelbėti. Ji man —
lyg amžinybės laidas.
SOLANO (pagalvojęs). Aha. O jei priseitų pasirinkti —
paveikslą, arba dailininką.
BEATRIČĖ. Viešpatie! Tai jūs jau nebeturite
vilties?

SOLANO. Man būtų daug drąsiau paspausti kunigaikštį, jei jūs sutiktumėte jį atsiprašyti ir drauge su juo gyventi.

BEATRIČĖ. A! jei galėčiau taip užmigti ir... nebepabusti. Taip geriausia būtų. (Sėda).

SOLANO. Ir vėl jūs savo! (Tyla). Tiesa, princese, jūs buvote neatsargi. Perdaug parodėte tam dailininkui palankumo; tačiau dėl jo nelaimių nekalta. Dabar tą praeitį palikit Dievo valiai. Ir pagalvokite, kad jūs — pačioj jauprivalote gyvent ir kurti ateitį. [nystėj,

BEATRIČĖ (kuri negirdėjo dėdės raminimų, savy paskendusi). Ateis pavasaris. Vėl krykštaus saulėje vaikai ir kregždės, o manęs ir jo... jau nebebus.

SOLANO. Princese! Argi jūs nebetikite? Kitaip, su šitokiom juodom mintim jūs savo sielą pražudysit.

BEATRIČĖ (stoja). Tikiu... Bet aš gyventi dar norėčiau ir jausti kažin ką labai brangaus. (Ji eina į kamputį, vėl sunkiai sėda ir užsidengia veidą).

10.

PAOLO (įpuldamas pusgirtis, kvatoja). Cha — cha!... Vittorio! dražuži, man leiskite pasveikinti. A! eminencija. Lenkiuos jums ligi žemės.

SOLANO. Ar kunigaikščio ješkote, barone?

PAOLO. Pasveikinti norėjau. Kaip jaunikį. Su primae noctis nuotykiu raguotu.

SOLANO. Ką kalbate, barone! tikrai nesąmonės...

PAOLO. O! eminencija. Ar negirdėjot, kad princesė šią naktį ten su dailininku... (Juokiasi). Che — che — che! kiauliški ragai... žavingi.

BEATRIČĖ (atsistojusi, gieštai). Tai melas! Šmeižtas!

PAOLO (tik dabar pastebėjęs Beatričę). Prašau atleisti man, praeclara! Aš, servus vester, reiškiu džiaugsmą, kad jūs taip nekaltai ir taip gudriai jam tokį puikų pokštą...

BEATRIČĖ (nusisukdama). Koks jūs šlykštus, barone!

PAOLO. Šviesiausioji kunigaikštiene...

SOLANO. Barone, liaukitės! arba aš paprašysiu...

PAOLO. Kad aš nesuprastas lieku.

SOLANO. Perdaug išgėrėt.

PAOLO. O ne! Bibere non sum dignus. (Vėl lenkiasi). Sed gratias ago principae nostrae praeclarae. (Atsitiesęs pamato paveikslą su Madona). O! čia Madona ar princesė? Tokia nežemiška grožybė! Jupiterio dantim prisiekiu, kardinole, — jokia dievaitė lenktyniauti neįstengs. (Tuo tarpu tarnas įveda Adalbertą).

11.

TARNAS. Tebūna leista, eminencija, jums pristatyti kalinį.

SOLANO. Gerai. Gali sau eiti. (Tarnas išeina).

PAOLO. Oho! Lokys... Na, sveikinu už drąsą.

ADALBERTAS. Nesuprantu, barone.

PAOLO (juokiasi). Cha — cha — cha! prisipažint nenori. Juk šiąnakt jo šviesybei, rodos, užperėjai viščiuką, dailučiuką tokį, su ragučiais.

ADALBERTAS. Už šitą bjaurų išmislą, barone!... aš kaulus jums sulaužyčiau.

PAOLO. Oho! Koksai narsus.

SOLANO. Barone! Liaukitės ir leiskit man... vienam pasikalbėt su dailininku.

PAOLO. Lenkiuosi, eminencija, prieš jus aš — tarnas nuolankiausias. Bet šitam... pudruotam lokiui už kunigaikštytės medų vis tiek gyvam nulupsiu kailį (išeina).

BEATRIČĖ. A, kokie bjaurūs žmonės!

SOLANO. Nekreipkit dėmesio, princese. Turbūt iš vakarykščio girtas.

BEATRIČĖ (eidama į Adalbertą). O jus, maestro, ar Inkvizicija jau tardė?

ADALBERTAS. Dar ne, princese.

BEATRIČĖ. Tik nieko neprisipažinkit jiems. O mes nei jums nei jūsų kūriniui neleisim žūti.

ADALBERTAS. Kilniųjų jūsų paslaugų, princese, aš niekada nebūsiu vertas, nors jau ne kartą jų esu patyręs.

SOLANO (į Adalbertą). Mes čia norėjom su tavim pasikalbėti atvirai, akis į akį.

ADALBERTAS. Aš jus klausau.

BEATRIČĖ (priėjusi prie Solano ir pabučiavus ranką). Brangusis mano dėde ir globėjau, aš jus labai prašau, maldauju pačia savos gyvybės kaina...

SOLANO. Aš pasistengsiu. Kiek tai nuo manęs pareis...

BEATRIČĖ (išeina pro šonines duris, kurias iš dalies dengia paveikslas

SOLANO (iš karto nesusigriebia, nuo ko pradėti). Aha. Pirma tave pasveikinti norėjome su tuo paveikslu.

ADALBERTAS. Dėkoju... kad jau nebesmerkiat.

SOLANO. Paveikslas tau pasisekė. Gražus. Nors kunigaikštis įtaria, kad tau pikta dvasia padėjo. Jis nori, kad tave pasmerkčiau, kaip burtininką ir eretiką.

ADALBERTAS. Ar jūs tokiuo šmeižtu galėtumėte patikėti?

SOLANO. Ne, netikim. Bet tu buvai neatsargus su tais paveikslais. Ir mes bijome, kad Inkvizicija nerastų ko prikibti.

ADALBERTAS. Tai jūs užtarkite, prašau, mane. Paliudikit, kad aš nekaltas.

SOLANO. Nelengva. Kunigaikštis mus pačius įskųsti žada Romai, jei nepasmerktume tavęs.

ADALBERTAS. Bet argi jūs dėl to grąsinimo išdrįstumėt sutikti su veidmainio užmačia?

SOLANO. Juk sakėme, kad ne. Bet mums svarbu išgirsti, ką tu pasirinktum pats... blogiausiam atvejui?

ADALBERTAS. Tai norit man pasiūlyt savo pasmerkimą? (Tyla). Dėkoju, Bet šia kilniadvasiška aš nepasinaudosiu. [patyčia

SOLANO. Tau aiškiai sakom: jokių piktų minčių mes prieš tave neturim. Priešingai...

ADALBERTAS. Tačiau ar nevistiek, kas kunigaikščio paklusniu įrankiu pabus — ar jūs, ar Inkvizicija?

SOLANO. O tavo kūrinys? Nejaugi tau visai nerūpi?

ADALBERTAS. Iš ko jūs šitaip sprendžiat, kardinole?

SOLANO. Tai keista... Ar gi tu nesupranti? Jei Inkvizicija tave pasmerks, tai ji ir tavo apžadų paveikslą sunaikins.

ADALBERTAS. O jūs jį tikitės išgelbėti?

SOLANO. Taip. Mes jį norime padėti į kokią nors šventovę Romoj, kad amžiais ten išliktų.

ADALBERTAS. Tačiau ar tai nėra tik gudrios pinklės,
kad šitokiu būdu aš pats eretiku
prisipažinčiau?
SOLANO. Na kaip gi čia dabar, netikėli!
Ir taip nepadoriai įtarti mus!
ADALBERTAS. A, Viešpatie!.. Kodėl man šitokį
pasiūlymą jūs darot, kardinole?
SOLANO. Mes sakėm. Stengiamės išgelbėti
nors šitą nuostabią Madoną.
ADALBERTAS. Ar jūs jau įsitikinęs, kad Inkvizicija
tikrai mane pasmerks?
SOLANO. Šiaip, normaliai manytume, kad ne.
Bet tavo atveju nulems ne ji.
Ir pats tu supranti.
ADALBERTAS. O jūsų sąžinė? Ar ji nesudrebės,
kada rašysit mano pasmerkimą?
SOLANO. Akiplėša! Jei mus tu šitaip supranti
ir mūsų sąžinę parduodamą laikai,
tai eik atgal į rūsį. Tavo bylą
jis jau seniai išsprendė.
ADALBERTAS. Nepykit, kardinole.
SOLANO. Ne, ne! Keliauk atgal į rūsį.
Mes nepajudinsim daugiau nė piršto.
(Sėda).
ADALBERTAS. Ir smerkiamą mirtop suprasti reikia.
SOLANO. Jis juo labiau privalo pagalvoti,
ką kalba ir su kuo.
ADALBERTAS. Deja, kai leidžiasi gyvenimo žvaigždė,
tiesiog atsiveria bedugnė, pagalvojus...
kad už dienos kitos manęs jau nebebus,
nors visa pasiliks.
SOLANO. Dar kartą norim tau pareikšti,
jei tu su Inkvizicija ir kunigaikščiu
aklai ryžtiesi grumtis iki galo,
mes nukentėt drauge nepabijosim.
Tik klausiame, ar vertas to esi?
ADALBERTAS. Kodėl? Ar gelbėti kitam gyvybę
nėra krikščionio vertas darbas?
SOLANO. Tu mums sakeis ir mes tikėjom,
kad riteris esi. Tu gyreisi degąs
kilniais kūrybos idealais
ir garbinąs šventai princesę Beatričę.
Bet vos tiktai mirties šešėlį pamatei,
tuoj visa užmiršai — ir savo kūrinį,
ir geraširdę moterį, kuri tavim
ir tavo genijum perdaug tikėjo.
Štai tu dabar lyg koks pirklys, drebi
dėl savo gyvasties... menkutės, tartum ji
aukščiausias gėris būtų.
ADALBERTAS. Tai neteisybė. Aš nesu bailys...
Jei perpigiai nenoriu paaukot galvos,
tai dar toli gražu nereiškia,
kad aš idealus išduodu, arba . . .
princesę Beatričę.
SOLANO. Nėra ko teisintis. Įrodei pats, kad nė
princesės apavo paliesti
tu dar nesi užsitarnavęs (Tyla).
Kai tu čia vaikiškai dejuoji,
ji ryžtasi numirti — pats girdėjai —
kad tik tave tavo kūrinį
išgelbėtų.
ADALBERTAS. O Viešpatie! . . Net tokią auką! . .
SOLANO. Mes kalbam ne juokais. Jei Inkvizicija
tave paims, iš sielvarto ji žus.
ADALBERTAS. Ne, ne! Ją reikia gelbėt, kardinole.
Bet kokia kaina gelbėt!
SOLANO. Aha. Dabar jau pats matai,
į kokią būklę tu save ir ją įstūmei.
ADALBERTAS. (pereina per kambarį ir vėl susitelkia).
Tai šį paveikslą mano jūs tikrai
išgelbėtumėt, kardinole?
SOLANO. Išgelbėsim.

ADALBERTAS (pasvyravęs, pasiryžta).
Gerai. Kaip jūs nuspręsite,
aš sutinku.
SOLANO. Dabar kalbi, kaip vyras (Stoja).
Ir mums dabar bus maloniau dar kartą
į kovą stoti dėl tavęs.
BEATRIČĖ (nepastebėta tylai įeina pro šonines duris ir
sustoja už paveikslo).
ADALBERTAS. Dėl viso ko . . . į jus dar porą prašymų
turėčiau.
SOLANO. Sakykite. Jei bus įmanoma, atliksim.
ADALBERTAS. Pirma prašau, perduokit nuo manęs
padėką ir sudiev princesei.
Ir paprašykit ją, kad retkarčiais
ji pasimelstų už mane.
Kad ir prie šio paveikslo.
SOLANO. Ten, Romoje — tikėkime — prieš jį giedos
ir melsis minios. (Eina prie durų).
ADALBERTAS. O mano pelenus... prašau, nusiųskite
į Lietuvą. (Apsisuka išeiti).
SOLANO (sudaužia smūgį į gongą, kaip ženklą tarnui)
BEATRIČĖ (puldama prie Solano). Kardinole!.. dėde...
gelbėkite jį.
SOLANO (ją alpstančią sulaikydamas ir sodindamas į
kėdę).
Princese, kas yra?.. kas atsitiko?
BEATRIČĖ (gaudydama orą). Jau... Jau. Įvyko.
ADALBERTAS (klaupdamas). Ji miršta, kardinole.
SOLANO (darydamas kryžiaus ženklą).
Gailestingasis Viešpatie, priimk
jos vargšę vėlę.

Uždanga nusileidžia. Kai vėl pakyla, kardinolas Solano sėdi kėdėj, sugniužęs, rankomis pasirėmęs. Įeina Vittorio).

12.

VITTORIO (kurį laiką stebėjęs Solano).
Atleiskit, kardinole . . .
SOLANO. Verčiau . . . palikit mus ramybėj.
VITTORIO. Norėjau jums užuojautą pareikšti
ir pasiguosti.
SOLANO. Deja, jau nebėra paguodos mūsų.
Dabar mes vieno temaldaujame,—
kad Išganytojo gailestingumas
jai leistų prisiglaust prie nekaltų
Marijos kojų.
VITTORIO. Ir man tokia brangi ji buvo.
Aš jai norėjau užkariauti sostą,
ją padaryti karaliene, bet deja . . .
SOLANO. Visi mes esame kalti dėl jos mirties.
Ir mes ir jūs. Taip pat ir dailininkas.
VITTORIO. Tiesa. Jei vis dar reikalaujat, kardinole,
tą dailininką aš galiu paleisti.
SOLANO. Pirma reikėjo susiprasti,
kada ji taip dėl to kankinos.
VITTORIO. Jūs manot, kad dėl to princesė mirė?
SOLANO. A! vienas Dievas tai težino.
VITTORIO. Man jos mirtis baisia šviesa nakties
miglas praskrodė. Štai kad ir paveikslas.
Dabar su juo nebenorėčiau skirtis.
SOLANO. Na kaip gi čia dabar? Juk jūs pirma
bjauria erezija jį laikėt.
VITTORIO: Tai kas? Dabar šita Madona man įgavo
kitokią — vertę — atminimo.
Per šermenis norėčiau pastatyti ją
galvugalėj kunigaikštienės.
Diduomenei ir mano valdiniams tai būtų
lyg jos dorybių veidrodis.
SOLANO. Deja, net ir gražiausia pagarba
mums jos nebeprikels.

VITTORIO. Suprantama. Bet mūsų pareiga —
gražiausiai ją pagerbti.
Jei pritariat man, kardinole,
aš dailininką tuoj atsiųsiu.

SOLANO (atsistoja). Atsiųskit (Kunigaikščiui išėjus, jis ilgai žiūri į Madonas paveikslą ir nepastebi, kaip įeina Izabelė).

13.

IZABELĖ (priėjusi prie Solano, švelniai).
Gražus paveikslas, kardinole.

SOLANO. Gražus . . . šešėlis to kažko aukštesnio,
ko žemėj nesuvoksim niekada.
Kaip kurmiai saulės.

IZABELĖ. Atleiskit. Aš norėjau pasiklausti.
Kaip jūs norėtumėte, kardinole,
princesę pašarvoti.

SOLANO. Kaip galima gražiau, kunigaikštyte.
Gal tais pačiais vestuviniais drabužiais,
kaip vakarykščią sužadėtinę.

IZABELĖ (patylėjus). Ar jums princesė, kardinole,
prieš mirtį nieko nesiskundė?

SOLANO. Ji mums sveika atrodė, nors širdis
nebuvo perstipri.

IZABELĖ. O man dėl jos begalo neramu.
Man rodosi, kad aš — kalta.
Jei būčiau aš numaniusi, kad ji tokia,
aš būčiau nepatarusi, kad ji
nusižudytų.

SOLANO. Dėl ko nusižudytų?

IZABELĖ. Dėl dailininko.

SOLANO. Jūs kliedite turbūt?

IZABELĖ. Kitokių būdų jam išgelbėti nebuvo.

SOLANO. Neskleikit netiesos, kunigaikštyte.
Širdies liga princesė mirė!

IZABELĖ. Aš nieko blogo . . . Jos garbės pažeminti
aš nenorėjau.

SOLANO. Galų gale, kas žino. Gal Viešpaties
Apvaizda buvo skyrus meile ir auka
išgelbėti kūrėją?

IZABELĖ (patylėjusi). Dar vieną prašymą
į eminenciją turėčiau.

SOLANO. Sakyte.

IZABELĖ. Po viso to, kas atsitiko,
man šis palocius — pertvankus.
Kol Adalberto dar neištrėmė,
užtarkite mane, prašau, pas brolį,
kad jis nedraustų susituokti.

SOLANO. Ir jūs, kunigaikštyte?

IZABELĖ. Jūs ką tik sakėt, kardinole,—
kūrėjui turi moteris pasiaukoti.

SOLANO. Klaidingai jūs mane supratot.

IZABELĖ. Galų gale tai filosofija.
O man svarbiau gyvenimo srovė,
kad laimės burtas nepraplauktų.

14.

SOLANO (pamatęs įeinantį Adalbertą).
O, štai ir dailininkas.

IZABELĖ. Turbūt galiu tikėtis, kardinole?

SOLANO. Tikėkitės. Užtarsim. (Sėda).

IZABELĖ. Dėkoju, eminencija. (Į Adalbertą).
Maestro. . . kai pabaigsite čia reikalą
norėčiau porą žodžių.

ADALBERTAS. Tik jūs manim neapsivilkite,
kunigaikštyte. Aš taip pat norėsiu,
kad man šį-tą paaiškintumėt.

IZABELĖ. Ir aš taip pat. (Išeina).

ADALBERTAS. Jūs, rodos, kardinole, kvietėte mane.

SOLANO. Ar tu žinai, kad savo mirtimi
princesė laisvę tau padovanojo?

ADALBERTAS. Žinau. Tai ne pirma auka. Todėl
ir mano siela rauda, lyg našlaitė.

SOLANO. Mes nujautėm. Tave perspėję buvom.

ADALBERTAS. Nuo pat pirmos dienos, kai ją išvydau,
ji pasirodė, lyg žvaigždė keleiviui,
kurs jūrose paklydęs dreba,
kad debesys jos neuždengtų.
Dabar, kai jos skaisti vėlė, lyg žiedas,
nulinko prieš dangaus Kūrėjo sostą,
ji tapo nemari, ir laiko pilkuma
man jos užtemdyti nebeįstengs.

SOLANO. Be idealo, be žvaigždės gyvenimas —
klaidi kelionė aklą naktį.
Bet ta žvaigždė, sūnau, tėra viena.
Viena ir amžina. Tik spinduliai
keleivių sielose atsispindi
vis kitokiom spalvom.

ADALBERTAS. Galbūt ir taip.

SOLANO. Ir mūsų kelias trumpas. Kol pabaigsim,
gal tu sutiktum mums palikti tą Madoną.
Tuo tarpu kunigaikštis nori
per šermenis ją pastatyti
gale princesės karsto.

ADALBERTAS. Palaukite. Ar tik ne čia bus priežastis,
dėl ko man tas tironas davė laisvę?

SOLANO. Galbūt tik iš dalies.

ADALBERTAS. Kodėl jūs, kardinole, vis mėginate
užtarti jį? Juk šitas budelis
kalčiausias, kad princesė Beatričė
šviesias akis užmerkė.

SOLANO. Galbūt ir mes kalti?

ADALBERTAS. Ne, kardinole! Už princesės mirti jūs
turėtumėt pašaukti tą veidmainį,
kad prieš Timidės tribunolą atsakytų.

SOLANO. Bet kerštas mums princesės nebesugrąžins.

ADALBERTAS. Ne kerštas, bet teisybė šaukia. Taip.
Juk argi galima, pakęsti,
kai atskalūnas kunigaikštis
globoja tikinčiuosius ir bažnyčią
tamsiesiems savo interesams?

SOLANO. Bet kas daryti, jei viešai jis elgiasi,
kaip tikintysis?

ADALBERTAS. Čia Inkvizicijai kaip tik išpultų,
prieš jį pakelt grėsmingą ranką.

SOLANO (žvilgterėjęs į duris tiesiai).
Atrodo, kažin kas įeiti nori. (Palaukęs).
Jei neina . . . tęskite toliau.

ADALBERTAS. Šlykščiausia, kardinole, tai,
kad kunigaikštis juokiasi iš Dievo,
bet tiki į šetoną.

SOLANO. Iš kur jūs šita žinot?

ADALBERTAS. Tai Inkvizicijoj galiu po priesaika
paliudyti, nes pats kalėjime man sakė,
kad jam Piktasis padedąs.

SOLANO. Deja, su Inkvizicija, su prievarta
nepanaikinsi pikto, nė žmonių
neišganysi.

ADALBERTAS. Bet jūs — Bažnyčios princas, kardinole.
Tai jūsų pareiga pakelti vėliavą
kovoj su veidmainingu atskalūnu
ir demaskuoti jį viešai.

SOLANO. Kova su juo labai sunki, o aš . . .
jėgų nebeturiu.

ADALBERTAS. Tai aš padėsiu jums ir talkininkų
sujieškosiu.

SOLANO. Ta nelaukta mirtis mane visai palaužė.

ADALBERTAS. Ta nekalta auka kaip tik įpareigoja
paskelbti kovą veidmainystei.
Kad būtų pagrindo jums, kardinole,
tuojau paduoti skundą Romai,
aš savo liudijimą jums raštu

išdėstysiu. (Jis eina laukan pro duris tiesiai, bet, dar nesuspėjęs jų uždaryti, aikteléja ir, susiėmęs krūtinę, atgal išsvirduliuoja. To tarpu pradeda skambėti miesto bokštų varpai, kurių gaudimas atrodo muzika).

SOLANO (eidamas į Adalbertą).
O, Viešpatie! . . Tu kruvinas.

ADALBERTAS (sudribdamas į artimiausią kėdę).
Atkeršijo. Atkeršijo.

SOLANO (užsidengdamas kumštimis veidą).
Koksai žiaurumas! Koks žiaurumas . . .

ADALBERTAS (pakėlęs galvą).
Klausykite . . . Ar girdit? Muzika.

SOLANO. Tai tik varpų malda . . . pasauliui skelbia apie princesės Beatričės mirtį.

ADALBERTAS. Klausykite, jie gieda. Gieda už kalnų.
Ten. Šiluvoj. Prieš mano apžadų Madoną.
Ir kunigai ir išmintingosios mergelės.
Išeina pasitikt su žiburiais.
Karališkosios Sužadėtinės. Ir gieda:
Sveika, Jūrų Žvaigžde,
Visada Mergele.

SOLANO (tylus, muzikai aidint, mirštantį laimina [kryžiaus ženklu)

UŽDANGA

IZIDORIUS VASYLIŪNAS

Mūsų muzikinis gyvenimas tremtyje

Trečius metus begyvendami stovyklose, suspėjome susidaryti tam tikrą „suvereninį" gyvenimą, kuris nevisada galima pozityviai vertinti. Tatai ypatingai ryšku, turint galvoje mūsų muzikinį tremties gyvenimą.

Nežiūrint stipriai veikiančios aplinkos, nepaprastai impulsyvaus muzikinio gyvenimo, kuris aplinkui virte verda, kunkuliuoja, neminint jau nesuskaitomos daugybės muzikinių žurnalų arba straipsnių apie muziką, kurie pasirodo beveik kiekvienam laikraštyje arba bendro pobūdžio žurnaluose, — mūsų muzikinis gyvenimas plaukia savo nuosava vaga, tyliai, ramiai, nesikarščiuojant, nesijaudinant, nesistengiant ką nors pakeisti, pagyvinti, sukelti kokį gyvesnį įspūdį, sužadinti susidomėjimą.

Kad ir nepilnai su muzikine aplinka susiduriant, vis tik nenoromis kyla mintis mesti bendrą palyginamąjį žvilgsnį į mūsų muzikinį tremties gyvenimą, žvilgsnį kritišką, kuris, kad ir prabėgomis, leistų pamatyti, kokioje būklėje yra mūsų muzika, ar ta būkle galime būti patenkinti ir ką begalėtume pakeisti bei pagerinti.

Kalbėdami apie muzikinį gyvenimą, turime paryškinti tris atskirus momentus, būtent — muzikų, visuomenės ir spaudos. Kiekvienas šių faktorių yra pakankamai savarankiškas ir į bendrą muzikinį gyvenimą įneša didelę ir reikšmingą dalį. Galima drąsiai teigti, kad visos šios sritys darniai jungiasi į nedalomą visuomeninį kompleksą, kuriame ryškiai atsispindi vieno kurio momento persvara su žymiai teigiama ar neigiama įtaka visam muzikos gyvenimo pasireiškimui.

V. K. Jonynas

Beethovenas Prancūzų Zonos pašto ženkluos.

Ligi šiolei, jei buvo kalbama apie muzikos gyvenimą, vis turėjo galvoje tiktai muzikus ir jų pasirodymus. Tiesa, bemaž visi muzikai stvėrėsi darbo labai intensyviai. Muzikų pareikalavimas yra toks didelis, kad jokiu būdu su mūsų menku 20 nepriklausomų metų prieaugliu šio pareikalavimo patenkinti neįmanoma. Reta stovykla turi savo vargonininką, ne kiekviena gimnazija turi savo muzikos mokytoją, žymiai daugiau turėtume chorų, jei būtų chorvedžių, o apie savo simfoninį orkestrą ir svajoti nedrįstame, nes fiziškai neturime jam pakankamo skaičiaus paruoštų muzikų. Turime vos keletą koncertinių pajėgų, kurios toli gražu nepajėgia palaikyti intensyvaus veiklumo jau vien dėl nepaprastai žiaurių stovyklinio gyvenimo sąlygų.

Nepaisant tokio muzikos darbuotojų trūkumo, jaučiamas lyg ir pasitenkinimas dabartine padėtimi. Nėra vargonininko? Na, ką daryti, reikia kaip nors apsieiti, o ilgainiui, žiūrėk, ir apsiprantama, ir daugiau jo nejieškoma. Jei gimnazijai trūko muzikos mokytojo, buvo lyg ir ne viskas tvarkoje, ypač per kokį gimnazijos parengimą, na, stačiai, nepatogu be choro. Bet atsiradus mokytojui, į muziką jau žiūrima lyg į nereikalingą dalyką, mažinamos muzikos pamokų valandos, gal tik chorui mokytojo tereikėjo, mat, reprezentacija, o šiaip tai beveik buvo apsipratę.

Panašus dalykas ir su koncertais. Rodos, nedaug turime koncertuojančių: A. Kuprevičius, Zaunienė, Dambrauskaitė, Rutenis, Nauragis su Augaityte, Jakubėno grupė, augsburgiškiai, Kačinsko vadovaujami, Mikulskio ir Sodeikos ansambliai, keletas chorų, pagaliau opera; o vis dėlto ir jų koncertų lyg ir per daug. Dar jeigu ansamblis su tautiniais šokiais — įvairumas. Bet tie, solistai, na, ir kaip čia gali išlaikyti visą vakarą vieno klausydamas!

Čia ir iškyla svarbiausioji muzikos problema — s a n t y k i s v i s u o m e n ė s s u m u z i k a. Rodos, tiek maža teturime muzikų, bet ir tų per daug. Va, vieną kartą į metus nueiti į koncertą, ir dar į stipriai mišrų, tai ir pakanka. Bet dažniau?! . . .

O kur repertuaro klausiamas? Kas mums miela? Liaudies daina? Taip! Ji verta dėmasio ir pagarbos. Ji niekad neprivalo mums nusibosti. Jai iškelti turime nuolat darbuotis, kad būtų geriau, tobuliau atliekama, geriau apdirbama. Turime nuolat jieškoti vis naujų liaudies dainų — jų tiek dar yra nesurašytų liaudyje. Ir čia, tremtyje, iš senesnių žmonių dar galime visą eilę pririnkti. Bet kiek jų yra pas kompozitorius, sutvarkytų, gražiai sucharmonizuotų, visai dar nežinomų. Negalime pasitenkinti vien populiariomis, jau iki įkyrumo nudainuotomis dainomis. Liaudies dainoje turime jieškoti daugiau turinio, kai tuo tarpu dabar daugiau jieškoma efekto.

Bet kas daugiau? Juk liaudies dainos pakakti negali. Kas būtų iš literatūros, jei tik liaudies dainas tespausdintume ir jas teskaitytume!

Čia ateina vokalinis solistų repertuaras, kuris yra mums kiek labiau žinomas ir girdėtas, daugiausia, žinoma iš matytų operų.

Jei paminėsime individualiąją lietuvių kūrybą, rasime, kad pasisekimą turi tie veikalai, kurie arba geresniu atveju imituoja liaudies stilių, arba parašyti pramoginiu stilium, dėl kurio jie visai koncertams netinka. Bet vos kuri kompozicija komplikuotesnė, juo mažiau ji turi savo gerbėjų.

O ką besakyti apie instrumentalistų programas. Jų repertuaras iš viso nesuprantamas. Juo nusiskųsti bandyta net viešai, spaudoje. Koks tai baisus nuobodumas — kažkokios sonatos, ir ką jos turi reikšti. Kas supras tuos pavadinimus — allegrai, adadžijai, skercai! . . .

Čia iskeltina didelė pačių muzikų kaltė. Ir šiandien dar turime mažą nuošimtį muzikų, kurie kaip menininkai eitų į visuomenę su stipriai išugdytu skoniu su drąsa savo estetinėms pažiūroms. Daugumas lankstosi prieš katučių triukšmą, pataikaudami žemiausiems publikos įnoriams. Jei patys muzikai būtų kiek sąžiningesni ir rūpintųsi daugiau muzikine kultūra, o ne savo pasisekimu, šiandien mūsų koncertinėse estradose neskambėtų tokie banalūs, neskoningi, pigūs kūriniai, kaip Paulausko „Jūreivių maršas" ir „Miškų gėlė", Jonušo „Lietuviškas valsas", kuris, be pavadinimo, nieko daugiau lietuviško neturi, V. Kuprevičiaus „Pajūriais", visa eilė Sogino kompozicijų, giminingų šlagerinėms nuotaikoms ir panašūs. Čia patys muzikai kalti nepakankamai atrinkdami savo repertuarus arba dėl permažo muzikinio išsiauklėjimo nepakankamai atsakingi už savo veiklą. Tiesiog skaudu matyti, kaip nesąmoninga visuomenė tokių muzikų vedama prie visiškos muzikinio gyvenimo karikatūros. Muzika nėra toks siauras dalykas, kuris muzikams terūpėtų, kaip daugelis kad galvoja. Muzikos pomėgis yra taip stipriai įgimtas visiems, kad nėra pasaulyje žmogaus, kuriam muzika būtų visai svetima. Daugiau ar mažiau, linksmą ar liūdną valandą, kiekvienas instinktyviai muziką išgyvena. Ir juo kas labiau savo muzikinį pajautimą išlavina, juo daugiau jis save praturtina, daugiau praplečia savo sielos išgyvenimų skalę, padidina vidaus interesų skaičių, atbaigia savo ineligenciją.

Besiremdami šiuo įgimtu muzikos pajautimu, turime uždėti sau pareigą rūpintis muzikiniu savęs auklėjimu, arba tiesiog muzikiniu savo gyvenimu. Kadangi muzikinis visuomenės gyvenimas reiškiasi ne tiek aktyviąja, kiek pasyviąja forma, ne tiek pati visuomenė dainuoja ar groja, bet daugiau klauso kitų atliekamų kūrinių, tai visuomenei neturi būti vis tiek, ką ji klauso ir kiek klauso. Klausantis banalių dalykų, ir jos muzikinis gyvenimas yra banalus; vėl klausantis kartą į metus kad ir gero koncerto, muzikinis gyvenimas bus lygus nuliui. Tai bus daugiau atsitiktinumas, kuris neturės jokių pozityvių bruožų.

Muzikinis gyvenimas bus tada gyvas, jei koncertai, bet geri koncertai, pasidarys kasdienine duona be kurios bus sunku išsiversti. Pasiteisinti čia nenusivokimu beveik negalima. Muzikos gyvenimui išvystyti ir palaikyti nereikia ypatingų studijų. Jei gali suprasti liaudies dainą, suprasi ir Beethoveno simfoniją, tik reikia ją, tą pačią simfoniją, išgirsti bent penkis kartus. Ir liaudies daina, jei visai nauja ir negirdėta, iš pirmo karto nebus suprasta. Šia prasme mūsų visuomenės muzikinis gyvenimas yra dar labai labai primityvus. Jis turi aiškų atsitiktinumo požymį. Vieną kartą per metus, dar ansamblis, su liaudies daina ir šokiais bus aplankytas. Daugiau — ne. Į solisto koncertą daugelis ir varomas nenueitų. Ir šią kategoriją sudaro ne vien paprasti žmonės, bet ir daugumas inteligentų, kurių inteligentiškumo išbaigimui kaip tik trūksta štai šito muzikinio gyvenimo. Bet ir paprasti žmonės čia turi lengvą būdą praturtinti savo sielos gyvenimui, jei nenori, kad gyvenimo pilkumas, ypačiai atitrūkus nuo gimtosios žemės, išstumtų juos į mums taip gerai pažįstamą proletariato kategoriją.

Mūsų muzikiniame gyvenime dideli vaidmenį turi spauda. Spauda gal sekmingiausiai galėtų išjudinti to gyvenimo primityvumą. Bet, be menkų rezencijų ir stačiai kokčių kai kurių ansambliams panegyrikų, spaudoje labai maža ką terandame. Čia nėra spaudos kaltė. Ir čia mums trūksta darbininkų. Mes neturime nė vieno muzikos istoriko, esteto, filosofo arba, kaip vokiečiai vadina. Muzikwissenschafterio. Dainininkas ar instrumentalistas, dirigentas ar kompozitorius nėra paruoštas rašyti apie muziką. Tai visai atskira profesija. Ir šios profesijos žmonių mes absoliučiai neturime.

Tat ar nuostabu, kad tokia tyla mūsų spaudoje muzikos klausimais? Jei kuris muzikos menininkų, sielodamasis muzikos kultūra, griebiasi plunksnos, tai tuo pačiu atsitraukia nuo savo tiesioginių pareigų. Bet ir tada negali visko apžvelgti, nes nėra tam paruoštas. Ir tokio žmogaus negalima greitai paruošti. Freiburgo universitete muzikos dalykus (Musikwissenschaft) studijuoja ir vienas lietuvis (Germanavičius), bet mokslas trunka ketverius metus, ir tas žmogus negreit galės įsitraukti į muzikos gyvenimą.

Tačiau taip toliau palikti negalima. Jeigu spauda liks abejinga muzikos reikalams, tai ir visas muzikinis gyvenimas vargu ar bepajudės teigiama linkme. Pirmoje eilėje čia pačios redakcijos turėtų daugiau dėmesio kreipti į muziką. Duoti eilę vertimų iš tinkamos svetimos spaudos pagal muzikų nurodymus galėtų ir ne muzikai. Tat jau supažindintų visuomene su viso pasaulio muzikos gyvenimu ir tuo pačiu žadintų domėjimąsi muzika.

Redakcijos turėtų būti apdairesnės, leisdamos rašyti ne muzikams individualius muzikos straipsnius ar kritikas, ypač atsiliepimus apie įvairius pasirodymus. Tuo būtų apsaugota visuomenės muzikinė nuovoka.

Aktualesniais muzikos gyvenimo klausimais netsisakys pasidalinti savo nuomone ir muzikos specialistai kad ir atitrūkdami nuo tiesioginių pareigų, jei į juos bus reikiamu momentu kreipiamasi. Labai klaidinga nuomenė tų spaudos darbuotojų, kurie visą muzikinio gyvenimo rūpestį nori suversti muzikams. Muzikai gali tik talkininkauti ir tai daugiau iš savo specifinių sričių. O kadangi muzika nėra vienų muzikų dalykas, bet ir pačios visuomenės, tuo pačiu spaudos pareiga rūpintis muzikos dalykais jei ne daugiau, tai bent lygiomis su kitomis kultūrinėmis bei visuomeninėmis apraiškomis.

Suvedant visa krūvon, reikia pasakyti: mūsų muzikinis tremties gyvenimas yra labai primityvaus laipsnio, neintensyvus, turi daugiau atsitiktinumo pobūdį, reiškias daugiau pramogine negu grynai menine prasme. Daugelis muzikos darbininkų skaudžiai apsirinka pasirinkdami repertuarą ir tuo smukdydami publikos skonį. Visuomenė perdaug pasyvi muzikos dalykams. Spaudoje permaža keliamas muzikos klausimas.

Vokietija yra pasaulinis muzikos centras. Turime puikią progą savo tremtinio gyvenimo pilkumą praturtinti naujomis vertybėmis. Jos pravers mums kiekviename pasaulio kampe. Maža to kad muzikinėmis vertybėmis praturtinsime savo sielos gyvenimą: jos suteiks dar kultūringo žmogaus vardą.

Tat nepalikime mūsų muzikinio gyvenimo merdėti. Leiskim veikti muzikinei aplinkai jos aukščiausiomis formomis ir lankydami rimtus koncertus, skaitydami muzikinius žurnalus, gyvai besidomėdami savo muzikų kūryba.

KŪRYBOS PASAULY

VERTINIMAI

Dūžtančio liberalizmo romanas

Vincas Ramonas **KRYŽIAI**, romanas, Išleido PATRIA Tübingen, 1947 — 400 lietuviškos knygos sukakties — metais, 286 psl. Kaina 10 RM.

Kai Vakaruose (Prancūzuose) pastaraisiais laikais gausiausiai astovaujamas literatūros žanras yra romanas, tai lietuviuose tą vietą užima lyrika. Taip buvo prieš karą Lietuvoj, taip dabar yra tremtyje — lyrikai pirmauja ir gana stiprių kūrinių duoda. Tai gal ir normalu lyrikų tautoje. Tačiau negalima pasakyti, kad šitaip mūsų tautos visas kūrybinis pajėgumas būtų plėtojamas ir kad šitokia padėtis mus patenkintų. Mes ir seniau pasigesdavome pasakotojų-romanistų, kurie iškeltų svarbias problemas ir atskleistų platesnį ir gilesnį gyvenimą. Todėl reikia džiaugtis, kad V. Ramonas su savo „Kryžių" romanu į šituos mūsų lūkesčius atsiliepė ne taip sau atsitiktinai, atkištinai, bet davė tikrą romaną.

Kaip literatūros teoretikai sako, romanas paprastai plačiai atskleidžia kokią nors svarbią problemą plačiame visuomeniniame fone, turi išvystytus ir psichologiškai pagrįstus charakterius, nekalbant apie menišką kalbą, kuri privaloma kiekvienam literatūros kūriniui. Jei išeidami iš šitų romano apibrėžos apmatų, mesime žvilgsnį į V. Ramono „Kryžius", tai turėsime pripažinti, kad jo kūrinys tuos elementus didesniame arba mažesniame laipsnyje turi.

„Kryžių" romano keliama problema — idėjinė-psichologinė — liberalistinio materializmo sudužimas jo paties sukurtose gyvenimo aplinkybėse. Mums tai labai svarbi, aktuali ir tiesiog tragiškai pastatyta problema. Jos tragiką Vincas Ramonas sukoncentruoja apie vieną šeimą, tikriau apie stambų Suvalkijos ūkininką Kreivėną. Jis — maždaug šliupiškų pažiūrų žmogus. Jis netiki nei į Dievą, nei į sielą ir kovoja su kunigais, kaip su žmonių mulkintojais. Jis skaito materialistinės krypties „Kultūros" žurnalą ir tiki, kad visas problemas išsprendė arba greit išspręs mokslas. Todėl jis taip pat tiki į žmonijos pažangą ir pats yra tos savotiškai suprastos pažangos skleidėjas ir vykdytojas. Jis stengiasi ūkį tvarkyti moderniškai, be tradicinių sentimentų, su technikos ir mokslo pagalba. Tą savo tikėjimą pažanga ir jos vykdymą jis afišuoja net pieninių karvių vardais — Elektra, Turbina, Opera, Pažanga.

Kreivėnas pagal savo materialistines pažiūras turi susiformavęs ir savo dorovę — be krikščioniškų dėsnių. Todėl jam atrodo viskas leista, kas nekenkia jo interesams. Jis šitaip ir elgiasi. Jis — „laisvas" žodžiuose, „laisvas" poelgiuose su kaimynais, ypač „laisvas" su moterimis. Kaip šių pastarųjų laisvių rezultatą jis turi nelegalų sūnų, kuris nešioja Giružio pavardę.

Savo „pažangias" pažiūras ir savo „laisvą" dorovę Kreivėnas skleidžia ir skiepija savo artimiausioj aplinkoj. Jis dėl to nuolat pjaunasi su savo žmona, kuri, kaip aiški katalikė, nepritaria vyro ateizmui ir auklėja vaikus savo dvasioje. Tiesa, sūnų Petrą, jau agronomijos studentą, Kreivėnui yra pavykę pasukti liberalistinio materializmo kryptimi, padaryti jį varpininku, tačiau šis jo laimėjimas gana paviršutinis. Jam geriau sekasi su nelegaliu sūnum, Juozu Giružiu. „Gyvenimas — kova. Atmintinai išmokau. Ponas Kreivėnas dar mažą išmokė . . . Dabar man ir be mokslų aišku, kad pasauly vieta tik stipresniam ir gudresniam", pareiškia račiuš Giružis (38 s. psl.). Ir tarnus Kreivėnas stengiasi turėti „pažangius", be „prietarų", neinančius į bažnyčią. Ypač jis ieško tokių tarnaičių. Tik jų pažangumas dar turi reikštis sveikata ir grožiu, nes prie tokių Kreivėnui smagiau meilintis ir, palankioms aplinkybėms susidėjus, seksualinius reikalus patenkinti.

Tačiau šitas teorinis ir praktinis materializmas nusigręžia prieš Kreivėną, kai Sovietų Sąjungos kariuomenė okupuoja Lietuvą. Tie pažangieji jo tarnai ima prieš jį „sukilti". Jie pradeda nebeklausyti jo įsakymų. Per žemės parceliaciją Kreivėno kumetis gauna derlingus rėžius iš savo šeimininko branginto lauko. Tada ir Kreivėno ūkinė pažanga ir gerovė ima šlyti. Ir psichologinės sunkenybės jam pačiam susidaro. Štai jo sūnus Petras, grįžęs atostogų iš Dotnuvos, jau nebėra materialistinės pažangos entuziastas. Jis jau yra pamatęs, kad mūsiškiai socialistai ir nemaža tariamųjų pažangiųjų yra pasidarę svetimųjų (Rusijos komunistų) tarnais ir beveik savo krašto bei žmogiškų teisių išdavikais. Kaimynės Elziutės Grūštaitės draugystėje Petras aiškiai grįžta prie tikėjimo savo ujamos motinos tyliam džiaugsmui ir tėvo pykčiui bei nusiminimui. Tada Kreivėnas ir žmonos kritikai, nukreiptai prieš „pažangiuosius" ir jį patį, nebepajėgia efektingai atsikirsti, nes gyvenimo faktai jos kritiką pradeda patvirtinti. O Kreivėno nelegalus sūnus, ypač suaktyvėjęs per tariamojo liaudies seimo rinkimus, vis labiau iškyla, kaip komunistinis veikėjas, prieš kurį Kreivėnas turi lenktis. Tiesa, Kreivėnas, kuris ligi šiol turėjo Giružį savo įtakoj, stengiasi ir toliau jį išlaikyti sau palankų. Tuo tikslu jis vis dar stengiasi supiršti tą račių su pasiturinčio ūkininko dukterim Elziute. Tačiau kai šitie planai nepavyksta, o Giružis sužino, kad Kreivėnas meilinasi audėjai Magdutei, kurią Giružis nuo seniai myli, ypač kai jam paaiškėja, kad jo meilės varžovas yra drauge ir jo nelegalus tėvas, tada šis komunistinis veikėjas ima siautėti prieš Kreivėno klasę — visus „buožes" ir „liaudies priešus". Kai Kreivėnas vokiečių-sovietų karo pradžioje nuo kapinaičių su paslėptu džiaugsmu stebi bėgančią bolševikinę kariuomenę, išslutęs, nes priverstas bėgti į Rusiją, Giružis įskundžia Kreivėną kaip sovietinės kariuomenės kenkėją ir vokiečių talkininką. Enkavedistai tuojau jį likviduoja drauge su kaimynu Grūštu prie improvizuotų kryžių. Šitokiu būdu aršus kovotojas prieš kryžių netiesiog tampa nukryžiuotas savo paties auklėtinio.

Taigi, iš šios tragikos analizės matyti, kad teorinio bei praktinio ma-

terializmo ir ateizmo problemą V. Ramonas savo romane yra pastatęs aštriai, kritiškai ir aktualiai. Jis parodo kaip materialistinės teorijos, vaizduodamos žmogų, kaip gyvą materijos gniužulą, atpalaiduodamos jį nuo dorovės, priveda gyvenimą iki tokio būvio, kad nuoseklesni materializmo vaikai (komunistai) ima ėsti ir naikinti liberalistinio ateizmo tėvus. V. Ramonas „Kryžiuose" atskleidžia, prie ko veda gyvenimas, kai atmetamas bent vienas įgimtosios žmonių dorovės dėsnių, kurie yra išreikšti dešimty Dievo įsakymų.

Šitą liberalistinio materializmo kritiką mums ir Kreivėnui išdėsto jo paties sūnus Petras, komunistinio antplūdžio sukrėstas. Jis nurodo, kad bolševikai yra nuoseklūs: „Jeigu jie paskelbę, kad Dievo nėra, atmetė visus Jo įsakymus, tai turėjo atmesti ir šitą: „Nenorėk nė jaučio, nė asilo... ir taip toliau, kuris yra tavo artimo". Nesuprantu tik, kodėl mūsų kairieji.. pažangieji... bedieviai (kaip juos geriau pavadinti?) kodėl jie tokie nenuoseklūs? Net juokinga ir kartu pykti reikia. „Ponai bedieviai", norisi jiems pasakyti: „Dievo nepripažįstat, taigi atmetat ir Jo įsakymus. Svetimoteriauti leidžiat ir patys svetimoteriaujat". „Kam varžyti žmogaus laisvę, jeigu tas sveikatai nekenkia". Juk taip sakot? — nusijuokė Petras. — Bet kada iš jūs nori atimti penkių aukštų namą, tai tuoj atsimenat Dievo įsakymą: „Nenorėk nė jaučio, nė asilo . . ." Turbūt dėl to atsimenat, kad tame penkių aukštų name yra minkštesnė lova. Paleidot gyvulį, o kada jis pribėgo prie jūsų kupetos, tada rėkiat. E, nerėkit, nesulaikysit!

— Koki gyvulį? — suriko tėvas, nustebimo perblokštas.

— Mane! Jeigu Dievo nėra, tai žmogus neturi sielos, ergo, aš gyvulys, o jeigu gyvulys, tai turiu būti tikras gyvulys ir kuo didesnis, tuo geriau. Duokit man ragus kuo ilgiausius, kad galėčiau prisimušt prie lovio. Jūs leidžiat svetimoteriauti, o tas man, gyvuliui, patinka. O vogt, užmušt? Nenorėtumėt leist? Uždrausit?

— Yra įstatymai. Tu, ką čia dabar? — stebėjosi tėvas išpūtęs akis.

— Dievo ar žmonių įstatymai? Jei jie ne Dievo, tai man tik nusispjauti. Ko man bijoti, jei viskas baigiasi čia, jeigu po mirties man nereiks atsakyti? Užmušiu, nudursiu savo ragais kiekvieną, nudursiu dėl patelės ar samčio jovalo. O aš esu ir pavydus. Kodėl jūs, ponai, galit turėti truputį aukso, o aš ne? Aš apsidairau, susijieškau daugiau tokių kaip aš, galvijų. Mes iškeliam kruviną vėliavą ir šaukiam: „Išalkusi minia pirmyn!"

Atsakydamas į tėvo replikas, jo sūnus toliau tęsia: „Taigi mes vienijamės ir griaujam jūsų įstatymus. Mes leidžiam naujus: „Mirtis mūsų klasės priešams!" Ir užmušam juos. Užmušam viešai, net pasauliui pasigirdami tuo. Visi kiti tur mums pritarti, o jei ne — užmušam ir juos. Žinoma, mes patys nenorim, kad mus užmuštų. Kaip gi gyvulys galėtų to norėt?... Žinoma, mes vienas kitą irgi subadom. ir mus už tai baudžia. Ką padarysi, kad tave vieną bausti užpuolė visas būrys. Neapsiginsi, ragai per silpni, bet sąžinės graužimo dėl mūsų padarytos žmogžudystės mes nejaučiam. Sąžinės graužimo! Sąžinės nėra, nes sielos nėra. Pagaliau... jeigu mus ir nubaudžia... kad ir mirtimi... tai bausmė nedidelė. Sutrumpino tik laiką kapstytis po šitą mėšlyną, kurį jūs vadinat žeme" (155—157 psl.). Vaizdžiai ir kritiškai išdėstęs nustebusiam tėvui idėjinę raidą nuo liberalizmo iki bolševizmo, Petras daro šitokias išvadas: „Dievo įsakymai, kaip laikrodžio ratukai. Išimk vieną, ir visas mechanizmas sustos". „Man viena aišku — arba su bolševizmu, arba su Dievu. Vidurio kelio nėra" (158 psl.). „Kiekvieno kairiojo nuoseklus kelias eina į bolševizmą. Ko susot prie nuosavo namo, prie tarno ir tarnaitės?" (157 psl.).

Be abejo šita liberalistinio materializmo ir atejizmo kritika, kurią atskleidžia V. Ramono „Kryžiai", užkietėjusiems tų pasaulėžiūrų sekėjams nepatiks. Bet tiesesniems ir atviresniems tų nuotaikų žmonėms ji duos progą sąžinės sąskaitai padaryti. O tai kaip tik kalba už romano idėjinį svorį, nes paprastai idėjos, kurios visiems patinka, dažniausiai yra banalios, paviršutinės idėjos.

Tačiau idėjinis literatūros veikalo svoris nebūtinai pasako jo meniškąją vertę. Čia svarbu ne vien idėjų reikšmingumas ar aktualumas, bet daugiau jų įkūnijimas tokia forma, kad ji sudarytų tikrovės iliuziją. O kaip gi yra su „Kryžių" idėjos įkūnijimu? — Bendrai imant, reikia pasakyti, ji yra glaudžiai sutapusi su medžiaga, daugely atvejų iš tikrųjų sudaro tikrovės iliuziją. Kadangi aktualią problemą autoriui yra sunkiau realizuoti negu labiau nuo dienos rūpesčių nutolusią, galima sakyti, kad Ramonui „Kryžių" romanas apskritai pasisekė, nors atskirose vietose ir pasiliko trūkumų.

V. Ramonas iš aktualijų pavojaus gana laimingai išėjo todėl, kad jis, kaip tikras romanistas, savo veikėjus yra pastatęs į labai konkrečias aplinkybes tiek istoriniu, tiek geografiniu atžvilgiu. Kreivėno liberalistinė materializmo krizė ir katastrofa vyksta pasaulinių sukrėtimų pradžioj, antrajam pasauliniam karui prasidėjus, nuo 1939 m. Kalėdų iki 1941 m. birželio mėn. 22 d. (vokiečių — sovietų karo pradžios). Kreivėno ir jo šeimos drama yra glaudžiai susieta su visos Lietuvos to laiko įvykiais — su tuo didžiuliu visokiariopu sukrėtimu, kuris prasidėjo Lietuvoj su bolševikų įgulų atėjimu ir aukščiausio laipsnio pasiekė su 1941 m. birželio 14—17 dienos lietuvių masinėmis deportacijomis į Sibirą ir kruvinomis egzekucijomis birželio 22—26 dienomis. Konkretumo iliuziją romane sustiprina ir labai aiškiai nusakyta veiksmo vieta — tarp Mariampolės ir Liudvinavo yra Kreivėno ir jo kaimynų sodybos. Ir visi svarbieji veikėjai iš čia. Nors Kreivėnas ir Giružis kartais nuklysta į periferiją, pas Magdutę prie Alytiškės girios, tačiau ir toji periferija yra tik už kilometrų, o ne už dešimčių. Dėl rašytojo pastabumo ir susigyvenimo su ta apylinke visi svarbesnieji veikėjai yra aiškūs kapsai nuo Mariampolės, išskyrus vieną nedzūkišką dzūką Grūštą. Be šios išimties visi jie kalba, kaip tikri kapsai, gudraudami, visada su sąmojum ir neretai su ironija. Todėl vienas skaitytojas, kuris pažįsta Mariampolės apylinkes, yra pasakęs, kad tokių paraduojančių storkaklių ūkininkų, kaip Kreivėnas, jis turįs prieš akis ne vieną. Ir V. Ramonas savo pagrindinį veikėją sukūręs pagal vieną savo pažįstamą tos apylinkės ūkininką.

Galbūt, kad taip ir yra. Tos apylinkės gyvų žmonių stebėjimas ir jų psichikos pažinimas bus padėjęs Ramonui sukurti nevieną „Kryžių" personažą, pirmoj eilėj Kreivėną, kuris išėjo ryškiausias ir vispusiškiausias. Nors ant jo visu svoriu gula meniškai nepalanki liberalistinio materializmo kritika, tačiau dėl to jis neišėjo autoriui schematiškas. Priešingai, Kreivėnas — gyvas, ryškus, fiziškai, tiek psichiškai. Kreivėnas yra liberalistinio materializmo apaštalas praktikas ne tiek dėl grynos idėjos meilės, bet ir dėl savo prigimties, nes jis primiausiai yra juslių ir instinktų žmogus, kuriam sunku suvokti intelektualinio ir dvasinio gyvenimo subtilumus. Tiesa, jis neturi tam nė reikiamo pasiruošimo. Tam nedidelio mokslo žmogui užtenka mados šūkių, kurių jis randa laikraščių pluošte ir naujo „Kultūros" numerio ateistiniuose straipsniuose, nes Kreivėno mokslas ir gyvenimas — paradinis. Tačiau nemažiau jo pažiūrose sveria jo prigimties gaivalingumas ir juslingumas. Pamatęs V. Ramono kūriny, kaip riebiai ir gausiai valgo Kreivėnas, tuoj supranti, kad jis atrodytų juokingas, jei autorius būtų pamėginęs iš jo padaryti dvasinių vertybių šalininką. Tas sveikas, riebus, kraujingas vyras yra visa būtybe suaugęs su žeme ir jos smagumais. Tai kaimo fazanas. Jei jis neapkenčia savo žmonos ir ją niekina, tai ne vien dėl jos „atžagareiviškų" pažiūrų. Be abejo, jam nemalonu, kad jo žmona religinga, savo vaikus nori išauklėti katalikais, dukterei leidžia būti ateitininke ir vėliau

įstoti į vienuolyną. Tačiau Kreivėnas savo žmonos nemėgsta taip pat dėl to kad ji ligota ir nebegali patenkinti jo galingo seksualinio instinkto. Kreivėnas rytais keliasi pirma žmonos, kad nematytų, kaip atsisėdusi tuoj daro kryžiaus ženklą; bet jis taip pat anksti palieka lovą todėl, kad jis jaučia nesmagumą, matydamas besikeliančios žmonos nuogas sulysusias kojas, o be to dar nori pats pažadinti tarnaitę Petronę, kad po jos antklode galėtų, pakišęs ranką, pakutenti jos koją. Kreivėnas nemėgsta klausyti per radiją smuiko ir vargonų ne vien dėlto, kad suminėtų instrumentų muzika labiau susijusi su dvasine sritimi, bet dėl to, kad gera muzika jo prigimčiai apskritai svetima. Jis tegali paklausyti armonikos ir šiek tiek skradinų dužių triukšmo, tačiau šie keistu būdu jame sužadina apetitą, ir jis tada ima žmonos prašyti kepti blynų.

Trumpai tariant, Kreivėnas — žmogus be subtilumų. Jo demonstruojama grubi pasaulėžiūra sutampa su jo kūniška prigimtimi ir drauge yra padariusios jį žemės žmogum, kraujo žmogum, kuris, pavasariui suklestėjus, nerimsta vietoje. Jis dūsauja ir rąžosi žiūrėdamas Alytiškės girios kryptimi, kur gyvena Magdutė. Jis dažnai galvoja apie naujus „meilės" nuotykius ir naujas vedybas. Jis padaro nėščią savo mėgstamą tarnaitę Petronę, kuri, pas vieną moterį „besigydydama", gauna galą. Jis laukia mirštant savo žmonos, kad galėtų vesti mylimą Magdutę. Kai žmona apserga, jis tuoj ten ir važiuoja su nauja viltimi ir naujomis dovanomis. Tačiau čia autorius savo juslingąjį heroją šiek tiek pertempia. Būtent tada, kai Kreivėnas nebesitenkina laukęs susirgusios žmonos mirties, bet ją mėgina nunuodyti, tyčiom kelius kartus padidindamas dozę vaistų, kurių pavojingumą buvo nurodęs vaistininkas. Tiesa, šitaip leisdamas Kreivėnui sulaužyti visus dešimt Dievo įsakymų ir jų tarpe „neužmušk", autorius morališkai lyg ir paruošia skaitytoją žiauriai paties Kraivėno mirčiai prie improvizuoto kryžiaus, tačiau psichologiškai tai atrodo perdaug. Tegu Kreivėnas ir pažiūromis ir fizine struktūra yra materialistas, tačiau jis vis dėlto yra išaugęs krikščioniškoj tautoj. O kriščionybės įtakos ne taip lengva nusikratyti pirmosios kartos ateistams juo labiau, kad krikščionybė patenkina net nekrikščionio sielos giliąsias aspiracijas. Suprantame, kad žmogus, ypač toks, kaip Kreivėnas, gali mintimis nusižengti prieš visus Dievo įsakymus, bet kad prieš visus nusikalstų darbais, jau sunkiau įtikėti.

Sunkumas įtikėti padidėja prisiminus, kad ant Kreivėno sąžinės gula dar du stambūs nusikaltimai, žmogišku ir krikščionišku žvilgsniu žiūrint; būtent, Grūšto kluono padegimas ir senų kryžių iš kapinaičių iškirtimas be reikalo, tik provokuojant Dievą. Nuvokiame Kreivėno motyvus prie tų nusikaltimų privedusius, tačiau jie nėra pakankamai išryškinti, psichologiškai paruošti, kad skaitytojas juos priimtų be kritikos. Kodėl taip atsitiko, paaiškinsime vėliau. Tuo tarpu norisi pažymėti, kad minėti, tinkamai nepagrįsti nusikaltimai gali sudaryti skaitytojuose tendencijos įspūdį. Tačiau, kad ir šitais trūkumais, Kreivėnas yra plačiai ir gyvai nupieštas charakteris. Jo ryškios spalvos galės padaryti jį klasišką lietuvių literatūros tipų galerijoj.

Antraeilių charakterių tarpe dažniausiai parodoma Kreivėno žmona. Ji tikras vyro kontrastas. V. Ramonas ją šitaip trumpai charakterizuoja: „Ji visa buvo smulkutė, veidas sulysęs, lūpos siaurutės, bekraujės Visa lyg iš ligos patalo pakilusi. Ir tamsiai rudos akys žvelgia nuolaidžiai ir maldaujamai" (14 psl.). Tai visiška priešingybė sveikam, staigiam ir grubiam Kreivėnui. Jo asmens ir pažiūrų grubumas žeidžia ir slegia Kreivėnienę. Į vyro šiurkščius priekaištus dėl religijos, dėl namų tvarkos ji atsikerta ir pati vyro „pažangas" pakritikuoja. Bet šiaip ta ligota moteris yra gera, puiki audėja — menininkė, labai darbšti, gera šeimininkė. Ja ūkis ir laikosi, nes tik ji daug kuo išlygina vyro išlaidžias fantazijas. „Žinau ir aš, kas gardu ir gražu, sako ji vyrui, — bet taip neišeina; jei esi ūkininkas, tai žiūrėk į savo karves, o ne kokiam klūbe grožio karalienes rinkti" (109 p.).

Kai Kreivėnas yra pasiėmęs smagumų ir paradavimo teisę (jam ūkis — demonstruoti ir realizuoti „pažangai"; jis lanko bei glosto karves, nes tai kelia jo pasididžiavimą ir smagumą rankoms; jis eina apsižvalgyti po javų laukus, nes tai maloniai kutena jo žvilgsnį ir leidžia pajusti žemėj slypintį gaivalingumą), tai Kreivėnienė ūkį tvarko ir prižiūri iš pareigos Ji su tarnaitėmis atlieka tuos gausius smulkius ir nuolat pasikartojančius darbus, kurių niekam nepademonstruosi. Kai jos vyras atvangos ješko medžioklėj, restorane, kaimynuose, su moterimis, Kreivėnienė atvangą randa maldaknygėj, bažnyčioj, muzikoj (per radiją), savo meniškuose audiniuose. Todėl jos moralinė įtaka yra tokia žymi, kad net Kreivėnui sunku kovoti. Nors jam pavyksta kurį laiką sūnų Petrą ištraukti iš jos įtakos ir padaryti „pažangiu", tačiau atėjus sukrėtimo dienoms, kada gyvenimo faktai reikalauja pasirinkti bolševizmą arba Dievą, sūnus apsisprendžia motinos dvasioj ir savo intymiuosius jausmus (meilę Elziutei Grūštaitei), prieš bėgdamas per sieną, patiki motinai.

Kita moteris, kuri fiziškai toliau stovi nuo Kreivėno, bet didesnės reikšmės turi jo tragiškam galui, yra Magdutė nuo Alytiškės. Ji — Kreivėno tolimoji meilės mūza. Nors ir rečiau rodydamas Magdutę negu Kreivėnienę autorius ją nupiešė gal net ryškiau ir gyviau. Kai Kreivėnienė — daugiau dvasinio gyvenimo ir valios moteris, Magdutė — jausmų, kuriuos ji vis dėlto pajėgia suvaldyti, kai reikia jai pasukti naudos ir garbės kryptimi. Jai charakteringas bruožas — intymūs santykiai su vyrais. Būdama graži, ji žaidžia savo moterišku patrauklumu ir pati turi iš to erotinio smagumo, tačiau sunku būtų pasakyti, ar ji su savo pretendentais nueina toliau bučiavimosi ir pasiglėbesčiavimo. Magdutė psichologiškai įdomi tuo, kad svyruoja tarp Kreivėno ir Giružio. Ji aiškiai myli račių, bet ištekėti norėtų už Kreivėno, kad iš paprastos audėjos taptų stambia ūkininke. Ji matomai laukia, kol mirs Kreivėnienė. Ji gal ir neturėtų kantrybės laukti, jei Giružis ją kietai paimtų. Tačiau šis, nors ir mušasi iki kraujo, su bernais, kurie artinasi prie Magdutės, pats su savo mylimąja yra neryžtingas, nevyriškas. Dėl to ji erzinasi. Kada Kreivėno prikalbėtas račius taikstosi prie Elziutės, ji pavyduliauja, norėtų sau jį turėti, bet ir Kreivėno neatstumti ir jo impulsyvumą bent minimaliai patenkinti. Tas priešingų interesų susidūrimas jos sieloj, jos svyravimas ir žaidimas moteriškumu, padaro Magdutę gyvą, žmogišką, kad ir žemesnės dorovės už Kreivėnienę.

Nors todvi moterys turi nemaža reikšmės Kreivėno gyvenime, tačiau jodvi to materialisto dramos neįtemptų iki katastrofos, jei nebūtų Giružio, kuris be to dar išryškina liberalistinio materializmo konsekvencijas. Šis veikėjas yra fizinis ir ideologinis Kreivėno sūnus, kuris patampa jo priešu erotinėj ir visuomeninėj srityse. Giružis, kaip ir jo nelegalus tėvas, instinktų ir aistrų žmogus, tik be Kreivėno praktiško gudrumo ir apsukrumo. Kai šis savo aistrų ir nusikaltimų padarinius moka uždailinti ir nuslėpti, Giružiui viskas išeina atvirai, su triukšmu, net su muštynėmis, ypač dėl to, kad jis mėgsta stipriai išgerti; jis tačiau pajėgia susivaldyti tada, kai prieš akis turi pozityvų tikslą (vedybas su Elziute). Giružis, kaip ir jo tėvas, linksta prie moterų ir dėl jų kovoja, tačiau be gudrumo jis nepajėgia laimėti net tos, kuri jį myli. Eidamas iki kraštutinumų, jis nuosekliai išvysto Kreivėno įdiegtą ideologiją, ir iš paprasto ateisto tampa aktyviu komunistu ir NKVD agentu. Kai paaiškėja, kad Kreivėnas yra ne tik jo meilės varžovas, bet ir tėvas, tada Giružio neapykanta visai „buožių" klaisei nebenumaldoma, o paties Kreivėno atžvilgiu net nebeturi ribų.

Tačiau šitą Giružio kerštą autorius, atrodo, pertempė arba nepakankamai pagrindė. Gal todėl ir Giružio charakteris į romano pabaigą suschematintas.

Kreivėno kontrastas yra jo kaimynas Grūštas. Jis yra daugiau tradicijų negu pažangos žmogus. Jam brangu tai, kas brangu buvo tėvams, kas gražu, kas gera, kas miela širdžiai, nors tai ir nėra naudinga, pelninga, prašmatnu ir moderniška. Todėl Grūštas labiau sielojasi dėl apdegusio ąžuolo negu dėl sudegusio kluono. Nors Grūštas ir sužino savo padegėją, tačiau jam nekelia bylos, nes šitaip padarytos skriaudos prieš Dievą vis tiek neatitaisysi, o nesantaiką tarp kaimynų tikrai sukursi. Grūštui labiau rūpi audros iš lizdo išmestas žvirbliukas negu lauke sulyjamas kviečių vežimas, kurį bernas būtų parvežęs į kluoną, jei nebūtų prisėjęs išmesto žvirbliuko įkelti į lizdą. Nevaidindamas jokio ūkinės pažangos kaimiško ministerio, kokiuo atrodo Kreivėnas, dirbdamas visus darbus su visa šeimyna, būdamas teisingas, Grūštas ir bolševikų okupacijos metus pergyvena lengviau — neturi nesusipratimų su samdiniais, kaip Kreivėnas.

Religinga, gera simpatiška, kaip ir jos tėvas, yra Grūšto duktė Elziutė, kurią Kreivėnas nori išpiršti padaužai Giružiui, nors pačios Elziutės širdis linksta prie vaikystės draugo, Kreivėno sūnaus Petro, kuris taip pat ją myli ir dėl to susipyksta su tėvu.

Nors Grūšto, jo dukters ir net Giružio charakteriai ryškūs, tačiau neatrodo pakankamai platūs ir gilūs, nes maža teparodyta jų vidaus gyvenimo kovų. Jų šiek tiek matome Giružy, vieną momentą vidaus kova prasiveržia Elziutėje, kai prie jos mylimo Petro taikstosi Kreivėno pristatyta Arminaitė; tačiau to nematome Grūšte net tada, kai jo samdinys Jonas siūlo kluono padegėją Kreivėną atiduoti teismui, o Grūštas atsisako. Todėl Elziutės ir juo labiau Grūšto gerumas atrodo statiškas. Tuo tarpu gyvame žmoguje dažnai būna kitaip. Jei gyvenime net ūkinės gėrybės neįgyjamos be pastangų, tai juo labiau pastangų, kovų ir budėjimo reikia moralinėms vertybėms ne tik įgyti, bet ir įgytas išlaikyti. Štai ko stinga Grūštui ir trečiaeiliams veikėjams (pav. tarnaitei Julei), kad jie būtų gilesni, gyvesni, platesni, kad ir ne tokiuo mastu, kaip Kreivėnas.

Be abejo, gėrį rašytojui visada sunkiau vaizduoti negu blogį, tačiau V. Ramonui pajėgumo užtektų Grūšto ir kitų veikėjų psichikai giliau ir plačiau atskleisti bei jų veiksmams labiau pagrįsti, jei „Kryžių" autorius nebūtų taip prisirišęs prie savo impresionistinio vaizdavimo būdo. Tuo tarpu V. Ramonas išviršinį ir psichinį gyvenimą stengiasi pavaizduoti regimų ir girdimų įspūdžių menišku registravimu. Negalėtume pasakyti, kad V. Ramono mėgstamas vaizdavimo būdas būtų apskritai netikęs. Ne, jis nėra toks.

Impresionistinis vaizdavimo būdas turi gerų ypatybių, kurių kitiems net stinga. Jis vaizdus, nes visada atremtas į konkrečius faktus ir įspūdžius kas motoma ir girdima. Jis — efektyvus, nes iškelia pačias charakteringiausias smulkmenas, kurios, kaip simbolinės atitikmenos, išreikštų žmogaus vidų. Tačiau tuoj pat kyla klausimas, ar galima iš žmogaus veiksmų, pozos, gestų, mimikos, žodžių atskleisti visus sielos pergyvenimus? Juk gilieji, dvasingieji, subtylieji sielos virpėjimai dažniausia nebūna susieti su judesiu ar kita matoma kūnine išraiška. Iš išviršinių visiems matomų, girdimų ir suprantamų ženklų dvasinės ir idėjinės kovos dažnai nepastebimos. Išviršiniais judesiais tepasireiškia stiprieji afektai, elementarūs stiprūs jausmai, bet ne dorovinės, estetinės, intelektualinės religinės emocijos, nes nežymus jų atsiliepimas paviršiuje (pvz. veido nušvitimas) negali nieko pasakyti apie tos emocijos rūšį. Tiesa, kad gabus rašytojas, turįs didelį gyvenimo patyrimą, didelį pastabumą ir intuiciją, mokėdamas gerai surasti simbolines aplinkos atitikmenis ir meistriškai operuodamas dialogu gali ir su impresionistiniu metodu daug ką atskleisti iš žmogaus sielos; tačiau tada tenka pririnkti labai daug faktų — įspūdžių, kad vidaus gyvenimas pasirodytų pilniau ir giliau.

Nesakome, kad tokų gabumų V. Ramonas neturėtų. Daugelis „Kryžių" vietų įrodo, kad jis jų turi gana aukštame laipsny. Tam patvirtinti gali būti čia paminėtas puikus epizodas, atskleidžiąs Kreivėno blogą nuotaiką po jo žemės parceliacijos, kada priešiškai nusiteikę tarnai linksminasi, nebežiūri ūkio tvarkos, sauvališkai melžiasi karves, o šeimininkas nebeturi drąsos jiems nieko pasakyti (192—195 psl.). Kitas geras pavyzdys — Kreivėno nuotaika, padegus kaimyno Grūšto kluoną. V. Ramonas ją perduoda šitaip: „Rankos lyg svetimos. Nėr kur dėti dešinės, ir jis įkišo ją į kišenę. Eidamas pro vartus vėl ištraukė iš kišenės, bet tas nesuprantamas jausmas tiesiog erzino jį. Pagaliau jis užmetė rankas už juosmens, dešiniąja suspaudė kairiąją, ir lyg palengvėjo" (70 psl.).

Be abejo, kad šitais išviršiniais gestais rašytojas vykusiai perduoda Kreivėno sąžinės nerimą, kurio šiaip tas gaivalingas fazanas nepažįsta. Tačiau šis gestų aprašymas gerai leidžia pajusti vidaus gyvenimą greičiausia dėl to, kad autorius šį kartą nebepasitenkino išviršinių reiškinių pavaizdavimu, bet prieš tai priminė jausminę — taigi išvidinę — būseną bent dviem sakiniais: „Jis j a u t ė, kad jam kažin ko trūksta, rašo autorius. Toks j a u s m a s, lyg turėtų paimti ką nors ir neštis" (70 psl. mūsų pabraukta). Galbūt, kad kalbėdamas apie trūkumo jausmą, rašytojas turi galvoj Kreivėno paliktą lazdą prie padegto kluono, tačiau tas vidaus gyvenimo priminimas ir gestų aprašymas vienas kitą papildo, vienas kitą sustiprina, ir šitokiu būdu Kreivėno sielos būsena (baimė ir nerimas dėl padaryto blogio) skaitytojui atsiskleidžia daug pilniau negu būtų atsiskleidę per vienų gestų aprašymą.

Šitokių trumpų vidaus gyvenimo priminimų greta išviršinių dalykų V. Ramonas savo romane duoda ir daugiau. Vienoj kitoj vietoj jis net leidžia veikėjui pasakyti sau tylų monologą (ryškiausias pavyzdys — Kreivėno mintiniai priekaištai Grūštui dėl jo nepažangumo ūky, 15 psl.). Šitie negausūs pavyzdžiai sako, kad V. Ramonas pats tarpais jaučia, jog išviršinio vaizdavimo būdas yra persiauras ir nepakankamas psichikai atskleisti. Todėl galima daryti romanistui priekaištą, kad jis vidine veikėjų sielos analize permaža pasinaudojo, savo personažus vaizduodamas.

Toks metodas, kurį vartoja V. Ramonas savo apysakose ir romanuose labiausiai tinka tada, kada pasirenkami gaivaliniai juslinai žmonės, gyvenantieji aistromis ir stipriais jausmais. Kitaip sakant, tas metodas labiau tinka nesudėtingos, daugmaž elementarios sielos žmonėms, gyvenantiems arti gamtos, vaizduoti. Tuo tarpu „Kryžiai" — idėjinės problematikos romanas su gana ryškiu visuomeniniu fonu. Jame susiduriame su pačiais pagrindiniais religiniais — pasaulėžiūriniais ir socialiniais klausimais, dėl kurių veikėjai turi savo minčių ir abejonių. Dėl savo metodo trapumo autorius yra priverstas tuos reikšmingus dalykus daugiau ar mažiau eliminuoti iš veikėjų vidaus gyvenimo. O kai kuriose scenose, kur autorius iškelia veikėjų mintis dialogais, ten kartais išeina kiek kitoks stilius, kuris šiek tiek nesiderina su smulkių įspūdinių faktų fiksavimu.

Iš dalies dėl metodo „Kryžių" Kreivėnas išėjo pilniausias ir gyviausias veikėjas. Taip atsitiko ne vien todėl, kad jo asmuo matomas didelėje daugumoj romano epizodų, bet greičiausiai dėl to, kad tas storkaklis ūkininkas yra gaivalinis juslinis charakteris, kurio sielos pergyvenimai tuoj apsireiškia veiksmais, žodžiais, gestais, mimika. Juos autoriui buvo lengviausia savo metodu pavaizduoti. Tačiau ir šitokio gaivalinio asmens veiksmų pagrindime pasitaikė dvi stambesnės spragos. Tai Grūšto kluono padegimas ir kryžių iškirtimas senosiose kapinaitėse. Taip, rodos, atsitiko dėl to, kad šiems reikšmingiems veiksmams pagrįsti gal būtų reikėję leistis į Kreivėno sielos analizę, ko

išviršiniu metodu nebuvo galima padaryti. Tiesa, iš duoto teksto suprantame, kad Kreivėnas padega Grūšto kluoną, norėdamas savo kaimyną įstumti į ekonominius sunkumus ir šitaip priversti jį priimti į žentus Giružį. Bet kad net toks žmogus, kaip Kreivėnas, be vidaus svyravimų, staiga griebtųsi tokio rizikingo nusikalstamo darbo — padegimo, — to negalime įsivaizduoti.

Tas juo labiau tinka pasakyti dėl antros spragos — kapinaičių kryžių iškirtimo. Suprantame, kad juos naikindamas Kreivėnas nori įrodyti savo „prietarų" nepaisymą ir drąsą prieš Dievą, sustiprinti savo susvyravusį ateizmą po to, kai jo perspėjantis sapnas apie dukters vienuolės mirtį tapo tikrove. Šitokiam reikšmingam veiksmui atlikti, kurį net rusų komunistai privengdavo viešai vykdyti (rodos, jie lietuviškus kryžius nupjaudavo arba nukirsdavo naktį, arba žmonėms nematant), atrodo, neužtenka tik šitokios replikos žmonai: „Dievas? Gerai. Jis mane, anot tavęs, įspėja, o aš parodysiu savo valią. Visiem parodysiu. Parvažiavus sužinosi, ar aš bijau tuščių niekų, ar ne" (276 psl.). O šitokio pagrindimo neužtenka dėl to, kad į šito demonstratyvaus ateisto sielą po metų komunistinio valdymo sukrėtimų (Kreivėno ašaros naktį po jo žemės parceliacijos, 195 psl.), ypač po sapno apie dukters Marytės mirtį, jau yra išsiveržęs abejojimas materializmo tikrumu, o su tuo abejojimu jau drauge veržiasi, tegul dar šiek tiek prietaringas, tikėjimas į Dievą ir sielą. Taigi, šitos abejonės pavaizdavimo ir parodymo, kaip tą svyravimą Kreivėnas ryžtasi nugalėti, iškirsdamas kapinaites, romane ir pasigendame. Atrodo, kad ši spraga atsirado dėl to, kad pavaizduoti iš dalies religiniam, iš dalies ideologiniam abejojimui ir jo nugalėjimui impresionistinis vaizdavimo būdas dar kartą pasirodė nepakankamas. Čia jau neužteko į Kreivėno sielą žvilgterėti prabėgom iš lauko, bet reikėjo giliau ir plačiau pažiūrėti įsibrovus į vidų. Tiesa, kad impulsyvaus, juslinio, instinktais gyvenančio, kad ir gudraus Kreivėno siela negali būti tokia komplikuota, gili ir turtinga, kaip Dostojevskio herojų (Kreivėnas intelektuališkai neišlavintas žmogus), tačiau bent minimalus vidaus gyvenimas turėtų joj būti ir reikšmingų apsisprendimų momentais (kad svarbūs veiksmai neatrodytų nepagrįsti) turėtų būti atskleistas, kaip V. Ramonas visai vykusiai, nors ir trumpai, atskleidė Kreivėno sūnaus Petro religinį apsisprendimą už Dievą ir tikėjimą jau sielos išvidiniu vaizdavimu. (207 psl.)

Ką čia pasakėme apie impresionistinio metodo silpnybes dėl dviejų reikšmingų Kreivėno nusikaltimų, maždaug tas pats tektų pakartoti ir dėl pagrindimo Giružio keršto visai ūkininkų klasei ir dėl Kreivėno bei Grūšto įskundimo karine diversija prieš sovietinę kariuomenę, — įskundimo, kurio pasėkoj tie du ūkininkai buvo žiauriai nužudyti prie kryžių. Galbūt šiuo atveju ir nebuvo būtino reikalo impresionistinį metodą papildyti psichinės analizės metodu, tačiau autoriui reikėjo duoti bent keletą epizodų, kur komunisto račiaus kerštas ir neapykanta prieš Kreivėną ir jo klasę būtų pakartotinai prasiveržę. Tačiau vargiai su savo vaizdavimo būdu „Kryžių" autorius būtų galėjęs išsiversti, jei būtų panorėjęs giliau pavaizduoti Kreivėnienės ir jos sūnaus Petro, Elziutės sielas, ypač jos tėvo gerumą. Grūšto ramus ir santūrus būdas — nepalankus veiksmui ir gestams, kurie išreikštų jo sielą. O kadangi autorius jo sielos bangavimų nepavaizdavo, tai tas gerasis, morališkai ir sociališkai pavyzdingas ūkininkas ir tėvas išėjo, kaip sakėm, statiškas.

Jei impresionistinis vaizdavimo būdas nepakankamas sudėtingesnėms ir gilesnėms sielos būsenoms atskleisti, tai jis visai gerai tinka gyvenimo paviršiui, ypač gamtos grožiui pavaizduoti ir išreikšti. V. Ramonas čia meisteris. Žvilgterėkime bent kiek arčiau į vieną jo vaizdelį: „Beržas sprogsta. Kai pažiūri Kreivėnas iš ryto į beržą, rodos, kas teptuku žalių taškučių pritaškė mėlynam dangaus audekle, o tarp tų taškučių privedžiojo juodų kreivų brūkšnelių. Kvepia. Ir beržas ir žemė, kvepia ir žalios žolės adatėlės. Pievose pribarstyta geltonų gėlių, o po orą sparnais ūžia pempės. O dangus kaip nupraustas. Ir tie balti debesėliai, kaip iškarštos vilnos. Ir danguj ir upelyj tie debesėliai, ir lyg kas iš lėto, iš lėto krutina juos. Tai vieversio giesmė juos krutina. Ir pilna tos giesmės — pilnas dangus ir laukai, net beržo šakelės linksta nuo jos. Ir šilta toji giesmė. Pro atdarus langus srovena ji. Net mergų akys lyg įkaitusios žiba. Rodos, jos tik ką pabudo iš saldaus miego. Šypsosi lūpos, koja trepsi, kai skiedryne ima švilpauti bernas. Ir saldi ta giesmė. Kaip klevo sula. Ir neramumo pilna. Kaip šitos pavasario miglos, kur skleidžiasi drėgnuose laukuose ir toli, toli aptvindo mišką mėlynu ilgesiu. Tą Alytiškę... (51 psl.)

Čia gamta vykusiai susieta su žmonių įspūdžiais ir atvaizduota charakteringais, smulkiais, sodriais brūkšneliais, lyg kokio impresionisto tapytojo paveikslas, į kurį reikia žiūrėti gerokai iš tolo, kad nesimatytų teptuko brūkšnių, bet gautųsi virpantis visumos vaizdas. Šitokios gamtos puikių iškarpų, išviršinio gyvenimo atatikmenų veikėjų nuotaikoms būtų galima nemaža pacituoti. Jie visi gerai atestuoja autorių, o knyga galutinėj išvadoj menišku atžvilgiu palieka teigiamą įspūdį. Jis atrodo stipresnis ir teigiamesnis, negu „Vieškelio Dulkių" romano — „Kryžiuose" ir pati pastatyta problema gilesnė bei svaresnė, ir kai kurie charakteriai, ypač Kreivėno, išėjo imponuojantys.

Kad ir džiaugiamės naujuoju Ramono kūriniu, tačiau mūsų džiaugsmas nėra pilnas dėl aukščiau minėto vaizdavimo būdo. Jis buvo ne tik kliūtimi pilniau veikėjų psichikai atskleisti bei svarbiems veiksmams motyvuoti, bet taip pat ne visai teigiamai atsiliepė ir į romano kompoziciją. Mat impresionistinis metodas vis dėlto buvo ir pasilieka brūkšnių—brūkšnelių analitinis metodas, nesiekiąs sintetinės visumos ir pilnumos. Jis pasitenkina dėjimu smulkmenos prie smulkmenos, epizodo prie epizodo, o visumą palieka susidaryti daugiausia skaitytojui. Todėl šitaip parašytas meno veikalas paprastai būna laisvokas epizodų junginys, lyg apmatai, stambesniais ar smulkesniais tarpais teatausti. Šitokį iš dalies eskizinį įspūdį palieka ir „Kryžiai". Ypač į romano pabaigą apmatų neatausti tarpai didėja. Atrodo, kad į galą autoriui nusibodo dėstyti gabaliuką prie gabaliuko, sceną prie scenos, todėl ėmė palikti tarp jų didesnius tarpus, pavaizduoti arba papasakoti tik stambesnius įvykius. To pasėkoj pasidarė spragos, svarbūs sprendžiamieji veiksmai išėjo nepakankamai nušviesti, o tai atsiliepė į dviejų idėjinių ir kraujinių giminių, bet psichologinių ir socialinių priešų — Kreivėno ir Giružio — charakterius, nes juose paliko spragų. Tiesiog gaila, kad tos spragos nebuvo išvengtos ir romanas į pabaigą ėmė pergreitai smailėti. Atrodo nebedaug pastangų bereikėjo, kad tuos trūkumus būtų buvę galima pašalinti ta kryptimi, kaip aukščiau nurodėme.

Kad ateity „Kryžių" romanas toks, koks yra, taps istoriniu, iš kurio lietuviai vaizduotėje mėgins pergyventi ir vaizdais pažinti bolševikmečio ideologinę kilmę, to laiko nuotaikas ir stambesnius socialinius įvykius, atrodo, abejoti dėl to netenka. Ir dabar jis lietuvių bus mielai skaitomas ir diskutuojamas. Tai gali versti autorių ruošti antrą „Kryžių" laidą. Tačiau šitam atvejui norėtume pageidauti, kad rašytojas praleistų vieną kitą perstiprų erotinį brūkšnį, kurie veikėjų charakteriams pasirodyti nereikalingi, ir papildytų savo vaizdavimo priemones bent trumpomis išvidinės analizės pastabomis ar brūkšniais. Tai, be abejo, teigiamai atsilieptų į veikėjų charakterius, romano storį padidintų, bet už tai visuma galėtų tapti dar didesniu ir svaresniu literatūros kūriniu.

J. Miliušis

Brydė rugiuose

Balys Gražulis, **Brydė rugiuose**, novelės, „Patria", 1947 — Lietuviškosios knygos 400-tieji metai. 192 psl. Viršelis P. Osmolskio.

Kas seka mūsų spaudos ir literatūros gyvenimą, bus pastebėjęs, kad B. Gražulis yra iš tų mūsų realistų rašytojų tarpo, kurie labai nesivaiko nei turinio, nei stiliaus naujybių. Tai matome, ir jo „Brydė rugiuose" paskaitę. Beveik visų šio rinkinio novelių temos imtos iš nesenos praeities Lietuvos gyvenimo, ir tai daugiausia kasdieninio, pilko kaimo gyvenimo. Jo novelių turinį sudaro pasakojimai, kaip kaimynas kaimynui kailį išlupo už ganymą svetimuose dobiluose (Pirmas nusivylimas), apie jaunuolio susikrimtimą dėl apviltos meilės (Žvaigždės vasaros naktį), vaikų bandymą rūkyti (Pypkės galas), vaikų nemylimo ir apleisto tėvo likimą (Šluotos), padegėlio vargus (Pavasaris pirtelėje) ir panašūs kaimo gyvenimo įvykiai. Miesto gyvenimas paliestas tik vienam kitame vaizdely (Pirmoji premija, Gyvybės siuita, Vienas iš daugelio).

Peržiūrėdami B. Gražulio kaimo gyvenimo vaizdus, negalėtume pasakyti, kad jis būtų ten pastebėjęs tokių dalykų, kurie būtų dar nepastebėti anksčiau kaimą vaizdavusių lietuvių rašytojų arba pakankamai ryškiai neiškelti, kaip yra pastebėję V. Krėvė, Vaižgantas, A. Vaičiulaitis ir kai kurie kiti mūsų beletristai. Dėl šios priežasties B. Gražulio novelių turinys lietuviui skaitytojui nebus naujiena ir nėra kas ypatingesnio iš jo iškelti. Turinio naujumas, žinoma, būtų pageidautinas, nors tai ir nėra toks dalykas, nuo kurio labai žymiai priklausytų novelių literatūrinė vertė — ji priklauso nuo forminių ypatumų, o ne nuo turinio naujumo. Daugiau naujo yra turiny tų novelių, kur liečiamas miesto gyvenimas, pvz. „Pirmojoj premijoj" intelektualo šeimos problema, tik tokių novelių maža ir jų turinys nėra reikiamai apdorotas.

Apie B. Gražulio novelių turinį kalbant, tenka tik pažymėti, kad autorius ne visuomet yra pakankamai apdairus ir kartais pasakoja ne visai įtikinamus dalykus. Ne visai įtikinamus net ne dėl nepakankamo motyvavimo, bet kad kai kurie jų iš viso yra neįmanomi. Kas patikės, kai autorius pasakoja, kad Indruliui pradėjus Vytelę perti, „senoji karvė, kuri labai mylėjo savo gerąjį šeimininką, gailiai subliovė" arba kad „karvės, išgąsdintos to klaikaus riksmo, bailiai virpėjo" (17 psl.). Kad karvė taip mylėtų šeimininką, jog imtų bliauti, pamačiusi jį periamą, galima būtų kalbėti nebent kokioj groteskinėj humoreskoj, bet ne realistiniame pasakojime. Taip pat naivumu dvelkia, kai gana realistiniame, nors ir meilės tema, „Pakaruoklio" pasakojime autorius rašo: „Labiausiai už visus įsimylėjusius sekė, iš savo lizdo agrastuose, lakštingalų porelė. Prisižiūrėjusi patelė kišdavo galvą po patinėlio sparnu ir užsimerkusi virpėdavo, kai patinėlis taršydavo snapu jos plunksneles" (69 psl.). Čia visai atbulas vaizdas. Kad žmonės iš paukščių meilės pasimoko, tai gal ir būna, bet kad lakštingalos iš žmonių pasimokytų meilės meno, kaip čia nori pavaizduoti Gražulis, tai jau visai neįtikinantis saldinimas.

Ne daugiau autoriui kas patikės, kai jis pasakoja, kad profesorius Jukštas, valstybinės literatūros premijos laureatas, laikomas ne tik žymiausiu lietuvių rašytoju, bet ir lygiai žymiu literatūros kritiku, universiteto dėstytojas, imtųsi rašyti „mokslinį-kapitalinį veikalą", „kuriame profesorius stengėsi įrodyti, kad lietuvių kalba yra daugumos senų kalbų motina". (41 psl.). Kad kalbotyros dalykuose bent kiek nusimanąs žmogus imtųsi panašų „mokslinį-kapitalinį veikalą" rašyti, tikrai negalima įsivaizduoti. Nebe Višteliausko laikai, kada jis galėjo pasakoti, jog lietuvių kalbos žodžius „Viešpats prie pasaulių sutvėrimo yra atvėręs", o Bruožis susirinkime dvi valandas byloti, ar rojuj buvo lietuviškai kalbėta, kaip sakoma vienoj ano laiko korespondencijoj.

Panašių daugiau ar mažiau neįtikimų dalykų Gražulio novelėse yra ir daugiau — Linkaičio inscenizavimas pasiruošimo lupti Igniuką už tabako vogimą ir rūkymą (Pypkės galas), lenktynės su negyvėliais į kapus (Lenktynės į kapus), visų įtikėjimas, kad į krosnį buvo velnias įlindęs (Adomienė) ir kai kurie kiti epizodai. Tie dalykai novelėse atsirado greičiausiai dėl paprasto autoriaus neapdairumo, bet jie, nors kartais ir smulkūs, gadina visą įspūdį ir griauna tikrovės iliuziją.

Atkreipę dėmesį į forminius B. Gražulio novelių ypatumus, pirmiausia turime pastebėti, kad ne visas jas galėtume tikslia prasme vadinti novelėmis. Ypatingai joms trūksta viso ko sukoncentravimo apie vieną siužetinį įvykį, ko paprastai reikalaujama iš geros novelės. Daugely Gražulio pasakojimų yra po visą eilę smulkių ir lygiareikšmių įvykių, iš kurių išskirti siužetinį motyvą visai beveik neįmanoma. Ypatingai tai ryšku pasakojimuose „Vienas iš daugelio", „Adomienė", „Pavasaris pirtelėje" ir kai kuriuose kituose. Be to, Gražulio pasakojimus sunku būtų pavadinti psichologinėmis novelėmis, nes autorius į savo personažų psichiką daug nesigilina, bet daugelis jų nėra ir nuotykio novelės, nes intryga dažnai labai nežymi ir palaida. Nemažą dalį jų reikėtų pavadinti apsakymėliais, nes tai tėra paprasto kasdieninio gyvenimo iškarpos, savo struktūra neatitinkančios žanrinių novelės reikalavimų. Juo labiau tai reikia pasakyti, kad autorius, kartais pradėjęs rutulioti vieną temą, baigia pasakojimą jau visai kuo kitu, pvz. „Pypkės gale" pradėjęs pasakoti apie vaikų bandymą rūkyti, pasakojimą baigia tuo, kaip senelis sudaužo savo pypkę, kad vaikaitis nevengtų su juo miegoti dėl biauriai dvokiančio jo kvapo. Panašiai apsakymėly „Vienas iš daugelio" Zigmas bėga iš miesto į kaimą dėl labai menko, matyt, karo metu, maisto ir Petrutės neištikimybės, o paskui vėl grįžta į miestą dėl gana neįtikimo pasipiktinimo kaimo moralės sunykimu. Bet tarp šių visų įvykių nėra jokio vidinio ryšio ir jokios įtampos — grįžtant į miestą, Zigmui nei maisto stoka mieste, nei buvę santykiai su Petrute nevaidina jokio vaidmens, kaip ir jo gyvenimas kaime nesusikirto su kuriais nors jo, grįžtant iš miesto, puoselėtais lūkesčiais. Visi tie įvykiai gali būti visai tiksli gyvenimo iškarpa, bet jie dar nesudaro jokios novelės.

Rašydamas, autorius, kaip minėjome, nesivaiko stiliaus prašmatnumų. Tai iškyla jau pačiame jo žodyne ir sakiny. Nors turėtume šį tą autoriui prikišti dėl pasitaikančių jo kalboje netaisyklingumų ir nepakankamo jos grynumo, bet vis dėlto ji yra aiški ir sklandi, tik joje pasigendame ryškesnio individualumo ir originalumo, o taip pat ir vaizdingumo. Skaitant susidaro įspūdis, kad Gražulis rašydamas rūpinasi tik dalyką referuoti, bet labai nedaug tesistengia jį vaizduoti. Dėl to jo kalba yra sausoka ir net kiek abstrakti. Joje nerandame jokio naujesnio žodžių vartojimo taurėjančia ar menkėjančia prasme, gausesnio naudojimo vaizdinių veiksmažodžių ir jų rūpestingesnės atrankos akustiniams ir optiniams vaizdams, veiksmo trūkiui ir panašiems dalykams. Nerandame ir jokio originalesnio žodžių vartojimo perkeltine prasme, naujų originalių epitetų, palyginimų ar kokių nors panašių stilistinių priemonių. Šiuo atžvilgiu Gražulio stilius yra gana neturtingas.

Tarp kita ko pažymėtina, kad autorius ne visuomet reikiamai jaučia

jo vartojamo žodžio niuansus. Pvz. jis rašo:

...tykioje gatvelėje sušlepsėjo arklio žingsniai (112 psl.).

Senis užsirepečkino ant priešakinės sėdynės... (150 psl).

— Tai kad, ponas gydytojau, aš visai... taip sakant... ne... ne ne... .— muistėsi norėdamas protestuoti.

Akies mirksniu supratęs Petrošiaus norus, gydytojas aštriu, rūsčiu žvilgsniu nutraukė jo vebleņimą... (102 psl.).

Negalėtume pasakyti, kad čia šie vaizdiniai žodžiai laimingai parinkti. Kažin ar kam sukels norimą vaizdą pasakymas, kad arklys šlepsi, ir ar kas pavadins Petrošiaus kalbą veblenimu. O kad ant sėdynės repečkinasi, galėtume pasakyti nebent apie vaiką ar bejėgį senelį, o ne apie Gražulio ten vaizduojamą sveiką ir nepersenusį vyrą. Taip pat norimo įspūdžio nekelia, kai autorius, užjaučiamai kalbėdamas apie nelaimingą naktį miške paklydusį senelį, rašo, kad jis „vis užsirioglindavo ant kokio medžio" arba „naujomis jėgomis nušlyvino jos (sodybos) link" (77 psl.). Šiuose žodžiuose slypinti nepalankumo dispozicija piaute piaunasi su autoriaus pasakojime reiškiamąja. Panašus žodžio niuanso nepajautimas yra ir tuomet, kai apie smarkiai ir arogantiškai kalbantį Vėtrą autorius rašo:

— Būk ramus. pone profesoriau, pinigai nežus, — su išdidžia ironija vepleno Vėtra. (60 psl.).

Nėra stiliaus teigiamybė ir tai, kai autorius, ką nusitvėręs, pradeda kartoti, kaip čia Gražulio kartojama „kuilio šermenys".

Autorius vartoja eilę dzūkų tarminių žodžių — paros (suspės), mutinys, susigodo, išsistatymas, dalgę tynė, parėdai ir kt. — bet jie vartojami be jokio aiškesnio stilistinio tikslo ir pasakojimų stiliui neduoda jokio būdingesnio bruožo, todėl yra tik betikslis skaitytojo apsunkinimas, o ir kalbiniu požiūriu negirtinas dalykas, kai dar kartais tų žodžių kilmė ar daryba yra nelietuviškos. Visai gi jau peiktina, kai autorius vartoja svetimybes: uslanas, ubagai, lementavoti, nabašninkas, grabas, kermošius, kočioti, šmotas, mostelė, suglumintas ir pan. Pasakymai privesdavo prie nesantaikos, jis vartojo savo reikšme jam nesuprantamų žodžių ir pan. sintaksiniu atžvilgiu taip pat negirtini.

Ir kalbiniu ir stilistiniu atžvilgiu iš Gražulio lauktume ateity dar žymios žodyno, o iš dalies ir sakinio pažangos.

Kalbant apie Gražulio novelių kompoziciją, be to, kas jau pasakyta, kalbant apie jų žanrinius ypatumus, tenka pastebėti, kad jose ne tik pasitaiko nuklydimų nuo temos ir peršokimų prie kitos temos, ne tik kai kuriose stoka aiškaus siužeto, bet yra ir kitų kompozicinių trūkumų. Ypatingai atkreipia dėmesį veikėjai, kurie ne visuomet psichologiškai įtikimi. Paskaitę, pvz., „Pirmąjį nusivylimą" mes negalime pasakyti, ar Vytelė iš tikrųjų yra suktas veidmainys, ar jis kvaila davatka, ar pagaliau tik dėl savo primityvumo naivus žmogelis. Ganydamas karves kaimyno dobiluose, jis filosofuoja labai panašiai, kaip Krėvės Lapinas, ganydamas valdinio miško jaunuolyne: — Argi tai bloga, kad jis gyvulėlius myli? Juk Dievulis augina ir dobilus, ir gyvulėlius. Juk ir žmogui, ir gyvuliui yra leista pasauly iki valiai pasisotinti. O ar tai jo kaltė, kad gyvuliams kaimyno dobilai visada skanesni esti. (15 psl.).

Iš šių žodžių galėtume spręsti, kad Vytelė yra didžiai naivus dėl savo primityvumo. Bet autorius pabrėžiamai ir pakartotinai kelia jo didelį maldingumą — „be rožančiaus nė žingsnio nežengdavo" — ir nuolatinį savo veiksmų motyvavimą kokiais nors kunigo žodžiais. Kadangi tie jo veiksmai nė iš tolo nesiderina su kunigo žodžiais, kuriais jie grindžiami, Vytelė išrodo ne tiek naivus, kiek tiesiog kvaila davatka, nepajėgiąs savo buku protu dalyko suprasti. Bet svetimuose dobiluose jis gano labai gudriai apsidairydamas, pasirinkdamas tinkamą laiką. Jis pasirodo gudrus, tik blogos valios ir sąmoningai darąs kitam skriaudą.

Vis tai jau yra bruožai su būtinumu vienas kitą išskiriantį ir viename asmenyje pasitaikyti negalį. Bet autorius dar padidina nedarną, pridėdamas, kad Vytelė „visų parapijiečių gerbiamas senas, turtingas ūkininkas" (15 psl.). Iš tikro nesuprantama, už ką net visi parapijiečiai tą Vytelę dar gerbė. Argi jie visi toki akli ir žiopli, kad per ilgą Vytelės amžių nepamatė, koks jis paukštis.

Dar keistesnis už kaimietį Vytelę, pvz., „Pirmosios premijos" profesorius Jukštas. Pradžioje autorius jį rekomenduoja labai šauniai: užsidegėlis mokslininkas, žymiausias lietuvių rašytojas ir literatūros kritikas, griežto būdo ir principų žmogus. Bet kai apie jį toliau pradeda pasakoti, tai mes tik stebimės jo kvailumu, būdo stoka ir moraline menkyste. Žmona, kurią jis „pastebi tik miegamajame", jį už nosies vadžioja, nuomininkas mulkina ir šantažuoja, o jis kvailiausiu būdu įkiša jam dar 5.000 litų ir paskui literatūros jury komisijoj daro šunybes, kad tik savo pinigėlį atgriebtų.

Šito viso jau jokiu būdu suprasti negalima. Tiesa, pasitaiko, kad koks šarlatanas kartais visuomenę suvedžioja ir bent trumpam laikui apgaulingai iškyla, bet dar negirdėta, kad tokia intelektualinė ir moralinė menkystė, kaip tasai Gražulio Jukštas, tokių aukštybių galėtų pasiekti ir jose laikytis. Taip pat negalime prileisti, kad tas pats žmogus tuo pačiu metu yra ir protingas ir idijotas, ir taurus ir niekšas ir t. t. O tik tai prileidžiant, galima būtų Jukštą laikyti ir suprantamu ir galimu.

Gražuliui savo personažais tektų daugiau pasirūpinti, nes ir kitose novelėse pasitaiko nedaug geriau pasisekusių už Vytelę ir Jukštą.

Nedidelės vertės ir Gražulio mėgiama maniera novelę pradėti su jos siužetu nieko bendra neturinčiais asmeniniais pasipasakojimais, kaip jis kur buvęs, ką išgirdęs, kodėl jis tą ar kitą dalyką pasakoja. Autoriaus pastabos, kad „man atrodė, kad šių žmonių išgyvenimai verti mažos apysakaitės, kurią ir parašiau. Manau, kad jie verti ir skaitytojo dėmesio" (108 psl.) ir kitos į šias panašios visai novelėse nereikalingos, nes nieko skaitytojui nesako ir, su pačia novele nieko bendra neturėdamos, ardo tik jos kompoziciją. Jei jas ir galima laikyti kai kada leistinomis, tai vis dėlto reikia pasakyti, jog nuolat tokioms pastaboms besikartojant, jos darosi tiesiog įkyrios.

Baigiant reikia dar pastebėti, jog būtų pageidaujama, kad mūsų rašytojai dar daugiau dėmesio atkreiptų ir į rašybos dalykus. Nors Gražulio knygelė šiuo atžvilgiu nėra labai peiktina, vis dėlto negirtina, kai jis rašo turbūt kartu, o gal būt atskirai arba rašo beto (= be to), trugdyti (= trukti, truko), kreigti (= kraikas) ir pan. Nors mūsų rašyba ir netobula, bet vis geriau laikytis nors tokios, kokia yra, negu rašyti kaip pakliuvo.

Iškėlę Gražulio novelių didesnių ar mažesnių trūkumų, nenorėtume pasakyti, kad leidinys yra nieko nevertas. Žinoma, būtų pageidaujama, kad tų trūkumų nebūtų. Vis dėlto, ir turėdamas šiokių tokiu trūkumų, leidinys turi savo vertės. Norėtume tik, kad ateity autorius dar atkreiptų dėmesį ir į iškeltuosius jo raštų silpnumus, kurių pašalinimas džiugins kiekvieną literatūros mėgėją.

A. Gražiūnas

Benedikto Rutkūno ketvirtoji lyrikos knyga

Benys Rutkūnas, Sparnus man meta paukštės, Ketvirta lyrikos knyga, „Pulsas plaka" pataisytoji laida, „Atžalynas", 1947 metai, 158 pusl. Viršeliai ir iliustracijos dail. K. Žilinsko. Kaina šešios markės.

Tikrai gražiu vardu pasipuošusi pasirodė Ben. Rutkūno ketvirtosios lyrikos knygos antroji laida; (Pirmoji šios rotatoriumi spausdintos knygos laida buvo pavadinta gerokai neskoningai „Pulsas plaka"). Norėtųsi tuojau pat konstatuoti, kad ši laida visais atžvilgiais tikrai pataisyta. Atkaklus ir aštrus Leono Miškino žodis „Tremtinių Mokyklos" 2 Nr. davė labai teigiamų rezultatų. Autorius atvira širdim priėmė visas teisingas kritikos pastabas ir visą eilę rinkinysilpniausių eilėraščių išmetė, o kitus eilėraščius peržiūrėjo ir pataisė. Todėl bendras įspūdis daug geresnis ir pats rinkinys tapo vieningesnis ir meniškai stipresnis. Šiame rinkinyje, tokiu būdu, neberandame abiejų silpnų ir neorginalių baladžių „Prakeiktasis dvaras" ir „Sukaustyta laisvė", taip pat visos eilės nesusisekusių eilių: „Ganykloje", „Prilytos gelmės", „Pabudintos viltys", „Taikos rytą", „Gyva ji kėlės" ir tt. Nemaža tačiau dar yra likusių eilėraščių, kurių knygon neįtraukus, jos kokybė nebūtų nukentėjusi. Nelabai prasmingai autorius pvz. padėjo pastangas, taisydamas „Baltąjį viesulą", — kūrinys taip ir liko silpnas ir kupinas neskoningų ir prozaiškų išsireiškimų. Kai kurios pirmosios redakcijos rėkiančiai neskoningos frazės pakeistos skoningesnėmis, bet štai kokių dar randame:

„. . . vaiposi, staiposi galvas
[nutrūkusios,
klykdamos, pykdamos — aklos,
[padūkusios . . ."
„. . . Šiaušiasi riaušėse, plaukus
[sudraikiusios . . ."
129—30 pusl.

Sustosime kiek, kad apžvelgtume knygos visumą. Nemaža eilėraščių skirta patriotiniam motyvui. Apdainuojamas gimtinės ilgesys, partizanų kraujas, tėviškės idilija, taikos palaima, laisvės viltis ir t. t. Poetas nuoširdžiai išsako savo jausmus, bet nieko originalaus, nieko naujo nerandame jo žodžiuose. Jis norėtų su paukščiais nuplasnoti namo (kiek daug poetų jau nuo palaimintosios romantikos laikų lygiai tokiu pat būdu yra norėję pasiekti savo ilgesio objektus!), jis neranda svetimam krašte Rūpintojėlių, vėverselių, rūtų ir čiobrelių (kažin kieno jau yra nukaltas net toks terminas „čiobrelinė poezija"), jis vysta kaip žiedas po langu ir jį slegia rūstūs, svetimi kalnai. Viskas jau dainuota, ir visai tokiu pat būdu. Viskas girdėta daugelį kartų. Argi, iš tiesų, nebūtų galima rasti šviežaus ir nenudėvėto žodžio ir vaizdų savo neabejotinai nuoširdžiam jausmui?

Kai kuriuose šios tematikos eilėraščiuose pasigirsta Vaičaitis (19 p) Salomėja Nėris (31 pusl.) o kai kuriuose Kazys Boruta:

Žiogeli, mano vargo broli,
vienokis mudviejų likimas:
tau liūdna be žalių atolų,
man — sopuliu daina užkimus.
(Kavinėje, 44 pusl.)

Tiktai Borutos skundas buvo skirtas varnai „žalių laukų dukrai". Autorius tiki savos žemės prisikėlimu (49 pusl.), mes visi tikime tuo ir esame su autoriumi vienos nuomonės, bet norėtume pajėgesnio literatūrinio rūbo šiam tikėjimui, gilesnio ir savito žodžio.

Asmeninė B. Rutkūno poezija įvairesnė. Tiesa, ji niekur nėra giliai pasinėrusi į žmogaus sielos gelmes, kad ieškotų tenai į pagrindinius klausimus ir rūpesčius atsakymo; ji tiktai prabėgomis ir paviršutiniškai paliečia vieną kitą esmingųjų žmogaus būties klausimų (pav. „Elegija", 78 pusl., „Kentėjau neviltį" 76 pusl.). Šis bruožas būdingas didelei daliai Benedikto Rutkūno kartos poetų. Teigiamybe tai tikrai nebūtų galima pavadinti, tačiau Rutkūnas nėra ir nebuvo filosofinės gelmės poetas, todėl netikslu ieškoti jo kūryboje tai, kas jo prigimčiai svetima. Benediktas Rutkūnas yra išorės pasaulio ir jo apraiškų stebėtojas ir užrašinėtojas. Būdingas jo palinkimas į liaudies motyvų poeziją. Šių eilėraščių kai kurie visai gražūs, pvz. „Daina", „Užžėlė takas", kiti tačiau neprilygsta nei Putino, nei Sruogos, nei Miškinio šioje srityje pasiektiems laimėjimams. Kiti Rutkūno eilėraščiai kalba mums apie žvaigždes, apie pavasario palaimą ir žiemos burtus, apie vasaros pasakas ir paukštes. Jie nuotaikingi ir labiau juose kreipta dėmesio į formalų apipavidalinimą, negu į turinį. Dažnas jų labai panašus į gėlės žiedą, kuris ir spalvingas, ir kvepia, bet vasarai praėjus nuvys; liks tiktai vienas kitas jų, rūpestingos rankos globojamas, kad ir nuvytęs, knygos puslapiuose.

Rutkūno poetinis žodynas nepergausiausias. Nepretenzingas jis ir paprastas, didele dalimi girdėtas Sruogos, Putino, Binkio, Neries ir Inčiūros poezijoje. Jame randame nemaža kūkalių, pvz. „Sopulingi žemės kaltės p ū l i a i", „Kam gi tu juoką paliejai m i n d o m u d r a i k a l u parke", „J a u k i a s i sūkuriu", „Juo žengė žabali šešėliai" ir t. t. Tokių neskonių yra ir daugiau, bet Rutkūnas yra sukūręs nemaža ir visai vykusių posmų, pvz.:

Rasotos ryto kojos
pievas braido.
(140 pusl.)

arba:

Apkrito plaukus sniegas,
išaugo man sparnai —
girdėjau lyg pro miegus,
kaip juokėsi jinai.
(133 pusl.)

Bet juose, kaip minėjome, vyrauja gryna forma. Rutkūno eilėraščių forma klasinė, griežta, gana skambi. Atrodo, kad poetas į ją kreipia daug dėmesio ir retkarčiais mielai paaukoja jai eilėraščio turinį.

Knygos iliustracijos nedaug geresnės už pirmosios šios knygos laidos „šedevrus". Jos visos ligi graudumo primityvios, sentimentalios ir labai mokiniškai atliktos.

J. M. Buknaitis

MENAS

Vytauto K. Jonyno monografija

Aleksis Rannit, V. K. Jonynas, un xylographe lithuanien; Editions arts et sciences Baden-Baden, 1947; 94 pusl.

Taip kultūringai ir meniniai skoningai išleistų leidinių nesame daug turėję ir Nepriklausomoje Lietuvoje, todėl ypatingai malonu šią knygą paimti į rankas šiandien, kai mūsų dailei lemta reprezentuoti lietuviškąją kultūrą svetimųjų tarpe — bičiulių ir priešų. Puošni knygos išorė, kruopščiai ir meniškai be priekaišto sutvarkytas taip pat jos vidus. Tekstai — lietuvių, prancūzų, anglų ir vokiečių kalbomis (verta paminėti kad tekstai be klaidų). Kiekviena detalė darniai ir apgalvotai įjungta visumon.

Estų poetas ir meno kritikas Aleksis R a n n i t, mums gerai pažįstamas lietuvių kultūros bičiulis, savo saikingai ir stilistiškai gražiai parašytame straipsnyje iškelia V. K. Jonyno kūrybos būdingumus ir jo reikšmę lietuvių grafikoje. A. Rannit palydi mus

per visą V. K. Jonyno grafinės kūrybos raidą, aiškiai ir tiksliai charakterizuodamas dailininko priėjimą prie pasaulio ir šito pasaulio apipavidalinimą. Nėra tai jokia panegirika ir nesamų ypatybių garbinimas, bet ramus ir objektyvus kritiko konstatavimas. Tokiu būdu kiekvienas skaitantis šią monografiją pilnai susipažįsta su dailininko nueituoju keliu, to kelio pobūdžiu ir ieškomais naujais keliais. Skaitytojas supažindinamas pirmiausia su pačiu dailininku (prijungta tekste taip pat trumputė biografija), o vėliau iškelia A. Rannit V. K. Jonyno išpuoselėtą ir stiprų linijos pajautimą, žvelgimą piešėjo akimis į pasaulį ir aiškų, realistinį jo kūrybos charakterį. Nuo dekoratyviai švelnių, liaudies meno įkvėptųjų medžio raižinių mes atsekame ligi V. K. Jonyno pirmojo didelio darbo — iliustracijų Kristijono Donelaičio „Metams". Jos mums atskleidė platų, pasakojamąjį ir realistinį dailininko kūrybos bruožą ir retą techninį meistriškumą. Šioje knygoje jis rado gausios ir turtingos medžiagos, ją apvaldė ir suteikė jai tvirtą ir elegantišką savojo kalto charakterį. Antrasis kūrinys, kurį ėmėsi iliustruoti dailininkas — tai J. W. v. Goethes jaunystės kūrinys — lyriniai sentimentalus ir kupinas liguistai jautrios ir ilgesingos jaunatvės meilės „Jaunojo Verterio kančios". V. K. Jonynas, suteikdamas šiai knygai savo grafinę interpretaciją, atrodo, ne tiek stengėsi perduoti Goethes kūrinio skaudžiai jautrią nuotaiką, kiek jo romantiniai atitrauktą ir estetiniai elegantišką pasaulį.

Tuo tarpu Prosper Merimée „Lokiui" skirti medžio raižiniai liudija dailininko kūrybiniam pasaulyje vykstantį lemtingą posūkį: ieškojimą naujų išraiškos priemonių, naujo kūrybinio kelio, kuris ima atsipalaiduoti nuo griežtai formalistinio ir išorinio pasaulio traktavimo ir ieško gilesnių nuotaikinių elementų. Forma praranda savo šaltą ir kietą pobūdį, gyvėja dėmių išdėstymas ir ateina nauji kompoziciniai deriniai. Tasai lūžis mums dar labiau išryškėja, kai peržvelgiame eskyzus „Hamletui" ir medžio raižinį, kuris prijungtas prie numeruotųjų knygos egz. Čia sutinkame visai nematytų V. K. Jonyno kūryboje elementų. Drąsiai ir laisvai dailininkas išdėsto stiprias tamsias dėmes; figūros traktuojamos taip pat visai laisvai, toli jos nuo šalto klasikinio sustingimo ir elegancijos... Šitas dailininko posūkis, be abejo, yra džiuginantis bruožas: tai liudija, kad dailininkas yra gyvas, kad jis nepaliaujamai ieško, nestovi vietoje, nesukalkėja ir dvasiniai nesensta.

Aleksis Rannit savo straipsnio pabaigoje subtiliai pastebėjo šitą dailininko posūkį ir todėl jo paskutinis sakinys palieka visas tolimesnes išvadas apie dailininko kelią jo kūrybai. Iš tiesų, kitaip ir būti negali: gyvo kūrėjo negalima antspauduoti, nedera jam suteikti vienos ar kitos krypties astovo pastovų titulą, nes, gali būti, jau sekantys jo kūriniai į mus prakalbės nauja ir visai kitokia kalba ir mes turėsime pripažinti, kad mūsų diagnozas buvo perdaug ankstyvas. O arčiau pažįstantys V. K. Jonyną, jo nepalaužiamą energiją ir jaunatvę, jo aistringą dalyvavimą visame naujosios dailės išsivystyme, jo norą vis ir vis ieškoti ir būti nepatenkintu atsiektaisiais laimėjimais, tiktai dar drąsiau drįs teigti jo kūrybinio kelio platėjimą ir kopimą aukštyn.

Keistam ir pasigailėtinai juokingam ginče dėl moderninio meno, visais atžvilgiais toli nuo meno stovinčių (kad ir tituluotų) asmenų teigimai ir šioje monografijoje ras į savo naiviai primityvius tvirtinimus teisingą atsakymą: būtent „— kad menininko kelias vystosi nepriklausomai nuo taip vadinamosios viešosios opinijos kad jis bręsta savyje ir yra nešamas tiktai savos vidinės būtinybės dėsnių. Jau teko — ir dar be abejo teks — girdėti sielvartavimų kaip tiktai V. K. Jonyno kūrybos adresu, kad, girdi, dailininkas pasukęs iš „gero" kelio ir kad jo pastaieji kūriniai esą „nebesuprantami" ir „perdaug modernūs". Tuščias ir beprasmis aimanavimas! O mes norime kaip tiktai šios reprezentatyvios knygos parodymo proga pasidžiaugti tuo, kad mūsų dailininkai jaučia visos Europos naująjį meninį pulsą, kad jie eina kartu su visų tautų ieškančiais kūrėjais ir nepasilieka raustis seniai surastose meninėse tiesose. Tiktai tokie būdami jie atkreips kitų tautų kultūrininkų dėmesį į save ir savo mažą tėvynę ir sukurs (o jau neabejotinai yra sukūrę!) vertingų meno paminklų.

Henrikas NAGYS

Pauliaus Augiaus iliustruotoji „Žalčio pasaka"

Pauliaus Augiaus 101 iliustracija, iš jų 62 spaustų tiesiog nuo medžio rėžinių. Tekstas prie iliustracijų S. Bačinskaitės. 400—taisiais lietuviškos knygos sukakties metais. Į prancūzų kalbą vertė Ida Luettin. Išleista Dailininkų „Forma" kolektyvo. 112 p.

Šios didelės ir gražios pasakų pasaulio knygos pirmame puslapyje randame įrėžtą skaudžią tikrovės žaizdą: dedikaciją: „Mano brangiems Tėvams ir neužmirštamiems Broliams ir Seserims, raudonojo maro aukoms." Ir taip krūpteliame akimirksnį ir susimąstome, padėję savo ranką ant pasakų pasaulio durų rankenos, apie mūsų žemės ir jos vaikų nuožmų likimą ir apie tai, kokios gūdžios nakties apsupti mes dabar ateiname į dailininko rankų išpuoštą ir vienos gabiausių mūsų poečių sueiliuotąjį lietuvių liaudies lobį.

Ir mus atėjusius pasitinka, iš tiesų, akinantis pasaulis, mūsų sielai suteikiąs tiek daug pasigėrėjimo ir nuostabos. Argi kas galėtų tvirtinti, kad tauta, taurinti tokius dvasios lobius, kada nors sužlugs ir nebeprisikels? Ar kas nors drįstų neigti, kad mūsų šalis, kaip tiktai šitas niekad nesenstančias ir neprarandančias savos vertės brangenybes, talentingų kūrėjų rankomis saulės švieson iškeldama, neišliks labiausiai nemirtinga ir ne įrodys pasauliui savo teisės į laisvę ir gyvastį?! Nublanksta tada visos smulkios politinės rietenos ir didžiosios intrygos — kad ir prieš šią vieną mūsų žemės žmonių pasaką, kurioje jaučiame suradę tikrąją Lietuvos gyvasties versmę.

Seniai, rudens vakarais, motinos sektoji pasaka čia vėliai mus pasitinka puošni ir žavinti, lyriniu rūbu aprengta, ir mes valandų valandomis užsimirštame ir buvojame jos gražiam ir tolimam pasaulyje. Pauliaus Augiaus meninis kelias nėra labai ilgas laiko žvilgsniu, bet įvairus ir kupinas kruopštaus ieškojimo. Nesu meno kritikas ir todėl nenoriu savų teigimų išplėsti toliau asmeninių teigimų ribos, bet „Žalčio pasakos" medžio raižiniais, man atrodo, Augius yra suradęs savo tikrąjį grafinį stilių ir meninį pasaulį. Visa tai, kas mūsų liaudies kūryboje taip esminga ir žavu, jis iškelia savo ryškiai juodaibaltu dekoratyviai -estetiniu, bet ir nepaprastai nuoširdžiu, kaltu išorėn. Savotiškas naivumas ir paprastumas, laki fantazija, supynimas pilkosios buities ir pasakiškųjų elementų, gamtos gyvastingumas ir josios nesudėtingas personifikavimas, gėrio ir teisybės pajautimas, — visa tai randame „Eglėj, žalčių karalienėj", o taip pat ir Augiaus grafikoje. Jau tituliniame lape mes regime tiek daug lietuviškosios buities, lietuvio žemdirbio širdies ir jo svajojamo pasaulio, kad tuščia kalba tebūtų, jei stengčiausi savo žodžiais išnarplioti atskiruosius elementus ir atsakinėti į klausimus kodėl? ir kaip? Viskas Augiaus raižiniuose ir piešiniuose yra lietuviška ir sava, kiekviena detalė alsuoja mūsų žeme: pilkos, skurdžios lūšnelės, nerangūs mažyčiai ir truputį juokingi žmogeliai, karūnuoti žalčiai, žydintys medžiai ir vikriai suręstos ir supintos kiemų tvoros. Pagrindiniai raižinių kompoziciniai

elementai nuolat kartojasi, bet vis kitokiose apystovose, kitokiam sudėstyme, naujam grafiniam rūbe. Tas pats medžio motyvas beveik kiekvienam raižiny pasikartoja, bet nenubosta, nes jis pražysta vis ir vis juodam dangaus fone visais savo fantastiškais žiedais ir lapais, nutūptas raibuliuojančių pasakos paukščių. Ir jis ne tiktai neuždengia tuščios dangaus erdvės, bet suteikia jai lengvumo, skaidrumo ir gyvybės: pro jį plūsta į mus lygumų vėjas ir saulės šviesa. Paukščiai, atskridę nuo mūsų kaimo kraitinių dėžių, juostų ir langinių, savo pasakiškomis plunksnomis išsipustę, gyvai dalyvauja žmonių džiaugsmuose ir kančioj. Arba žuvys — sidabrinės, išdykusios nardo jos ežero gelmėj, permatomus burbulus leisdamos į paviršių, ir lydi Eglę į povandeninius Žilvino rūmus..

Žmonės, kuriuos sutinkame Augiaus raižiniuose — mielos, mažytės, lininėm skarom apsigobusios moterėlės ir narsūs, klumpėti bernai — nėra individualizuoti, tai daugiau schemos, bendromis apybraižomis sukurti pavidalai. O tai būdingas moderninio meno bruožas: paaukoti portretinį, individualų personažų traktavimą benriems paveikslo visumos dėminiams arba spalviniams sprendimams. Tačiau šituose tipizuotuose žmonėse kiek daug nemeluotos mūsų kaimo žmogaus širdies, jo būdo ir buities! Visi Augiaus atkurtieji pasakos herojai yra plėšte išplėšti iš mūsų kaimo arimų ir pirkių. Mūsų jaunųjų grafikų karta, pasiryžusi iškelti naujam spindesy mūsų liaudies primityvų ir gilų pasaulio pajautimą, yra pasiekusi nepaneigiamų laimėjimų. Vienas šių dailininkų kaip tiktai yra ir Paulius Augius. Gali būti, kad jie turės dar ilgai ir kantriai kovoti už savąjį meninį kelią mūsų visuomenės tarpe (svetimieji seniai jau juos pripažino!) ir dar daug priekaištų, pajuokos ir šmeižtų pakelti, bet tatai tėra skaudi tiesa ir kaltinimas mums patiems. Ir šita knyga yra dar vienas vertingas ir didelis žingsnis pirmyn, ir įrodymas, kad mūsų grafikai eina, nieko nepaisydami savo pasirinktuoju, ir neabejotinai teisingu, keliu.

Negirdėtai skaudi mūsų žemės tragedija simboliškai kalba ir šiuose raižiniuose į kiekvieną mūsų, atvertusį „Žalčio pasakos" puslapius. Prasminga ir sąmoninga Augiaus užrašytoji pirmame knygos puslapyje dedikacija: pasakos žodžiuose ir paveiksluose glūdinti kančia, yra, gal būt, aidas visų mūsų gimtinės žemės skausmo. Jeigu mums „Žalčio pasaka" bus dėliai to dvigubai brangesnė, kiekvienam kitam ji kalbės apie ryškų Pauliaus Augiaus meninį talentą, jo savistovumą ir gilų, savos šalies širdyje glūdinčio, liaudies genijaus pajautimą.

Henrikas NAGYS

„Das Kunstwerk" apie Čiurlionį

Vokiečių k. leidžiamas meno žurnalas „Das Kunstwerk" savo paskutiniam dvigubam numery (8—9) įdėjo Rannito straipsnį apie Čiurlionį, iliustruotą jo Jūros sonatos, Pavasario sonatos ir Žalčio sonatos reprodukcijomis. Žurnalas turi nepaprastą tiražą — 30.000 egz. ir duoda, palyginti, išsamų Čiurlionio kūrybos skersinį pjūvį, supažindindamas vokiečių meno pasaulį su šio mūsų genialaus dailininko tapybiniais darbais.

Ta pati Woldemar Klein leidykla išleido irgi Aleksio Rannito paruoštą dail. Vytauto Kasiulio monografiją. Knygą puošia naujausių dailininko darbų nuotraukos ir tekstas prancūzų, anglų vokiečių kalbomis.

Taigi šiemet sulaukėme visos eilės mūsų dailininkų reprezentacinių leidinių ir rimto jų įvertinimo europinėje spaudoje. Čia mūsų dailininkai, nors turbūt tik vieninteliai nesusiorganizavę į jokią draugiją, duoda puikų pavyzdį ir kitoms mūsų kultūrinio gyvenimo sritims. Dailininkų pasiekti rezultatai įrodė, kiek gali padaryti privati iniciatyva. Ja ypač turėtų susirūpinti rašytojai, nelaukdami ligi lietuvių literatūrą parodys Europai oficialios mūsų propagandos įstaigos ar kas nors kitas.

LITERATŪRA

Užsieniečiai apie Zobarską

Konstanzoje leidžiamas prancūzų ir vokiečių kalbomis „Nouvelles de France" savo 648 nr., naujų leidinių apžvalgoje, įvertina taip pat neseniai pasirodžiusią vokiečių kalba Stepo Zobarsko „Das Lied der Sensen", taip apie ją bylodamas:

„Čia Stepas Zobarskas, vienas iš jaunimo rašytojų, plačiai išgarsėjęs už savo tėvynės ribų, apdovanotas įvairiomis literatūros premijomis, kurio knygos yra išverstos į visą eilę svetimų kalbų, leidęs taip pat lietuviškai mokyklai skirtus skaitymo vadovėlius, iki 1947 metų gyvenęs Stuttgarte, šiais jubiliejiniais — 400 metų nuo pirmosios lietuviškosios knygos pasirodymo sukakčiai atžymėti — metais pasirodo su Patrijos leidyklos Tübingene, žymiausios lietuviškųjų knygų leidyklos už Lietuvos ribų, išleistu jaunimui skirtų pasakojimų rinkiniu, pavadintu „Dalgių daina". Skaitytojas, nors ir nemokėdamas lietuvių kalbos, betgi tuojau pastebi, jog čia yra duotas pačios pirmosios rūšies vertimas, tikriausiai nė kiek nesužalojęs originalinio stiliaus. Tuo šitie vaikams skirti pasakojimai išsiskiria nuo kitų tos rūšies pasakojimų savo kalbine kokybe, išraiškos preciziškumu ir vaizdavimo tikslumu. Savaime suprantama, kad kiekvienas, kuris nors kiek Lietuvą pažįsta, ar yra ką apie ją girdėjęs, tik pasidžiaugs išvydęs gyvą pavyzdį, akivaizdžiai kalbantį apie tai, kuo tiek pats kraštas, tiek jo žmonės Lietuvoje išsiskiria nuo kitų tautybių. O ta antroji pusė jaunimui, kuriam šis leidinys ir yra skiriamas, įžvelgti nebus jau taip lengva. To svetimumo negali pakankamai išlyginti nė Hannos Nagel, vakarinių sričių vokietės, kuri Lietuvos greičiausiai nėra mačiusi, piešiniai. Suaugusieji tenkinsis grynai literatūriniu pasigrožėjimu, tačiau jaunimas, kuris dar nėra susidaręs jokios pasaulėžiūros „menas menui", griebiasi kitokio vertinamojo masto".

Taigi Zobarsko „Dalgių daina" eina su pasisekimu ir laukia pasekama daugeliu kitų tos rūšies pavyzdžių. Užsieniečių mėgstami taip pat panašios rūšies estų ir latvių, bet pirmaeilių rašytojų vertimai vokiečių, prancūzų ir net anglų kalbomis. O mūsų kaimynai jų yra davę už mus kur kas daugiau.

* Prancūzų rašytojas André Gide, išgarsėjęs savo knyga „Mano sugrįžimas iš SSSR", Pastoraline simfonija, plačiai užsienyje teatruose statomu „Oedipu" ir kt., gavo šiemetinę Nobelio literatūros premiją. Tuo tarpu, kai vokiečių Thomas Mann atsisakė iš Šveicarijos vykti į Vokietiją, jis pirmasis iš žymiųjų prancūzų literatūros šulų atvažiavo į šiemet Miunchene vokiečių sušauktą tarptautinį įvairių kraštų jaunimo atstovų suvažiavimą, užmegzdamas su jais nuoširdžius draugystės ryšius.

RAŠYTOJŲ DĖMESIUI

Per rašytojų suvažiavimą Augsburge buvo nutarta leisti lietuvių rašytojų metraščio antrą tomą, ir rašytojai buvo raginami ruošti jam medžiagą. Šiuo metu pradedami parengiamieji metraščio leidimo darbai, kolegos rašytojai (gyveną tiek Vokietijoje, tiek visur kitur už Lietuvos ribų) maloniai prašomi siųsti rankraščius, — jei galima, perrašytus mašinėle, — Liet. Rašytojų Tremt. Drjos Valdybos paskirtam metraščio redaktoriui šiuo adresu:

Henrikui Radauskui, (14b) Reutlingen, Seestr. 11.

Prašoma siųsti vien tiek grožinės literatūros dalykus (dėl straipsnių literatūros temomis į autorius bus kreiptasi individualiai). Siųstini tik niekur nespausdinti dalykai, ir autoriai prašomi ir ateity jų spaudai neduoti. Rankraščius prašoma siųsti iki 1948 m. sausio 15 d.

Henrikas Radauskas,
Liet. rašytojų metraščio redaktorius.

REPLIKA p. M. GIMBUTIENĖS REGENZIJAI MANO VEIKALO „PARENTE DES LANGUES HITTITE ET LITUANIENNE ET LA PREHISTOIRE“

P. M. Gimbutienė atpasakojo 3-čiame Nr. „Aidų“ trumpą turinį mano knygos „Parenté des langues hittite et lituanienne et la Préhistoire“ su kai kuriais komentarais.“

Aš turiu pastebėti, kad turinio atpasakojimas toli gražu netikslus, o komentarai suvisu nevykę. Autorė neviską suprato, gal dėl nepakankamo Prancūzų kalbos mokėjimo, dėl nepilno priešistorijos mokslo pažinimo ir absoliutaus lingvistikos elementarių dėsnių nežinojimo.

Pavyzdžiui, autorė supainiojo tautovardį: GETAI su GUTI, HATI, HETH (ne HETHI), HITTIM (o ne HITTITOS), pirmieji du rasti Asyriečių kronikose, o antrieji du randami Biblijoj-Šventrašty. Autorė nesuprato, kad ta pati tauta buvo įvairiai vadinama įvairių tautų sulig jų kalbų savybių. Asyriečiai neskyrė d nuo t, dėl to originalis GUDŲ vardas virto pas juos GUTI, HATI. Ebrajai (Žydai) tą patį vardą iškreipė į HETH, HITTIM, kai kur Šventrašty GETH (Dovydas slapstėsi pas karalių AKIS, giminės GETH — Rikiai I, 27, 2). Kai pradžioj šio amžiaus (1907 m.) buvo surasta GETŲ metraščiai jų sostinės griuvėsiuos HATUSE (Maž. Azijoj), vietovėj dabar vadinamoj Bogaz — keni ir kylinis jų raštas dar nebuvo išaiškintas ir suprastas, vieni priešistorikai — Vokiečiai pagal Bibliją juos vadino HETHEENS (nuo HETH), o Prancūzai. Italai, Anglai — HITTITES (nuo HITTIM). Bet tikras jų vardas buvo GUDAI, kaip jie patys save vadino, ko įrodymą randame pačių Getų metraščiuos, kur rikis ANMANAILA, vadas GUDŲ SU — (jung) A (autentiškai!), — tai yra koalicijos 17 kitų Gudų rikių Maž. Azijoj, pralaimėjus karą prieš Asyrijos valdovą Naram Sin turi jam mokėti duoklę. Tad normaliai mes turėtume juos vadinti GUDAIS, bet atskyrimui nuo dabartinių mūs rytinių kaimynų Gudų, kuriuos mūs tauta nuo senovės taip vadina, — patogiau priešistorinius Gudus vadinti, sekant Graikų istoriko Gerodoto pavyzdį, — GETAIS.

Visa tai yra išdėstyta mano veikale, bet autorė netiksliai suprato ir GETUS vadina mums svetimu HETITŲ (?) vardu.

Tas pat su GUDŲ vardo prasme etimologijai. Šis pavadinimas yra kilęs, kaip aš išaiškinau (pusl. 94), iš GU (ovs) + DĀ, kur GU (ovs) liet. dial. latv. »raguotis, galvijas«, o ne AVIS, kaip teigia autorė. Ji supainiojo prancūzų kalboj BOVIDE = raguotis su OVIDE = avių veislės, avis, tad GUDŲ vardo prasmė yra »raguočių, galvijų turėtojai, augintojai«. Šis pavadinimas atatinka tikrovę, nes žmonės, ką bastėsi iš Dunojaus upyno į rytus, tyrlaukiuos iki Iranui ir Indijai, negalėjo nieku kitu užsiimti, kaip tik galvijų auginimu ir ganymu.

Kaž kodėl autorė KYLINĮ Getų raštą vadina DANTYRAŠČIU (?), juk tai raštas panašus į kylius, nieko bendro su dantim neturi.

Kaž kodėl autorė užsispyrus pravardžiuoja ARIJUS indoeuropiečiais, juk rodos, aš tiksliai įrodžiau (psl. 15—24), kad šis Bopp'o nukaltas prieš 100 metų geografinis pavadinimas yra pasenęs, absurdiškas, neatatinkąs tikrovei. Rimti priešistorikai: S. Reinach, G. Sergi, Tylor, Gordon Childe, G. Poisson, Zaborovski atsisakė savo raštuse vartoti „indo-europiečių“ terminą, kaipo absurdišką. Autorė sekdama savo mokytojų Vokiečių pavyzdį, kurie atsilikę nuo pažangos, nenori pasiduoti mano logiškai argumentacijai ir kartoja savo »maître'ų« klaidas, deja ne vien terminologijos, bet ir esminiuos priešistorijos klausimuos.

Ką reiškia posakis: „Gudų (= hetitų) imperija, KAIP TOLIAU AUTORIUS BANDO (?) ĮRODYTI (mono pabraukta) nuo Dunojaus — Alpių — Adrijos jūros pietuose turėjusi plisti į šiaurę iki Baltijos jūros ir Skandinavijos.“ Autorė reiškia savo abejojimą, bet neduoda jokių įrodymų tam abejojimui paremti.

Iš mano argumentacicjos (p. p. 129—140) autorė galėjo įsitikinti, kad aš nebandžiau, bet pozityviai tai į r o d ž i a u ne vien lingvistiniais, bet archeologiniais ir antropologiniais duomenimis. Autorė galėjo įsitikinti, kad nei viena mano hypotezė nekybo ore, jos visos yra pagrįstos įrodymais. Jeigu mano įrodymai klaidingi, tai reikia įrodyti, ką, berods, autorė nepajėgia padaryti, o savo abejojimą pareiškia t a i p s a u.

„Gudai — hetitai esą buvę, — sulig recenzentės, — ir Skandinavijoj.“ Bet kiek žemiau ji pati sau priestarauja, teigdama, kad „Gotai apie 1000 m. pr. Kr. iš Skandinavijos kraustėsi Europon“ ir jai esą pažįstami „kaip viena stipriausių Germanų kilčių.“ Tai liūdija, kad recenzentė skaityti skaitė mano veikalą, bet, deja, ne viską suprato ir ne viską „suvirškino“.

Juk aš dokumentaliai įrodžiau (p. p. 141—155), kad Gotai, pažįstami autorei kaipo atipriausia Germanų kiltis, patys save vadino GUDAIS runrašty, rastam Norvegijoj — kaip ir Maž. Azijos GETAI. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad viena dalis Gudų, kilusių iš Dunojaus upyno išemigravo į rytus ir pasiekė Maž. Aziją, Palestiną, Iraną, Indiją, — kita gi dalis emigravo į Europos vakarus ir šiaurę. Istoriniais laikais pirmuosius vadino OSTROGOTAIS, t. y. Rytiniais Gotais, o antruosius VISIGOTAIS, t. y. Vakariniais Gotais.

Argi recenzentė neskaitė mano knygoj skyriaus: „Identitė ethnique des Gudai — Guti, des Gėtes et des Guts“ (p. p. 141—147), kur aš tiksliai įrodau įdentiškumą GOTŲ su GETAIS, kurių vieni ir kiti patys save vadino GUDAIS.

Recenzentė vis negali nusikratyti jos mokytojų Vokiečių priešistorikų ir istorikų įtakos, kad būk Goti buvę Vokiečių ainiai. Nieko panašaus! Juk aš įrodžiau (p. p. 160—175) lingvistiniais, archeologiniais ir antroppologiniais duomenimis, kad proto — Germanai buvo Suomių — lapių — Samojėdų kilmės, kad jie buvo arianizuoti vidury I tūkstantmečio pr. Kr. Gudų-Gotų, iš kurių jie pasisavino visą jų žodyno dalį, liečiančią politinį, tikybinį ir socialį gyvenimą. Pats žodis GOT — vokiškai DIEVAS, liūdija, kad DIEVYBĖS sąvoka Proto - Germanų buvo pasisavinta iš GOT'Ų, nes GOT'AS = »valdovas« buvo jų »viešpats«, viešpaties sąvoka pasidarė ilgainiui dievybės sąvoka.

Argi aš neįrodžiau (p. p. 145—147), kad germanistų svaičiojimai būk Gotai „stipriausioji Germanų kiltis“, yra atsikrausčiusi iš Skandinavijos — yra nesąmonė. Kaip žinoma, jie yra pagrįsti GIRDONIO (Vokiečiai jį pravardžiuoja JORNANDES, o Prancūzai JORDAN), Ravenos vyskupo, VI-tam šimtmety išleista Gotų istorija, sukompiliuota iš didelio 12 tomų Gotų istorijos veikalo, deja dingusio, parašyto KASSIODORO, TEODORIKO DIDŽIOJO ministerio. Ten, tarp kitko, Girdonis, kalbėdamas apie Gotų žygius, pažymi, kad Gotai „tribustantum navibus“ = t i k t a i t r i m i l a i v a i s — atsibastė iš Skandinavijos in Visklos deltą — salą, kurią jie pavadino GOTISCANDZA, t. y. GUDŲ — GOTŲ SKANDA, matomai dėl to, kad priklaukiant prie Visklos deltos, jų laivai įstrigo in smėlį ir nemaža jų p a s k e n d o. Ši apystova tarp kitko liūdija, kad Gotai dėl tų pat priežasčių pavadino ir pusiasalį anapus Baltijos jūros S k a n d i n a v i j a. Esama germanistų „specialistų“ kaip prof. Blume, Kossina ir Karsten, Gotisskandza neatskiriančių nuo Skandinavijos.

Ir neįtikėtina, kad grupė kelių šimtų Gotų, juk trimi Vikingų laivais negalėjo atplaukti daugiau dvieju — trijų šimtų vyrų., atsibasčiusių iš Skandinavijos būtų galėję sukūrti galingą tautą, prieš kurią drebėjo galinga Romos imperija, sugniužusi pagaliaus po jų spaudimu. Girdonis, be abejo, mini vieną daugelio Gotų žygių Europos šiaurėj. Minėti ir kiti germanistai, norėdami įrodyti germanišką Gotų kilmę, remiasi šiuom Girdonio pasakiu. Jie kritiškai jo neįvertina ir neduoda kitų rimtesnių įrodymų, užmiršdami, kad be Vakarų Gotų, jų keliamų iš Skandinavijos, buvo dar Rytų Gotai — Ostrogotai kurių imperija užėmė visą erdvę nuo Baltijos iki Juodųjų — Kaspijos jūrų. Argi ir Ostrogotai būtų atsikraustę iš Skandinavijos?

Kad Vokiečiai yra pratę savintis, kas jiem nepriguli — ne tik žemes, žmones, bet ir pavadinimus, tai recenzentei turėtų būti žinoma iš mūs tautos istorijos, nes tų dalykų jos vokiškieji „maître'ai“ be abejo jai neaiškino. Jeigu Vokiečiai, išnaikinę Protenus — Parusius — sen — Prūsus, pasisavinę jų žemę, pasisavino ir Prūsų vardą, jeigu viduramžy jie pasisavino vardą Romos imperijos (tariamai „šventosios“), tai kodėl jiem nesisavint didingos Gudų—Gotų tautos, prieš kurią drebėjo Rytų imperijos: Akadas, Sumeris, Asyrija, Babilonas ir Vakarų Imperija — Roma. Juk argi lietuvių kalboj pavadinimas Vokietis nėra lygus »vagis — kietas«. Žinoma, recenzentei visa tai yra svetima, nes juk jos mokytojai Vokiečiai priešistorikai, atsilikę nuo tyro, objektingo mokslo nuo Hitlerio įsigalėjimo meto (1933), tepažino tik oficialų „mokslą“, teigiantį Vokiečius — Germanus esant tikraisiais ARIJAIS, ainiais visų ariškos kilmės tautų. Bet mokslas kitose šalyse nestovėjo vietoje. Vokiečiai priešistorikai tepažįsta archeologinį ir antropologinį tyrinėjimo metodus, Lingvistinis metodas jiems, kaip ir recenzentei, visai svetimas. Aš gi mano veikale įrodžiau, kad šis metodas yra daug tobulesnis ir tikresnis, negu virš minėtieji. Recenzentė, sekdama Vokiečių priešistorikus, nepasitiki lingvistiniu metodu: „vardų etimologija, — sako ji, — neduoda labai tvirto pagrindo daugeliui tezių paremti“. Dėl ko? Dėl to, kad priešistorikai nepakankamai apsipažinę su lingvistika, nepakankamai ar visai nepažindami senųjų Proto — Arijų kalbų: Getų, Lietuvių, Zendų, Sanskrito, sen. Graikų, Lotynų ir sen. Slavų nesugeba išaiškinti prasmės vietovardžių, žmonių — atseit tautybių ir dievybių vardų, išsaugotų Asyrijos, Babilono, Getų metraščiuos ir vėliau Graikų ir Romėnų autorių. Jie bando aiškinti NEŽINOMĄ kitu NEŽINOMU, tarytum algebros lygtį galima būtų išspręsti vien x, y. z. pągelba. Šitą metodą prof. Daurat (Paryžius) vadina „aplinkybių metodu“ (methode de aires), o prof. Karsten (Helsinki) „žodžių keleiviu (?)“ (mot voyageur). Juk tai nesąmonė! Tarytum mes norėtume išaiškinti prasmę visiem žinomų žodžių: „telegrafas, automobilis“ ir daugybę kitų neologizmų, nepažindami Graikų ir Lotynų kalbų.

Pati recenzentė turi labai menką supratimą apie lingvistiką, ką liūdija tarp kitko šis posakis: „iš visos eilės patiektų žodžių etimologijų kai kurios sudarytos iš klausos.“ Juk tai nesąmonė! Autorė neatskiria fonetikos nuo etimologijos ir duoda pavyzdžiu žodį: „WALHALA (klaidingai jos pavadinta WALKALA). Recenzentė remdamosi KLAUSA nori šį žodį išvesti iš VEL—e, VEL—ionis, bet ką gi ji padaro su šaknine priebalse **h**, — ji ją visiškai ignoruoja; šaknyje žodžio VALHALA yra trys priebalsės: **v l h**, o ne dvi: **v l**, kaip recenzentei, remiantis klausa, atrodo. Ji privalėtų žinoti, kad etimologijoj sprendžiamąjį vaidmenį turi PRIEBALSĖS, o ne balsės. Recenzentei, matomai, šis pagrindinis dėsnis visai nėra žinomas, nes ji pirmiau aiškindama TARTESSOS, TURDULOI, TURTULIAI etimologiją sako: „TARTESSOS pavadinime turime tik kitų BALSIŲ (?) kaitos laipsnį.“ Šiame atvejy, kaip ir viršminėtam, šakninės priebalsės **t r d (t)** turi sprendžiamąją reikšmę, o ne balsė **u** priesagos **—essos**, — **ulis** neturi lemiamos reikšmės žodžio etimologijai.

Grįžtant prie žodžio WALH—ALA etimologijos, recenzentė nežino, kad padarius žodžio etimologiją, suradus jo prasmę, reikia patikrinti ar jo etimologija — prasmė atatinka tikrovę. Sulig mano etimologijos, pavadinimas Germanų mirusiųjų „karalystės“ — WALH—ALA yra išvedama iš veiksmažodžio VALGYTI, aš įrodau mano veikale (p. 57—58), kad Getų žodis WALHI reiškė: „dievų gėrimas“ ir gretinu su liet. VALG—YTI (Getų kalboj skambioji priebalsė **g** suminkštėjo į kurčiąją **h**, kuri visai svetima mūs kalbai). Ar reikia stebėtis, kad mirusieji Germanai amžinoj karalystej girkšnojo „dievų gėrimą“. Žodžio prasmei atatinka tikrovė!

Recenzentė klysta teigdama, būk „Cro-Magnon rasės lopšys tegalįs būti Pirėnuose — Andaluzijoj“. Tokios išvados iš mano knygos turinio negalima padaryti. Aš aiškiai sakau (p. 187): „Cro-Magnon rasės, kaipo skirtingos nuo visų kitų rasių sename kontinente, kilmės problema yra neišspręsta.“ Toliau (p. 188), kalbėdamas apie buvimą Cro-Magnon rasės žmonių Andaluzijoj, sakau: „Mes galime laikyti Andaluziją Cro-Magnon žmonių

veislės EXPANSIJOS CENTRU.“ Expansijos centras — tai ne lopšys!

Nesenai paskelbtame Prancūzų priešistoriko G. Poisson veikale „Atlantide devant la Science“ yra įrodyta, kad Cro-Magnon žmonių veislė yra kilusi iš Atlantidos ir iš ten atsibasčiusi mūsų žemynan PALEOLITO periode prieš paskęsiant Atlantidai. Jo išvados, kas dėl didžiulės reikšmės Cro-Magnon Europos kultūrai, sutampa su mano išvadomis. Aš NUJAUČIAU, kad Cro-Magnon galėjo kilti iš Atlantidos, bet neturėdamas pakankamai įrodymų, tepasakiau, kad jų kilmė dar nesusekta.

Recenzentei „vardų etimologija yra itin jautrus dalykas“. Taip, ypač nežinant elementarių lingvistikos dėsnių ir nepažįstant virš minėtų Proto-Arijų kalbų, tad ir atsieina daryti MIGLOVARIŠKAS etimologijas, remiantis klausa, sulig kurios Vokios pilies KÖLN pavadinimą lengvai galima būtų išvesti iš liet. „kelnių“.

Recenzentė prikiša man: „lituanistinė, tiek kalbinė, tiek pro-istorinė (?) medžiaga Šveicarijoje gyvenančiam autoriui, matyt, buvo mažiau pažįstama, dėl to jaučiama spragų.“ Kokių? Kodėl nenurodoma? Man, gyvenusiam prieš antrąjį pasaulinį karą ne vien Šveicarijoje, bet ir Paryžiuj ir Lietuvoj ir važinėjusiam skersai ir išilgai po visą Europą renkant ir tikrinant medžiagą mano veikalui, nestigo nei priešistorinės, nei kalbinės, nei lituanistinės medžiagos. Recenzentei vaizduojasi, kad mano veikalas yra vien kabinetinis, daktariškai — profesoriškas darbas. Ne, toli gražu, ne! Daugelio mano hypotezių patikrinimui reikėjo esminių įrodymų, kuriuos tegalima buvo rasti tik vietoj, apie kurią ėjo kalba. Pavyzdžiui, mano megalitinė teorija (p. p. 181—198) turėjo būti patikrinta mano tyrinėjimais Portugalijoj, Ispanijoj, Bretanijoj (Prancūzija), Airijoj, Danijoj, Švedijoj, visur kur tik randami megalitai. Duosiu kitą pavyzdį mažesnio masto. Upės RHONOS, sen. RHODANUS pavadinimą aš išvedu iš liet. žodžio RAUDONAS, etimologiniai imant aišku: šakninės priebalsės r d liūdija žodžių šaknų identiškumą, liet. dvibalsė au virsta ō (ilgąja) dar paliginta aspir. h. Lingvistiniai rodos viskas tvarkoj, nėr ko jaudintis, joks filologas (net ir gerb. recenzentė) nieko negali užmesti. Bet, deja, pas kiekvieną mokslo vyrą yra jausmas vadinamas: „probité intellectuelle“ (nežinau ar vok. proteso-riai įterpia tą jausmą savo mokiniam), neleidžiantis nurimti, kol visi abejojimai yra SANŽININGAI nuraminti. Abejojimo kirminas mane graužė: kodėl ta upė galėjo būti pavadinta RAUDONA? Kas nors ten turėjo būti raudona. Vanduo? Krantai? Grįždamas iš Portugalijos ir Ispanijos, apsistojau keliom dienom Lyon'e. Žiūriu, geležkelio balastas išklotas raudonu skaldiniu. Heureka! Teiraujuos iš kur paimti balasto skaldiniai? Iš AVIGNON'O ir CHATEAU NEUF apylinkės. Nuvykstu į minėtas vietoves, patikrinu: raudonieji akmens paimti iš Rhônos krantų. Tad tikrovė patvirtina Rhonos — Rhodanus etimologiją.

Gerb. Recenzentė gal įsitikins, kad priešistorinės ir kalbinės medžiagos man nestigo, — aš ją rasdavau ne vien bibliotekose, bet ir gyvoj Europos erdvėj.

Kas dėl lituanistinės medžiagos, jos man irgi nestigo, nors ir tankiai gyvenančiam už Lietuvos ribų. Tą medžiagą — brangiąją mūsų kalbą, aš visų pirma iščiulpiau su motinos pienu, paskui, nuo susipažinimo ir bendradarbiavimo su Basanavičium ir Kudirka, aš įgijau meilę gimtosios kalbos ir mūs tautos garbingosios istorijos, tad per visą mano gyvenimą stropiai rinkau visą kas lietė vieną ir kitą. Nors žymi dalis mano knygyno žuvo Lietuvoje (Klaipėdoj) ir Paryžiuj, bet vertingiausi lituanistikos veikalai, Aušros, Varpo, Ūkininko, Naujienų komplektai V. Kudirkos rankraščiai ir mano išleisti jo raštai, Petro Duisburgo kronika, Narbuto istorija, Kuršaičio ir Schleicer'io žodynai ir gramatikos ir tūli kiti veikalai mažesnės vertės išliko, prieš karą atgabenti Šveicarijon. Tad, kaip gerb. recenzentė gali įsitikinti, lituanistinės medžiagos man irgi nestigo.

Nors mano veikalas turi ne mažos vertės lituanistikai, bet mano tikslas jį rašant buvo grynai moksliškas. Surinkimas ir patikrinimas medžiagos tęsėsi virš 30 metų. Pradėtą dar studentaujant po asmenišku Basanavičiaus impulsu, tęsiamą vėliau Paryžiuje, kalbininkui Meillet ir istorikui Seignabos padedant (kurių atminčiai, berods, ir paaukavau mano veikalą), užbaigiau, sutvarkiau ir išleidau tik II-ojo pasaulinio karo metu, per pusketvirtų metų. Tad gerb. recenzentei palieku spręsti ar mano hipotezės paremtos tik bandymais jas įrodyti, kaip ji teigia.

Rimti vakarų Europos priešistorikai savo recenzijose man tokių priekaištų nedaro.

Recenzentė daro didelę klaidą, teigdama, kad mano tyrinėjimo metodas yra sintetinis. Argi ji neatskirtų s i n t e z ė s nuo a n a l i z ė s? Argi gerb. recenzentė nepastebėjo, kad mano veikalo įvade, grynai kalbinėj daly, aš analizuoju, lyginu virš 200 Getų kylinės kalbos šaknų su Lietuvių kalbos šaknimis ir morfologija, paskui išanalizavęs Getų ieroglifines kalbos pavyzdį, prieinu išvados, kad kylinė kalba yra Getų liaudies kalba, sugadinta azianiškais ir chamito — semitiškais barbarizmais, ieroglifinė kalba buvo vartojama valdovų, šventikų, didikų — daug grynesnė ir panašesnė į Lietuvių kalbą (p. 755) Taip pat ir visi kiti skyriai: iš pradžių analize, paskui sintetinė išvada. Gale knygos: C o n c l u s i o n s — išvados viso veikalo, kur aš išvedu p e n k i a s d i d ž i ą s i a s, p i r m a e i l e s p a s t o v i ą s i a s ir š e š i o l i k a m a ž ų j ų, a n t r a e i l i ų p a s t o v i ų j ų, liečiančių priešistorijos mokslą. Tad ar galima tokį metodą pavadinti sintetiniu, aprioristiniu.

Recenzentė stebisi, kad aš Baltiečių skyrių pailiustravau RUMAVOS atvaizdu su Perkūnu, Pikuoliu ir Patrimpu, paimtų iš Duisburgo — Hartknoch'o kronikos. Jos nuomone šis vaizdas nesirišąs su tekstu. Argi tekste (p. 233) nekalbama apie PERKŪNĄ, audros dievaitį, bendrą Lietuvių ir Getų tautom. Argi tekste nėr pasakyta, kad Slavai pasisavinę mūs mitologiją, pasisavino Perkūną, sudarkydami jo vardą į PERUN? Argi nėr pasakyta, kad Rumavoj buvo rezidencija Krivės — Krivaičio? Tad kodėl nepailiustruoti šventovės atvaizdu, kad kitataučiai nemanytų, jog Lietuvių ainiai buvo koki barbarai.

Dar vienas labai naivus priekaištas: „Gerulių kalba, kuri pagal autorių, turėtų būti įterptina tarp Lietuvių ir sen-Prūsių (o ne Prūsų) kalbų B a l t ų k a l b o t y r o s s p e c i a l i s t a m n ė r ž i n o m a.“ Daug kas tiem „specialistam“ yra nežinoma: Ar tai gali būti pateisinama priežastimi, man, suradusiam senuose Petro DUISBURGO kronikos komentaruose labai brangintiną Gerulių kalbos pavyzdį jį užslėpti ir praeiti pro jį tyla?! Juk tai būtų nusikaltimas prieš kiekvienam mokslininkui privalomą „PROBITE INTELECTUELLE“ — INTELECTUALO PADORUMĄ. Aišku, „Baltų kalbotyros specialistų“ ignorancija man nerūpėjo! (Aš įdėjau knygon fotografinę mano surasto dokumento reprodukciją, idant „specialistai“ negalėtų užginčyti). Matomai, gerb. recenzentė nesuprato ir neįvertino reikšmės Gerulių kalbos pavyzdžio, kaipo giminingos Lietuvių kalbai. Reik žinoti kas buvo Geruliai. Tai buvo GUDŲ — GOTŲ ELITAS, tai buvo tie Gotai, ką nebuvo asimiliavęsi su užkariautom tautom, tai buvo GERIEJI Gudai — Gotai iš kurių tarpo kitos Gudų-Gotų tautelės rinkdavosi aukštus pareigūnus, atseit RIKIUS. Ne be reikalo ir tūli germanistai, kaip antai Kluge, Holder priskaitė Gerulius prie Gotų elito, kunigaikščių, bet jų nuomone, kaip ir didžiuoms germanistų, tiek Gotai, tiek jų elitas — Geruliai buvo „tikri Germanai“.

Tad mano pacituotasai facsimale (p. 150), Gerulių kalbos pavyzdys nieko bendra neturintis su Germanų kalbom, argi nesugriauna visas germanistų teorijas apie Gotų germaniškąją kilmę. Aš manau, kad pagaliaus, šitas mano argumentas intikins ir pačią recenzentę, kad aš nebandau įrodinėti, bet i š t i e s ų į r o d a u tai, kas turi būti įrodyta.

Kaip recenzentė, nesupratusi ir neįvertinusi prideramai mano įrodymų, drįsta mesti man apkaltinimą: „pasigendama pakankamų įrodymų dideliems išvadoms pagrįsti?“ Čia pacituoti argumantai, tarp daugelio kitų, argi nėra pakankami įrodymi didžiulės problemos: NEARIŠKOS GERMANŲ KILMĖS. Jaunąją mano recenzentę, tik ką baigusią mokslą, tetyrinėjusią žmonių griaučius, karstus ir kapus „stebina sprendžiamų problemų apimtis“. Nėra ko stebėtis! Mano knygoj sprendžiamasias didžiules problemas aš studijuoju, tikrinu, kaip virsuj minėjau arti keturesdiašimties metų. Man atsiėjo sugriauti daug nuo senai įsisakrijusių klaidingų teorijų. ĮRODYTI Vokiečių neariškumą, Gotų nevokiškumą, Iberų ariškumą, Indo-Europiečių ir Indo-Germanų terminų absurdiškumą, Arijų Europoj atsiradimą ne iš Rytų, bet iš Vakarų.

Bet argi būtų buvę prasmės prirašyti arti 300 puslapių (288, o ne 228 kaip recenzentė teigia) ne vien tam, kad kartoti kitų nesąmones ir klaidas. Nėra ko stebėtis, jeigu aš ieškodams t i e s o s, tarnaudamas grynam mokslui, priverstas buvau s u g r i a u t i daug nuo senai nusistovėjusių, sutrunujusių teorijų. Tai juk revoliucijoniškas aktas! — pasakys man gerb. recenzentė. Taip! Kodel ne? Argi mes negyvename nepaprastam laikotarpy, kaip yra perkainuojamos v i s o s vertybės. Kas yra supuvę, sutrunijė, kas neatatinka tikrovei, turi būti atmesta.

Recenzentė pripratusi prie Vokiečių mokslininkų sunkios, netašytos kalbos, stebisi mano lengvu, elegantišku stiliumi, „kas jai nesudarą grynai mokslinės knygos įspūdžio.“ Ir čia recenzentė išsiduoda atsilikusi nuo Vakarų Europos mokslo vyrų pažangos. Moksliškas, nuobodus stilius senai yra atmestas į praeitį. Mokslo veikalai rašomi lengva, visiems prieinama kalba. Jeigu aš bučiau rašęs nuobodžiu vokišku stiliumi, tai mano knyga būtų pelijusi knygynuose. Ar reikia stebėtis, kad dabar mano veikalo pirmoji laida senai išpirkta, kad daromi vertimai in Anglų ir Ispanų kalbas! Kad mane kviecia su paskaitom Prancūzijos, Olandijos, Ispanijos universitetai.

Recenzentė klysta, manydama, kad mano veikalo „pagrindinės idejos gal pasiteisins veliau“. Kodėl? Jos pasitvirtina dabar! Nereikia užmiršti, kad mes gyvename elektros, radio, atominiam amžiuje. Viskas plinta žaibo greitumu. Gaunu atgarsius mano veikalo iš Šiaur. Amerikos, iš Australijos, iš Pietų Afrikos. Daug mokslo vyrų pritaria mano teorijom.

Baigdamas turiu pažymėti, kad gerb. recenzentė stengėsi atlikti savo užduotį sulig išgalės, sureziumuoti mano veikalą šiaip taip, nors ir su klaidom, pavyko; kas dėl komentarų, tai jie, kaip matėme viršuj, suvisu nevykę. Tenka tad man su Virgilium tarti: UT DESINT VIRES, TAMEN EST LAUDANDA VOLUNTAS — jeigu stinga jėgų, tačiaus girtina valia (noras)!

Dar lieka man tarti žodis, kas dėl gerb. recenzentės ir aplamai mūsų priešistorikų terminologijos. Kaž kodėl iš p r i e š i s t o r i j o s jie padarė p r o i s t o r ę? Juk tai nesąmonė!

Neologizmai privalo būti kuriami sulig analogijos dėsniais ir turi atatikti tikrovei. Mokslas, tyrinėjęs žmonijos įvykius, atsitikusius p r i e š tą laikotarpį, kaip atsirado rašyti dokumentai, metraščiai, kuriais remiasi i s t o r i j a, — privalo vadintis p r i e š i s t o r i j a. Prievardis p r o turi veiksmo prasmę „eina p r o duris, žiūri p r o langą“, tad p r o i s t o r ė būtų mokslas, einąs, žengiąs p r o istoriją, — nesąmonė!

Priešingai, prievardis — p r i e š turi prasmę to, kas yra, ar buvo pirma, k. a.: priešpietis, prieškambaris, — tad sulig analogijos: p r i e š i s t o r i j a yra tai, kas buvo, kas atsitiko p r i e š istorijos užregistruotus įvykius. Pagaliaus argi galima sudarkyti žodį i s t o r i j a in i s t o r ė ir paskui padaryti p r o i s t o r ė?

Priešistorijos mokslas dar labai jaunas, atsiradęs antroj pusėj XIX amžiaus yra formavimosi stadijoj. Priešistorikai vartojo iki šiol geologinį, archeologinį ir antropologinį metodus, aš gi suradau naują metodą, daug tobulesnį būtent: Lingvistinį — onomatistinį —, paremtą toponymija, anthroponymija ir théonymija.

Lai bus man leista pacituoti nuomonę, kas dėl mano veikalo, priešistoriko Jean de Villart (Mois Suisse N 64): „Didelė vertė šio veikalo filologijai ir lingvistikai yr neabejotina, bet didžiausios reikšmės autoriaus išrastas lingvistinis metodas turės priešistorijai. Sis mokslas ineis dabar in naują fazę, vartodamas greta archiologinio, anthropologinio ir lingvistinį metodą, kas atidaro priešistorijai naujus horizontus.“

Prof. Dr. P. J. Gabrys

ATSAKYMAS Į P. J. GABRIO REPLIKĄ.

„Aidų“ 3 Nr. mano parašytas P. J. Gabrio paminėjimas nebuvo skirtas lingvistams ar proistorikams. Kadangi per trejis metus nuo knygos pasirodymo lietuviškoje spaudoje apie ją nebuvo užsiminta, dėl to ir jutau pareigą ją suminėti. Tai nebuvo kritika, o tik nespecialistams sunkiai suprantamo turinio atpasakojimas. Aiškumo sumetimais ir buvo vartojami jau pažįstami terminai, kaip „indoeuropiečiai“ ar „hetitai“. Tai toli gražu nėra pravardžiavimas: Dėl „arijų“ termino išnašoje aiškiai rašiau, kad autorius vartoja „arijų“ terminą.

Kai kuriais P. Gabrio posakiais reiškiamas nepasitenkinimas tuo, kad nesu šventai įsitikinus jo teorijų nesugriaunamumu, prisiimami nebūti kaltinimai (kaip antai lengvo stiliaus ar sintetinio metodo klausimas, ne kaip neigiama ypatybė iškeltas) ar iškeliama daugumai aiški korektūros klaida (pvz. Walkala vietoj Walhala). Pasakymas „autorius bando įrodyti“ kiekvienam nepretenzingam mokslininkui nesukelia jokių blogų minčių. Daug ką bandome įrodyti, kartais savo įrodymais labai tvirtai tikime, tačiau jie, dažniausiai po kiek laiko modifikuojami ar koreguojami. Humanistinių mokslų srityje netikslu vartoti frazę: „aš pozityviai įrodžiau“ arba „aš įrodžiau tai, kas turėjo būti įrodyta“ (žiūr. repliką). Jei iš anksto yra nusistatoma įrodyti taip, kaip norima įrodyti, nėra jau tyras mokslas ir nėra tai tarnavimas grynam mokslui, kaip kad p. Gabrys tarias tarnaująs. Mes didele dalimi negalime žinoti, ką mokslo pasaulis išras ir kaip galutinai tam tikrus klausimus formuluos. Mokslininkui yra privaloma netgi viena dorybė, būtent — kuklumas. Drąsūs teigimai darytini tada, kada su jais susipažinta iš pat pagrindų. P. Gabrys teigia, nežinodamas, jog mano „maitre'ai esą „vokiečiai naciai“, atsilikėliai, nepažįstą nė lingvistinio metodo. Universitetą baigiau Lietuvoje, kur buvo aiškiai kritikuojamos nacių bei bolševikų mokslo tendencijos, o nuo 1944 metų Austrijoje ir Vokietijoje išvengiau susipažinimo su nacių mokslu, nes studijas gilinau pas tokius profesorius, kurie nacių laikais vos laikėsi arba buvo iš Vokietijos išvykę (pvz. O. Menghin, L. Franz, E. Wahle ar K. Bittel, kuris paskutiniuosius 15 metų profesoriavo Konstantinopolio ir Kairo universitetuose). Lingvistinis-onomastinis metodas seniai nebėra naujiena ir ne p. Gabrys 1944 m. jį išrado! Manau, kad šiandien, kaip ir prieš 20-tį metų, neatsirastų nė vieno proistoriko, kuris neigtų kalbą kaip istorinį šaltinį. Tai yra perdaug aiškus faktas, kurio pavėluotai įrodinėti nebereikia, o tik su moksliniu tikslingumu jį praktiškai pritaikinti (ir lituanistinėj srity šis metodas praktiškai buvo taikomas, pvz., ieškant baltų protėvynės plotų Gudijos-Rusijos srityse, kur kalbininkų ir proistorikų einama išvien). P. Gabrio surastosios Gudų imperijos buvimui įrodyti nepakanka žodžių etimologijos, neužtenka bendrom frazėm paminėti kai kurių proistorės mokslo išvadų, reikia laiko klausimą preciziškiau fiksuoti, reikia faktus ar išvadas tvirčiau pagrįsti, nors bent šaltinius nurodyti ar tam tikrų sričių autoritetais vadovautis. Iš knygoje pridėtos bibliografijos matyti, kad daug naujų ir svarbių reikalų nežinoma. Vienas žinomas vieno universiteto profesorius (ne nacis!)*), perskaitęs p. Gabrio knygą, dėl gudų imperijos, germanų neariškumo ar iberų ariškumo šitaip išsireiškė: „Ja kombinieren kann man, aber wie kann man das alles beweisen?“

Replikoje p. Gabrys pasigenda, kad smulkiau nurodyčiau lituanistines spragas. Vien tik Aušrininkų raštų, Narbuto istorijos, poros žodynų (kuriuos replikoje nurodo) turėjimas kaip tik ir charakterizuoja, kiek knygos autorius pažįsta lituanistinę medžiagą ir mokslinius tyrinėjimus. Net ir šaltinių sąraše knygos pradžioje mažne pusę lietuvių kalbos šaltinių sudaro: P. J. Gabrio, Lietuvių kalbos gramatika, 1913 ir P. J. Gabrio, Lietuvių literatūros apžvalga, 1924.

*) Jo pavardės čia neskelbiu, bijodama, kad p. Gabrys ir jo neužsipultų taip, kaip užsipuolė mane.

Knygoje, 150 psl., įdėta fotografinė reprodukcija „labai brangintinos“ gerulių kalbos teksto, pagal autorių spėjamai priklausančio 5 amžiui, kurį jis esas suradęs P. Dusburgo kronikos (iš 1326 m.) komentaruose, paskelbtuose Chr. Hartknocho 1679 m. Pačioje P. Dusburgo kronikoje nėra paskelbti jokie gerulių kalbos tekstai ir iš viso niekur nė žodeliu neužsimenama apie gerulių kalbą! Gerulių kalbos teksto nuotraukoje matome aiškų įrašą „ex Simone Grunovio“. Tai reiškia jog tekstas užrašytas vienuolio Simon Grunau ca 1520 m. Kas toks buvo Simon Grunau, daug kartų buvo galima skaityti istorikų ar mitologų darbuose (pvz. W. Mannhardt, Letto-preußische Götterlehre, 1936; Z. Ivinskis, Medžių kultas, Soter 1938). Jau net ir jo istorijos leidėjas M. Perlbach'as vadino jį „monströser Geschichtsfälscher“. 1944 metais turėtų būti aiškiai žinoma, kad nuo 16 š. istorijos falsifikatorių pradedant, iki Narbuto-Kraševskio laikų raštų periode visas paduodamas žinias, tekstus, paveikslus turime vertinti labai kritiškai. P. Dusburgo vardas čia visiškai ne vietoje įpainiotas. Šitokius faktus stebint, atrodo, kad minėtojo teksto paskelbimas buvo patogus tam tikrai teorijai paremti, nes juk visvien svetimtaučiai mokslininkai neįsiknis į nelaimingojo laikotarpio mūsų istorijos ir mitologijos klastotojų kronikas ir istorijas. Be to, jei pagal P. Gabrį „gerulių“ kalba stovi tarp prūsų ir lietuvių, tai jau savaime aišku, jį turėtų būti baltų, o ne gudų, kalbų tarmė. Mūsų gi kalbininkai yra aukšto intelektualinio padorumo laipsnio, jie nė nebando ko nors užslėpti, o remiasi kritiškai įvertintais istoriniais dokumentais ir gyvąja kalba.

Tenka stebėtis, kad „grynai mokslo tikslais“ rašytoje knygoje dedamas neautentiškos iliustracijos. 224—225 psl. įdėtas garsus Romuvos miestuko paveikslas su dideliu ąžuolu viduryje, prie kurio pritvirtinti dievų Perkūno, Pykuolio ir Patrimpo paveikslai, ir garsiosios Vaidevučio vėliavos paveikslas su tais pačiais dievais; apačioje su skyde vaizduojamuoju žmogumi vilko galva, kurį iš abiejų pusių supa du arkliai. Šie paveikslai perspausdinti iš Chr. Hartknocho, 17 š., nors knygos autorius čia vėl prideda P. Dusburgo vardą. P. Dusburgo kronikoje šitų paveikslų nėra, tad nėra jokio pagrindo sakyti, jog jie paimti iš Dusburgo-Hartknocho! Šie paveikslai, kurie su įvairiais pakeitimais kartojosi iki T. Narbuto 19 š. istorijos ir net mūsų ankstyvesniųjų vadovėlių, savo užuomazgą turi 16 š. Valdevučio vėliavos paveikslą (net su įrašu) paskelbia Kasp. Hannenberger'is (priklausąs tai pačiai istorijos falsifikatorių serijai) 1584 m. Patys piešiniai rodo 16 š. darbo gravifuras. Nusivokiantiems apie mūsų protėvių religiją, šie paveikslai tėra tik nesuprantamas reiškinys. 14 š. Dusburgo kronikoje mes randame vertingas ir nesupainiotas žinias protėvių religijai atkurti (Dusburgo žodžiais, prūsai garbinę saulę, mėnulį ir žvaigždes, perkūną, paukščius, net keturkojus iki rupūžės. Taip pat turėjo jie šventų miškų laukų ir vandenų. — Scriptores Rerum Prussicarum, I, 53). Antropomorfiniai dievai jam nežinomi. P. Dusburgo paminėjimas Rytprūsių Nadruvos vietovardžio „Romuvos“ („Romow — „Romuva“, lotyniškas užrašymas -ow lietuvių kalboje atitinka -uva. Iš kur tad p. Gabrys pasidarė mums svetimą lytį „Rumava“? Jau K. Būga logiškai siejo Romuvą su romia, ramia vieta) su joje gyvenusiu dvasininku Krive yra vienintelis autentiškas šaltinis apie Romuvą, neturįs jokio ryšio su svetimtaučio fantazijos paveikslu 16 š. (Apie Romuvą, Krivę ir iš viso apie lietuvių pagoniškojo tikėjimo susidariusį romantizmą 19 š. gale ir 20 š. pradžioje rašė A. Mierzynski's ir A. Brückner'is. 1938 m. gerą mūsų religijos tyrinėjimo apžvalgą duoda Z. Ivinskis, Medžių kultas įvade). P. Gabrys replikoje pasisako iliustracijas dėjęs tam, kad kitataučiai nemanytų, jog lietuvių ainiai buvo kokie barbarai. Šita gera valia, deja, yra ne tik nesusipratimas, bet ir neleistinas nusikaltimas. Nusikaltimas prieš savo tautos mokslininkų pasiektas išvadas, nusikaltimas prieš svetimtaučius mokslininkus (o knyga vien tik jų tarpe paskleista!), kurie bus klaidinami. Religijų istorija nėra terra incognita, ji žino, ką ji gali rasti mūsų protėvių žemėje. Nusimaną apie S. Europos tautų religiją mokslininkai, atkreipę dėmesį į šiuos paveikslus, gali sugaišti daug laiko, kol išsiaiškins, jog tai fantazijos reikalas. Pagaliau, jokia mums negarbė, jog ne antropomorfinius dievus (savotiškai apsitaisiusių ponų su vainikais ant galvų) įdvasinom, o dangų (saulę, ugnį — visa, kas priklauso vyriškajam pradui) ir žemę (moteriškąjį pradą), su tų abiejų polių reiškiniais, gyvybę gimdančiais. Nebe tie laikai, kada didelė garbė buvo save laikyti romėniškos kilmės ir pan. Šiandien jau įsisąmoninta, jog mokslas ne garbei, o teisybei.

Žodis „proistorė“. Jei p. Gabrio žodžiais „neologizmai kuriami sulig analogijos dėsniais“, tad ar nepažįstami tokie žodžiai, kaip: prokalbė, protautė, protėvynė, protėvis ir kt. Jei jau juokai krečiami su tokiais pavyzdžiais: „žengt pro istoriją“, tai galėtume pasakyti ir „stovėti prieš istoriją“ kaip ir „prieš veidrodį“. Kalbininkas, žodį kurdamas, nepainioja priešdėlio su prielinksniu.

P. Gabrio knyga tam tikromis vietomis pagrįstai pasako teisybę, kaip, pvz., lietuvių ir hetitų kalbų panašumo iškėlimas (visa tai buvo minėta „Aidų“ 3 nr.). Jei plačiau pasauliui paskleidžiama, lietuvių kalbai suteikiamas didesnis svoris, nors specialistams tai nebe naujiena. Tačiau, į didelių bokštų statybas reikėtų atsargiau leistis ir akyliau žiūrėti ar visi pamatų akmenys ir akmenėliai tikri ir ar ne tuščiaviduriai, kitaip tokio bokšto amžius labai laikinas. Čia daugiausia turime galvoje iškeltas lituanistinės spragas, kurios liudija, kad „revoliucionieriškiems aktams“ pagrįsti nebuvo sąžiningai iki smulkmenų išlaikytas intelektualo padorumas.

M. Alseikaitė-Gimbutienė.

Atsiųsta paminėti

*A. ir J. Mekai, **Knyga apie karalius ir žmones** Išleido PATRIA Tübinge, 40 psl., kaina 5 RM.

*Stasys Laucius, **Po pilkais debesėliais**, eilėraščiai vaikams. Išleido PATRIA Tübingene, iliustravo P. Osmolskis, 48 psl., kaina 4 RM.

* **Mažųjų metai**, kalendorėlis vaikams. Išleido „Gabija“, iliustravo P. Osmolskis, kaina 3 RM. 50 pf.

***Lithuanian Bulletin,** leidžiamas „Lithuanian American Council“ anglų kalba. Vienuoliktame, lapkričio mėnesio, numeryje rašo Dr. Jurgis Baltrušaitis apie lietuvių liaudies meną, Prof. Pr. Skardžius — apie lietuvių kalbą, Vl. Jakubėnas — apie lietuvių muziką, R. Jurgėla — apie lietuvių įnašą į Amerikos politinį, socialinį ir kultūrinį gyvenimą. Numeryje yra ir daugiau smulkesnių kronikinių dalykų.

*Vladas Jakubėnas, **Pasaka**, piano solo. Leidykla Patria Tübingen 1947.

*Vladas Jakubėnas, **Penkios liaudies dainos** solo balsui su fortepionu. Išleido PATRIA.

✱

Redakcijos pranešimas

9-tuoju „Aidų“ numeriu baigiame 1947 metų žurnalo komplektą. Viso komplekto atskirą turinį gerb. Skaitytojai gaus su pirmuoju kitų metų numeriu.

1947 METŲ „AIDŲ" TURINYS

RELIGIJA, FILOSOFIJA, PASAULĖŽIŪRA

GROŽINĖ LITERATŪRA

POEZIJA

NOVELĖ

DRAMA

ISTORIJA, VISUOMENINIAI MOKSLAI

LITERATŪRA, KALBOTYRA

PEDAGOGIKA

DAILĖ, TEATRAS, MUZIKA

GAMTOS MOKSLAI

AKADEMINIS GYVENIMAS

GROŽINĖS LITERATŪROS KNYGŲ IR ŽURNALŲ VERTINIMAI

ILIUSTRACIJOS

AIDAI — Lithuanian Cultural Magazine — ECHOES
Authorized by Headquarters European
Command Civil Affairs Division
No. 9 — December, 1947
Editor and publisher — Jonas Sakevičius
Printed by Haas & Cie., Augsburg

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius. Redaktorius
Kazys Bradūnas. Redakcijos adresas:
München 27, Lamontstr. 21, administracijos
Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp. Numerio kaina
6 RM.

